

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Derya COŞKUN ELMAS

EVLİLİK BENZERİ BİRLİKTE YAŞAM MODELLERİNİN FEMİNİST HUKUK
PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ: ANTALYA ÖRNEĞİ

Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Derya COŞKUN ELMAS

EVİLİK BENZERİ BİRLİKTE YAŞAM MODELLERİNİN FEMİNİST HUKUK
PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ: ANTALYA ÖRNEĞİ

Danışman

Doç. Dr. Necla ÖZTÜRK

Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Derya COŞKUN ELMAS'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nurşen ADAK

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Necla ÖZTÜRK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Damla Gülseren SONGUR HACIGÜZELLER

Tez Başlığı: Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Feminist Hukuk
Perspektifinden İncelenmesi: Antalya Örneği

Tez Savunma Tarihi : 11/01/2022

Mezuniyet Tarihi : 10/02/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Feminist Hukuk Perspektifinden İncelenmesi: Antalya Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Derya COŞKUN ELMAS

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Derya COŞKUN ELMAS
Öğrenci Numarası	20175246001
Anabilim Dalı	Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı
Programı	Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Necla ÖZTÜRK
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Feminist Hukuk Perspektifinden İncelenmesi: Antalya Örneği
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1756759727
Rapor Tarihi	07.02.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %10 Alıntılar dahil: %10
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 123 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. Necla ÖZTÜRK	
İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY	vii
TEŞEKKÜR	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EVİLİK BENZERİ BİRLİKTE YAŞAM MODELLERİ ve FEMİNİST HUKUK

1.1. Tanım ve Kapsam.....	5
1.2. Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Özellikleri	8
1.3. Başlıca Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modelleri.....	9
1.3.1. De facto Birliktelikler.....	9
1.3.2. Kayıtlı Birliktelik (Registered Partnership)	10
1.4. Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Ortaya Çıkış Nedenleri	12
1.5. Feminist Yaklaşımların Evlilik ve Aileye Bakışı.....	14
1.6. Feminist Hukuk.....	19
1.6.1. Feminizm ve Hukuk.....	19
1.6.2. Feminist Hukuk Teorisi.....	23
1.6.2.1. Liberal Feminist Hukuk Teorisi	25
1.6.2.2. Kültürel Feminist Hukuk Teorisi	26
1.6.2.3. Radikal Feminist Hukuk Teorisi	28
1.6.2.4. Postmodern Feminist Hukuk Teorisi.....	29
1.7. Feminist Hukuk Bağlamında Evlilik ve Evlilik Benzeri Birlikte Yaşamın Önemi.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULARI

2.1. Araştırmanın Yöntemsel Arkaplanı.....	33
2.2. Örneklem Seçimi.....	35
2.3. Veri Toplama Aracı.....	36
2.4. Verilerin Analizi.....	36
2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	37
2.6. Görüşme Yapılan Kadınlara İlişkin Bilgiler	38
2.6.1. Demografik Bulgular.....	38
2.6.2. Katılımcıların Birliktelik Verileri.....	38
2.6.3. Birlikteliklerin Sosyal İlişkilere Yansıması	39
2.7. Nitel Bulgular.....	41
2.7.1. Evlilik Benzeri Birlikte Yaşamının Görülme Şekli ve Tercih Nedenleri	42
2.7.1.1. Evliliğe Hazırlık	44
2.7.1.2. Evliliğe Alternatif.....	44
2.7.1.3. Resmî Nikâha İlişkin Görüşler.....	46
2.7.1.4. Boşanma Deneyimi	50
2.7.1.5. Birlikte Yaşamda Ayrılık Süreci	55
2.7.2. Evlilik ile Evlilik Benzeri Birlikte Yaşama İlişkisi.....	57
2.7.2.1. Evlilik Algısı	57
2.7.2.2. Dinî Nikâha İlişkin Görüşler	59
2.7.2.3. Birlikte Yaşama İlişkin Görüşler.....	61
2.7.2.4. Evlilik ve Aile İlişkisi	63
2.7.2.5. Çocuk ve Evlilik ilişkisi	66
2.7.3. Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Toplumsal Yönü	72
2.7.3.1. Aile İlişkileri	73

2.7.3.2.Çevre Baskısı	75
2.7.3.3.Tarafların Birlikte Yaşaması ve Ekonomik Katkısı	76
2.7.3.4.Karşılıklı Bağlılık ve Özen Gösterme	81
2.7.3.5.Ev iç roller.....	82
2.7.3.6.Birlikte Yaşam Kadını Daha Özgür Kılar Mı?.....	85
2.8. Tartışma.....	86
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	97
EKLER	
EK 1- Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	
ÖZGEÇMİŞ	

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. Araştırmanın Ana Temaları ve Alt Başlıkları.....	40
---	----

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Katılımcıların Demografik Bilgileri.....	38
Tablo 2.2 Katılımcıların Birliktelik Verileri.....	39
Tablo 2.3 Birlikteliklerin Sosyal İlişkilere Yansıması.....	39

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt	: Aktaran
APA	: Amerika Psikoloji Birliği
Bkz	: bakınız
Çev	: Çeviren, çevirmen
Drl	: Derleyen
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EBBYM	: Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modelleri
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SES	: Sosyo-Ekonomik Statü
TAYA	: Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
Vb	:ve benzeri
Vd	:ve diğerleri
Vs	: vesaire
Yy	: yüz yıl

ÖZET

Bu çalışmada, kadınların evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini nasıl deneyimlediklerini anlamak amacıyla öncelikle dünyada ve Türkiye’de evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini konu alan kavramsal yaklaşımlar ele alınmıştır. Çalışma süreci boyunca kuramsal yaklaşım olarak feminist hukuk perspektifinden faydalanılmıştır.

Bu çerçevede niteliksel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada fenomenolojik araştırma deseni ve feminist perspektif dikkate alınarak on kadınla yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kadınların evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini nasıl anlamlandırdıklarını tespit etmek amacıyla kadınların anlatıları, çalışmada belirlenen araştırma soruları etrafında değerlendirilmiştir.

Görüşmelerle elde edilen veriler sonucunda evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin yorumlandığı üç ana tema belirlenmiştir. Evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin tercih nedenleri, evlilik ile evlilik benzeri birlikte yaşam modelleri arasındaki ilişki ve evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin toplumsal yönü olarak sınıflandırılarak üç başlık altında bu birlikteliklerin deneyimlenme biçimleri feminist perspektiften irdelenmiştir.

Çalışmanın bulguları evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin tercih nedenlerinde önceki evlilik deneyimlerinin önemini göstermektedir. Eğitim ve ekonomik koşullardaki değişimler, kadınların bu birlikteliklerde toplumsal cinsiyet rollerini farklı algılamasına ve deneyimlemesine sebep olmaktadır. Nitekim hukuk ve sosyal güvenlik alanlarında temel bir düzenleme olmadıkça kadınların bu birlikteliklerinde de mağduriyet riski taşıdıkları dikkat çekmektedir.

Anahtar sözcükler: Evlilik, Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modelleri, Feminist hukuk.

SUMMARY
EXAMINATION OF MARRIAGE-LIKE COHABITATION MODELS FROM A
FEMINIST LAW PERSPECTIVE: ANTALYA CASE

In this study, conceptual approaches on marriage-like cohabitation models in the world and in Turkey are discussed in order to understand how women experience marriage-like cohabitation models. Throughout the study process, feminist law perspective was used in terms of theoretical approach.

In this context, in the study, in which the qualitative research method was used, in-depth interviews were conducted with ten women, taking the phenomenological research design and feminist perspective into account. In order to determine how women interpret marriage-like cohabitation models, women's narratives were evaluated around the research questions.

As a result of the data obtained through the interviews, three main themes were determined. These themes were classified as the reasons for preference of marriage-cohabitation models, the relationship between marriage and marriage-like cohabitation models, and the social aspects of marriage-like cohabitation models. The way these relationships were experienced by the participants has been examined from a feminist perspective.

The findings of the study highlight the importance of previous marriage experience as one of the main reasons for choosing marriage-like cohabitation models. Changes in education and economic conditions cause women to perceive and experience gender roles differently in their marriage-like cohabitation relationships. As a matter of fact, unless there is a fundamental regulation in the fields of law and social security, women have the risk of victimization in their relationships with their partners.

Keywords: Marriage, Marriage-Like Cohabitation Models, Feminist Law.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca desteğini ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Necla ÖZTÜRK'e, tez savunma jürimde bulundan ve çok kıymetli katkılar sunan Prof. Dr. Nurşen ADAK ve Dr. Öğr. Üyesi Damla Gülseren SONGUR HACIGÜZELLER'e, bu süreçte sevgi ve anlayış gösteren sevgili annem, abim ve teyzeme, tez çalışmam süresince en önemli destekçim kıymetli eşim Çağrı ELMAS'a ve desteğini her zaman hissettiğim canım babam Mevlüt COŞKUN'a sonsuz teşekkür ederim.

Derya COŞKUN ELMAS

Antalya, 2022

ÖNSÖZ

Evlilik benzeri birlikte yaşam modelleriyle ilgili Türkçe literatürde az sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür. Evlilik benzeri birlikte yaşam modellerine ilişkin yapılan çalışmalar daha çok literatür taraması şeklinde yapılmış, çalışmalarda saha araştırmasına yer verilmemiştir. Bu çalışmayla Türkiye’de evlilik benzeri birlikte yaşam modelleri kapsamında değerlendirebileceğimiz dinî nikâhlı ya da dinî ve resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşama ilişkin kadın deneyimlerine ulaşmak amacıyla saha çalışması yapılmıştır. Dinî nikâhlı ya da dinî ve resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşamayı tercih eden on kadına ulaşılarak mülakat yöntemiyle görüşmeler yapılmıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, katılımcıların bu birliktelikleri tercih etmelerinde etkili olan faktörler, birliktelikleri deneyimleme süreçleri ve birlikteliklerin toplumsal ve hukuksal yansımaları feminist bakış açısıyla irdelenmiştir.

Derya COŞKUN ELMAS

Antalya, 2022

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı ve Sorunsalı

21. yy. başlarından itibaren evlilik ve aile görünümü farklılaşmıştır. Heteroseksüel evlilik kabul edilen tek aile biçimi olmaktan çıkmış, sosyal olarak kabul edilen çeşitli yetişkin ilişkileri ve aile biçimleri görülmeye başlanmıştır (Mohs, 2010: 3). Nitekim nikâhsız birlikteliklere, boşanmış ailelere, yeniden evlenme sonucu oluşan ailelere, tek ebeveynli ailelere, akraba olmayan emeklilere ve aynı cinsin ve çocuklarının oluşturduğu aile yapılarına, özellikle sanayileşmiş ve modern toplumlarda sıklıkla rastlanmaktadır (Demez, 2012: 94).

Bu çalışmada, evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini tercih eden kadınların deneyimlerinden yola çıkılarak, bu birliktelikler hukukî ve toplumsal yönleriyle feminist perspektiften değerlendirilmiştir. Evlilik benzeri birlikte yaşam modelleri Türkiye’de hukukî olarak karşılık görmemekle birlikte, toplumsal yaşamın içerisinde dinî nikâhlı birliktelikler ile son yıllarda daha sık görülen dinî ve resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşama olarak geçmişten günümüze varlığını sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmektedir. Buna rağmen Türkiye gibi modernleşme ve sanayileşme sürecini henüz tamamlayamamış toplumlarda resmî nikâh dışındaki birlikteliklere daha az müsamaha gösterilmektedir (Sunar ve Fişek, 2005; Kavas ve Gündüz-Hoşgör, 2011; Özar ve Yakut-Cakar, 2013). Özellikle ataerkil değerlerin baskıcı ve otoriter etkilerini sürdürmesi, Türkiye’de yaşayan kadınlar açısından resmî nikâhlı birliktelikler dışında diğer ilişki biçimleri toplumsal baskı unsuru olarak nitelendirilmektedir (Adak vd., 2021).

Bu araştırmanın amacı, kadınların toplumsal ve yasal olarak kabul görmeyen evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini tercih etme ve ilişkiyi deneyimleme sürecinin resmî nikâhlı evliliklere göre daha güç olduğu düşüncesinden yola çıkarak, bulgular etrafında kadınların bu ilişkiyi tercih etme ve sürdürme nedenleri, bu ilişkiye bakışları ve yükledikleri anlamları, ilişki deneyimleriyle birlikte toplumsal cinsiyet bağlamından ve feminist hukuk perspektifinden değerlendirmektedir.

Araştırmanın Önemi ve Kapsamı

Değişen ve gelişen dünya algısı toplum yapısında birtakım değişikliklere neden olmaktadır. Yaşanan toplumsal olaylar, toplumların gelişimi bazı kurumlarda da değişikliğe neden olmakta, bunlara alternatif seçenekler üretilmektedir. Evlilik benzeri birlikte yaşam modelleri de evlilik kurumuna alternatif olarak ortaya çıkan ilişki modellerinden birisidir. Özellikle modernleşmenin etkisiyle birey ve toplum yapısında yaşanan değişimler, ikili

ilişkilere de yansımıştır. Dünyanın pek çok yerinde farklı isim ve yapıda ilişki modelleri ortaya çıkmıştır (Tekdoğan, 2014: 23). Yaşanan bu toplumsal değişim kimi ülkelerde hukukî alanda da etkisini göstermiş ve bu ilişkilere yönelik hukukî düzenlemelere yer verilerek, bu ilişkilere hukukî koruma sağlanmıştır. Bunun yanında hukukî tanıma sağlanmayan ülkelerde bu tür birliktelikleri tercih eden bireyler açısından mağduriyetler yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. Bu sebeple bahsi geçen araştırma konusu üzerine yapılacak olan çalışmalar önem arz etmektedir. Türkçe literatürde her ne kadar dinî nikâhlı birliktelikler yönünden çalışmalar yapılmışsa da evlilik benzeri birlikte yaşam modellerine ilişkin çalışmalar sınırlıdır. Yapılan çalışmalarda daha çok literatür taraması tercih edilmiş olup, saha çalışmasına dayalı akademik yayımlar sınırlıdır. Bu sebeple araştırmada saha çalışmasıyla kadın deneyimine birebir ulaşılmış olması çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Evlilik benzeri birlikte yaşam modelleri hem farklı cinsiyetten hem de aynı cinsiyetten kişiler tarafından tercih edilebilmektedir. Çalışmamızda bu birliktelik modellerini tercih eden farklı cinsiyetten (heteroseksüel) çiftlerin birliktelikleri incelenmiş, aynı cinsiyetten (homoseksüel) çiftlerin birliktelikleri ise araştırma kapsamının dışında bırakılmıştır. Diğer taraftan aynı cinsiyetten ilişkilere ve aileye yönelik Türkiye’de kamusal alanda ve hukukî açıdan heteronormatif bir bakış açısının hakim olduğu söylenebilir. Çalışmanın amacı Türkiye’de dinî nikâhlı ya da dinî nikâh ve resmî nikâh olmaksızın yaşanan birlikteliklerle nikâhlı birliktelikler arasında benzerlikler olup olmadığı, bu birliktelikleri kadınların nasıl deneyimlediği ve kadının bu birlikteliklerdeki konumunun ne olduğunu anlamaya çalışmaktır. Bu sebeple aynı cinsiyetten çiftlerin tercih ettiği birliktelikler bu çalışmanın kapsamına girmemektedir. Bu açıdan çalışmada, Türkiye’de nikâhsız birlikteliklerin hukukî açıdan ve toplumsal yaşamdaki yeri değerlendirilirken çoğunlukla kadın-erkek arasındaki ilişkilere referans verilmekte, aynı cinsiyetten ilişkiler ise araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Tanımları

Birlikte yaşam modelleri için Türkçe ve yabancı literatürde yeknesak bir kullanım bulunmamaktadır. Türkçe literatürde *biçim unsurunun gerçekleşmediği evlilikler, evlilik dışı beraberlikler, nikâhsız birleşmeler* (Köteli, 1991: 99), *evlilik benzeri yaşam modelleri* (Öztürk, 2016: 17) gibi kullanımlar mevcuttur. Çalışma kapsamını evlenmelerine hukuken hiçbir engel bulunmayan, farklı cinsiyetten iki kişinin, evliliğin resmî geçerlilik koşulu dışında diğer özelliklerini barındıran birliktelikler oluşturmaktadır. Dolayısıyla resmî olarak evli olup çok eşliliğe sebep olacak şekilde yaşanan birliktelikler, kısa süreli birliktelikler ve alenî olmayan birliktelikleri evlilik benzeri birliktelik olarak nitelendirmek mümkün değildir (Öztürk, 2016:

17). İnceleme konusu birliktelikler evliliğin şekli unsuru dışında evliliğe çok benzer özellikler göstermesi sebebiyle bu birlikteler için “evlilik benzeri birlikte yaşam modelleri (EBBYM)” kullanımı tercih edilmiştir. Türkiye’de uzun zamandır varlığını sürdüren geleneksel bir birliktelik olan dinî nikâhlı birliktelikler ve son zamanlarda daha sık görülen resmî ve dinî nikâh olmaksızın birlikte yaşama şekli evlilik benzeri birlikte yaşam modelleri kapsamında değerlendirebileceğimiz birlikteliklerdir.

Araştırmanın Yöntemi

Feminizmin 1970’li yıllarda etkisini arttırmasıyla birlikte kadınlar bilimi yalnızca erkek deneyiminin tanımlandığı ve sorunsallaştırıldığı bir alan olmaktan çıkarmak, kadın deneyimlerini görünür kılmak, bilgi konusunda hak iddia etmek ve kendileri için kendi adlarına bilgi üretmek amacıyla harekete geçmişlerdir. Cinsiyetçilik bilimin her alanında- gerek doğa bilimlerinde gerekse sosyal bilimlerde- çok yönlü olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Feminist araştırmacılara göre ana akım bilimlerde geçerli olan teoriler ve metodolojiyle kadın hareketinin politik hedefleri çelişkilidir. Mevcut pozitivist ve niceliksel araştırma yöntemleri feminist çalışmalarda kadın deneyimini anlamlandırmak için yetersiz ve eleştiriye açık görülmüştür. Bu nedenle kadınlar kendi sorunsallarına uygun bir metodoloji geliştirmek için feminist çalışmalardan faydalanmıştır (Akgökçe ve Çakır, 1996: 7). Mies’e göre (1996: 50) kadın çalışmaları kadınların özgürlüğü için kullanılacaksa, bunu mevcut pozitivist ve niceleyici araştırma yöntemini eleştirmeden yapması mümkün değildir. Eğer kadın çalışmalarında bu ana akım yöntemsel yaklaşımlar kullanırsa, kendisinin de bir baskı aracına dönüşme tehlikesinin olacağı düşünülmüştür. Feminist çalışmalarda araştırmacı, araştırma nesnelere karşı tarafsız ve kayıtsız kalmak yerine kısmen yanlı, kısmi özdeşleşmeyle gerçekleştirilen bilinçli taraflılık ilkesini benimsemektedir. Böylelikle bilinçli taraflılık ilkesinin gereği olarak araştırmacı ve araştırma özneleri arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmamaktadır (Mies, 1996: 52). Sorunların kadın deneyimleri açısından ele alınması feminist araştırmaların ayırt edici özelliklerinden birisidir (Harding, 1996: 40). Kadınların deneyimleri ve çıkarları doğrultusunda hukuk kurallarını anlamak ve algılamak ise hukuk kurallarına feminist perspektifi uygulamak olarak nitelendirilmektedir. Hukuku feminist perspektiften tanımlayan ve değerlendiren feminist hukukun temel çalışma konusu kadın olup, kadının hukukta nasıl anlaşıldığını ve incelendiğini, kadın gerçeklerinin ve ihtiyaçlarının hukukla ne ölçüde bağdaştığını ve kadınların toplumda ve hukukta nasıl anlaşılması ve düşünülmesi gerektiğini irdelemektir (Yüksel, 2003: 133-135).

Feminist araştırmacılar nicel analiz tekniklerinden ve deneylerden kaçınma eğilimindedir. Çoğunlukla nitel araştırma ve vaka çalışması olmak üzere birden çok yöntemsel

yaklaşımdan yararlanmaktadırlar (Neuman, 2011: 117). Bu çalışmada ise nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmada araştırmacı insanların deneyimlerini nasıl yorumladıkları ve onlara nasıl anlam yüklediklerini anlamaya çalışmaktadır (Merriam, 2018: 5). Nitel araştırmalarda görüşmelerin daha az yapılandırılmış ve açık uçlu sorulardan oluşması, katılımcının algıladığı dünyayı kendi düşünceleriyle ifade etmesini sağlamaktadır (Merriam, 2018: 88).

Çalışma kapsamında Antalya’da dinî nikâhlı ya da dinî ve resmî nikâh olmaksızın birliktelik yaşamış/yaşayan on katılımcıyla yarı yapılandırılmış soru formuyla, derinlemesine yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılarla bu birlikteliği tercih nedenleri, birliktelik süresince ve birliktelik sona erdiğiindeki deneyimlerinin toplumsal, ekonomik ve hukukî boyutları üzerine derinlemesine görüşmeler yapılmış, bu görüşmelerden elde edilen veriler feminist hukuk perspektifinden değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EVLİLİK BENZERİ BİRLİKTE YAŞAM MODELLERİ VE FEMİNİST HUKUK

1.1. Tanım ve Kapsam

Modern toplumlarda, bireyselleşmenin etkisiyle gündelik yaşam biçimlerinin yeni görünüşleri ortaya çıkmış, tekdüze yaşantıların yerini gelenekselliklerden arınmış çeşitlilikler almıştır. Nitekim modernleşmenin etkisiyle aile, evlilik, ebeveynlik ya da cinsellik gibi toplumsal yaşamın içinde yer alan bağlayıcı kurumlar, artık önceden belirlenemez ve tek tip üzerinden bağlayıcı ilan edilemez bir biçimde deneyimlenmeye başlanmıştır. Nitekim artık sosyal baskı unsurları ve kararları içermeyen aile ve evlilik gibi kurumlar, norm ve otoriter yapılardan giderek sıyrılmakta, insanların yaşam dönemleri boyunca farklı ve tekrarlanan biçimlerde deneyimlediği yeni anlamlar kazanmaktadır. Günümüzde ise aile kurma amaçlı ilişkiler, nikâhlı ya da sözleşmeli evliliklerin zorunlu olmadığı ve kimi zaman bireysel tercihlerin daha ön planda tutulduğu evliliğe alternatif birlikteliklerle yaşanmaktadır (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 11-18).

Evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin kavramsal olarak literatürde yeknesak bir tanımı bulunmamaktadır. Evliliğe alternatif olarak ortaya çıkan ve evlilikle ortak pek çok yönü bulunan evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini hukuken tanınmış bir beraberlik olan evlilik üzerinden tanımlamak, kavramı daha anlaşılır kılmaktadır (Köteli, 1991: 99; Öztürk, 2016: 15). Bu duruma ilişkin Fransız Medeni Kanununu hazırlayanlar arasında olan Portalis kanun tasarısını meclise sunarken şu ifadeleri kullanmıştır;

Evlilik, kadınla erkeğin türlerini sürdürmek, dayanışma ve yardımlaşma içerisinde bulunmak, hayatı yükünü birlikte taşımak ve müşterek bir kaderi paylaşmak için oluşturdukları bir ortaklıktır. Bu tanım, içerdiği unsurlardan birini, birkaçını ya da biçim unsuru dışında tamamını, ilişkinin derinliğine göre değişen bir biçimde kucaklayabilen nikâhsız birleşmelere de o genişlik nispetinde aktarılabilir. Ancak hukukun kendisini sosyal bir gerçeklik olarak görmek zorunda kaldığı ve bu nedenle de hukukî sonuç bağlamak zorunluluğunu duyduğu nikâhsız birleşmeler bu tanımın biçim unsuru dışındaki diğer unsurlarını taşıyan beraberliklerdir (Devichi, 1988: 15'ten akt., Köteli, 1991: 100).

Türk Medeni Hukuk doktrinde evlenme, *“cinsiyetleri farklı iki kişinin iradelerinin, tam ve sürekli bir hayat ortaklığı kurmak üzere, hukukun aradığı koşullara uygun olarak birleşmesidir”* şeklinde tanımlanmıştır (Zevkililer ve Havutçu, 2002: 222).

Evlilik benzeri birlikte yaşam modelleri (EBBYM) Öztürk tarafından (2016: 17) *“evlenmelerine hukukî bir engel bulunmamakla birlikte çeşitli nedenlerle evlen (e)meyen, farklı cinsiyetten iki kişinin, aile kurma amacıyla, sevgi ve duygusal temelli, aleni ve sürekli olarak*

yaşadıkları beraberlik modelleri” olarak tanımlanmıştır. Adak tarafından ise (2012: 222) “*yasal açıdan evlilik gerçekleşmemiş olmasına rağmen, ortak bir yaşam alanının, evin sorumluluğunun paylaşıldığı ve aralarında cinsel yakınlığın var olduğu bir birliktelik*” olarak ifade edilmiştir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, EBBYM’nin evlilikten en önemli farkı, resmî şekil şartını taşıyor olmasıdır. EBBYM tanımları dikkate alındığında bu birliktelikleri fiili evlilikler olarak da değerlendirmek mümkündür. Köteli’ye göre (1991: 109) sırf cinsi temas üzerine kurulu ilişkilerden bu beraberlikleri ayırmak ve yaşamın hukukî sorunlarının çözümünde hukukî bir nitelik sağlaması açısından bu beraberliklerin fiili evlilik olarak nitelendirilmesi faydalı olabilecektir.

EBBYM’nin Avrupa’daki gelişimine bakıldığında 1970’lerden önce Kuzey Avrupa’da daha sonra Batı Avrupa’da bu tür beraberliklerin yaygın olarak görüldüğü dikkat çekmektedir. Kuzey Avrupa ve Batı Avrupa ülkelerinde birlikte yaşamadaki gelişmeler dikkate alınarak, birlikte yaşamının yayılma sürecinde birlikte yaşamının oluşum modellerindeki geçişler dört aşamaya ayrılmaktadır. İlk aşamada birlikte yaşama nadirdir ve toplumun marjinal grupları tarafından uygulanmaktadır. Zamanla daha popüler hale gelmekte ve çeşitli sosyal katmanlardan kişiler tarafından benimsenmektedir. Bununla birlikte, yayılmanın ikinci aşamasında, birlikte yaşama hala kısa süreli olup esas olarak evliliğin başlangıcı veya ilişkinin kalitesinin test edildiği bir deneme süresi işlevi görmektedir. Genellikle çocuk doğurmak için uygun olmayan bir ortam olarak algılanmaktadır ve bu nedenle, hamilelik meydana gelirse genellikle birlikte yaşama evliliğe dönüştürülmektedir. Üçüncü aşamada birlikte yaşama evliliğin yerini almaya başlamakta, daha uzun sürmekte ve ebeveynlik için kabul edilebilir bir düzenleme haline gelmektedir. Son olarak, dördüncü aşamada birlikte yaşama ve evlilik ayırt edilemez hale gelmektedir. Bu da geçiş sürecinin tamamlandığını göstermektedir (Matysiak, 2019: 217; Adak, 2012: 222).

Dünyanın pek çok yerinde farklı isimlerde EBBYM görülmektedir. EBBYM’nin hukukî bir anlaşma niteliğinde olanları *kayıtlı birliktelikler*; manevi bir anlaşma niteliğinde olanlarını *de facto* (medenî ya da sivil birliktelik) birliktelikler olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür (Tekdoğan, 2014: 23).

Kayıtlı birliktelik ve *de facto* birliktelikler aynı cinsiyetten ve farklı cinsiyetten bireyler tarafından tercih edilebilen birlikteliklerdir. Başlangıçta bu birlikte yaşam modelleri, daha çok aynı cinsiyetten bireylerin ilişkileri için kabul görmüşse de bu birlikteliklerin farklı cinsiyetten bireyler arasında da sıkça görülmesiyle bazı hukuk sistemlerinde farklı cinsiyetten bireyler için

yeni düzenlemelere yer verilmiştir. Bu birliktelikleri hukuken tanıyan ülkeler mevzuatlarında bu ilişki biçimleri için resmî nikâhlı birliktelikler haricinde farklı düzenlemelere yer vermiştir¹.

EBBYM' nin tercih edilme nedenleri farklı cinsiyetten ve aynı cinsiyetten bireylerde farklılık göstermektedir. Farklı cinsiyetten bireyler, genellikle evlilik kurumunun geleneksel yapısı altına girmek istemedikleri için kayıtlı birliktelik veya *de facto* birlikteliği tercih ederlerken; aynı cinsiyetten bireylerin bu birliktelikleri tercih etme nedeni birlikteliklerinin tanınması ve evli heteroseksüel çiftlerle aynı haklara sahip olma isteğidir. Dolayısıyla farklı cinsiyetten bireyler ile aynı cinsiyetten bireylerin evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini tercih etme nedenlerinde farklı iki eğilim söz konusudur. Tekdoğan'a göre (2014: 22) farklı cinsiyetten bireyler, resmî nikâhla tanınan evlilik kurumuna belirli sebeplerden dolayı karşı çıktıkları için alternatif birliktelikleri tercih ederken; aynı cinsiyetten bireyler için genellikle birlikteliklerini resmî evlilik statüsüne eşit bir statü kazandırma talebi ön plandadır. Bu bağlamda heteroseksüel ilişkiler özelinde düşünüldüğünde, resmî nikâh yerine kayıtlı ya da *de facto* birlikteliklerin tercih edilmesi, nikâh akdinin bu bireyler için caydırıcı bazı unsurlar taşıdığını göstermiştir. Zira resmî nikâhlı evliliğin bağlayıcı unsurları ve bu unsurların toplumsal yaşamdaki muhtemel olumsuz tezahürleri, bu bireylerin nikâh akdiyle kazanılan yasal haklardan feragat ederek EBBYM'yi tercih etmesine sebep olmaktadır.

Çalışmanın kapsamını EBBYM'yi tercih eden farklı cinsiyetten bireyler oluşturmaktadır. Bu sebeple kayıtlı birlikteliklerin ve *de facto* birlikteliklerin farklı cinsiyetten bireylere ilişkin düzenlemeleri ele alınmakta, kayıtlı birlikteliklerin ve *de facto* birlikteliklerin aynı cinsiyetten bireylere ilişkin düzenlemeleri inceleme dışında bırakılmaktadır.

¹ Kayıtlı birlikteliği tanıyan ülkelerden bazıları şu biçimde sıralanabilir: Almanya, Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya, İzlanda, Slovenya, İsviçre ve Birleşik Krallık. Bu gibi ülkelerde kayıtlı birliktelikler yalnız aynı cinsiyetten bireyler için yasal düzenlemelere yer verilmişken; Belçika, Hollanda, Quebec (Kanada), Buenos Aires (Arjantin), Fransa, Lüksemburg, Yeni Zelanda ve İspanya (Balearic Adaları, Basque, Cantabria, Kanarya Adaları, Estremadura, Madrid ve Valencia) gibi ülkelerde hem aynı hem farklı cinsiyetten bireyler için yasal düzenlemeler yapılmıştır (Curry ve Sumner, 2005: 190-191; Harnois ve Hirsch, 2008: 22). *De facto* birliktelikleri tanıyan ülkelerden bazıları ise şunlardır; Hırvatistan, Fransa, Yeni Zelanda, Katalonya (İspanya) ve Uruguay hem aynı cinsiyetten hem de farklı cinsiyetten bireyler için bu birliktelikleri tanımaktadır Peru, Venezuela, Bolivya, Brezilya ve El Salvador gibi ülkelerden bazıları spesifik olarak bu birlikteliklerin farklı cinsiyetteki bireyler arasında var olabileceğini belirtirken, bazıları da bunu açıkça belirtmek yerine birlikte yaşamının, evliliğe girmek için yasal şartlara sahip kişiler tarafından oluşturulabileceğini, bunun da sadece farklı cinsiyetlerden kişiler arasında oluşturulabileceğini ima etmektedir. (Harnois ve Hirsch, 2008: 11).

Türk hukukunda EBBYM'ye yer verilmemiştir. Ancak Türkiye'de kökleri çok eskilere dayanan, halen geleneksel olarak varlığını sürdüren dinî nikâhlı birliktelikler² ve dinî ya da resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşama olarak özellikle son yıllarda daha çok görülen birliktelikler EBBYM kapsamında ele alınıp incelenecektir.

1.2. Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Özellikleri

Literatürde farklı isimler altında düzenlenen EBBYM'nin ortak unsurlarını aile kurma amacı, farklı cinsiyetten kişilerin irade açıklaması, birlikte yaşama, aleniyet (beraberliğin üçüncü şahıslar tarafından bilinmesi), süreklilik, sevgi temelli duygusal bağlılık, fiziksel ilişkinin bulunması, evlenme engelinin bulunmaması, ehliyet olarak sıralamak mümkündür (Köteli, 1991: 109-119; Öztürk, 2016: 18-29).

Aile kurma amacından kasıt, ilişkinin ekonomik, sosyal ya da başkaca etkilerden uzak olarak duygusal temelli bir ilişkinin varlığı (Köteli, 1991: 113), bireylerin bu beraberlikle aile kurma yönünde iradelerinin olmasıdır (Öztürk, 2016: 19).

Farklı cinsiyetten kişilerin irade açıklaması, kayıtlı birlikteliklerde yetkili makamlara başvuruya gerçekleşirken *de facto* birlikteliklerde çiftin birlikte yaşama iradesiyle gerçekleşmektedir (Öztürk, 2016: 21).

Partnerlerin birlikte yaşamaları da bu birlikteliklerin temel unsurları arasında sayılmıştır. Birlikte yaşamamanın gereği olarak partnerlerin aynı yerde ikamet etmeleri, masraflara ortak olmaları, birbirlerini ekonomik olarak desteklemeleri, ortak mal edinmeleri ve çocukları ile ilgilenme gibi sorumlulukları vardır (Öztürk, 2016: 25). Bu husus müşterek hayatın varlığını kanıtlamak açısından önem arz etmesinin (Köteli, 1991: 113) yanı sıra gerek taraflarla sözleşme ilişkisine giren üçüncü kişiyi korumak gerekse tarafların şahsına ve malvarlığına ilişkin gerçek dışı iddiaları bertaraf etmek açısından önemlidir (Lind, 2008: 576; Öztürk, 2016: 21).

Birlikteliğin ciddiyeti ve kararlılığı, ilişkinin uzun süredir devam etmesi, müşterek konutta birlikteliğin sürmesi gibi faktörler nedeniyle dış dünyada çiftin evli oldukları yönünde kanaat oluşturulması mümkün olacak ve bunun neticesinde aleniyet unsurunun da kendiliğinden gerçekleştiği kabul edilebilecektir (Köteli, 1991: 116). Yine gerek birlikteliğin

² Dinî nikâh Türk Medeni Kanunu (TMK)'nda tanınmamıştır, dolayısıyla dinî nikâhlı evlilikler hukuken geçersiz olup yok hükmündedir. Ayrıca Türk Ceza Kanunu (TCK) kapsamında resmî nikâh olmaksızın dinî nikâh yaptıran ve dinî nikâh törenini yapan kişiler hakkında ceza müeyyidesi uygulanırken, Anayasa Mahkemesi'nin 27.05.2015 tarih 2014/36 Esas 2015/51 Karar sayılı kararıyla TCK m.230/5 – 6 fıkraları iptal edilmiştir. Bu iptal kararıyla, resmî nikâh yapılmadan dinî nikâh yapılması ya da yaptırılması suç olmaktan çıkartılmıştır (RG:10.06.2015 T., S.29382. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150610.htm>).

tarafları gerekse onların hukukî ilişkide bulunacağı tarafların korunması açısından aleniyet unsurunun sağlanmış olması gerekmektedir.

Süreklilik şartının sağlanması için ilişkinin uzun süredir devam ediyor olması gerekmektedir. Uzun süreden kastın ne olduğu bazı hukuk sistemlerinde belirtilmişken, bazı hukuk sistemlerinde birlikte yaşamının veya fiili birliğin oluşması için gereken asgari süre belirtilmemiş, ancak birlikte yaşamının sürekli, kesintisiz ve uzun süreli olması gerektiğine yer verilmiştir (Harnois ve Hirsch, 2008: 10).

Evlenme engelini bulunmaması ve ehliyet de EBBYM'nin ortak unsurları arasında sayılmıştır. Partnerlerin EBBYM'yi tercih edebilmeleri için belli bir yaşa ulaşmış olmaları ve başka biriyle evli olmamaları gerekmektedir (Lind, 2008: 191). Sonuç olarak çalışmamızı, tarafların hukuken evlenmelerine hiçbir engel olmamasına rağmen EBBYM'yi tercih eden bireyler oluşturmaktadır.

1.3. Başlıca Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modelleri

EBBYM'nin türleri konusunda literatürde terim birliği bulunmamaktadır. Aynı nitelikteki birliktelikleri farklı terimler altında görmek mümkündür. Bu çalışmada ilişkilerin niteliği gereği *de facto* birliktelik ve kayıtlı birliktelik (registered partnership) olarak ele alınacaktır.

1.3.1. De facto Birliktelikler

De facto birliktelikler farklı ülkelerde farklı terimlerle ifade edilmektedir. Bu terimlerin bazıları “*cohabitation without marriage, living together, marriageless living together, non-marital cohabitation, non-marital union, de facto union, informal family* (Özsunay, 1979: 59), *unmarried cohabitation, non-marital life companionship, informal marriage, common law marriage, ambiguous marriage, domestic partnership* (Tekdoğan, 2014: 38)” olarak sayılabilir.

De facto birliktelik iki kişinin bir otoriteye kayıtlı olmaksızın istikrarlı ve sürekli olarak birlikte yaşaması olarak tanımlanır (Green Paper, 2006: 3). Diğer bir tanıma göre, evlilik veya kayıtlı birliktelik statüsüne girmek istemeyen bireylerin ya da evlilik ya da kayıtlı birliktelik şartlarını taşımayan birlikteliklerde tarafların haklarının otomatik olarak tanınması anlamına gelmektedir (Tekdoğan, 2014: 38). Birlikte yaşamayı evlilikten ve kayıtlı ortaklıktan ayıran, birlikte yaşamayı çevreleyen formalitelerin genel yokluğudur. Ortak noktaları ise, insanların birlikte yaşamak istemeleridir. Birlikte yaşamının varlığının kabul edilmesi için gerekli koşullar yalnızca ülkeler arasında değil, aynı zamanda farklı eyaletlerden oluşan devletlerdeki yasalar arasında da farklılık göstermektedir. Birlikte yaşamın varlığının kabulü için hukuk sistemleri farklı düzenlemelere yer vermekle birlikte, ilişkinin alelade bir ilişkiden ayrılacak

kadar uzun bir süre devam etmesi hepsi için temel gerekliliktir. Hukuk sistemlerinden bazıları bu asgari süreyi belirtirken, bazıları sadece birlikte yaşamının uzun süreli olması gerektiğini belirtmektedir (Harnois ve Hirsch, 2008: 10). *De facto* birlikteliklerde partnerlerden birinin ya da partnerlerin ortak kararıyla veya partnerlerden birinin ölümüyle sona erer (Harnois ve Hirsch, 2008: 20).

1.3.2. Kayıtlı Birliktelik (Registered Partnership)

Kayıtlı birlikteliklerin yasal statüsünü belirlemek için “*registered domestic partnerships, registered partnerships, domestic partnerships, declared partnerships, life partnerships, stable relationships, civil unions, legal cohabitation, reciprocal beneficiaries, unmarried couples registration, partenariat enregistré, union civil ve civil partnership*” gibi pek çok terim kullanılmaktadır (La Violette, 2002: 119). Bu kullanımlar ülkelere göre farklılık göstermektedir, ancak bu birlikteliklerin ortak özelliği kayıt koşulunun aranmasıdır.

Literatürde kayıtlı birlikteliklerin ortak bir yasal tanımı bulunmamaktadır. Yapılan tanımlarda çoğunlukla çiftlerin birlikte yaşadığına, aralarında yakın kişisel bir ilişkinin olduğuna ve ekonomik olarak birbirine karşı sorumlu olduklarına, yasal olarak kimseyle evli olmadıkları ve aralarında bir kan bağıının olmadığına yer verilmiştir (Zielinski, 1999: 288). Kayıtlı birliktelik en basit şekliyle birlikte yaşamdan bir adım ileri evlilikten bir adım geri olarak tanımlanabilir. Temel olarak evli olmayan aynı ya da farklı cinsiyetten çiftlere, birlikteliklerinin devletin belirlemiş olduğu prosedüre uygun olması halinde birtakım haklar tanınmasıdır (O'Brien, 1995: 165). Kayıtlı birliktelikte bireylerin ilişkilerine hukukî statü kazandırabilmesi için resmî kurumlara tescil ettirme yükümlülükleri vardır, bu sebeple bu birliktelikleri resmî birliktelik kategorisinde de değerlendirmek mümkündür (Devers' den çev., Tiryakioğlu ve Öztürk, 2017: 973). Kayıtlı birliktelik ilk önce Danimarka, ondan dört yıl sonra da Norveç tarafından yalnızca homoseksüel bireyler için kabul edilmiştir. Daha sonra kayıtlı birliktelik statüsü İsveç İzlanda, Fransa, Almanya, Finlandiya, Lüksemburg, Birleşik Krallık, Andora, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve İsviçre gibi ülkeler tarafından kabul edilmiştir. Kayıtlı birlikteliğe ilişkin düzenlemeler çoğunlukla evli olmayan heteroseksüel çiftler için de kullanılmaktadır (Karadağ, 2007: 56). Bazı ülkelerde kayıtlı birliktelik hakkı sadece homoseksüel çiftler için mevcutken, heteroseksüel bireyler için bu hak tanınmamıştır. Bu durum evlenmeyi tercih etmeyen heteroseksüeller için cinsiyet ayrımcılığına sebep olarak görülmüştür. Dolayısıyla homoseksüellere verilen kayıtlı birliktelik kurma hakkı evlenmeyi tercih etmeyen heteroseksüeller için de hukuken tanınmıştır (Zielinski, 2009: 318-319).

Günümüzde çoğu Avrupa Birliği (AB) ülke hukukunda kayıtlı birliktelik düzenlenmiştir, ancak bireylere sağladıkları hak ve yükümlülükler açısından ülkelere göre farklılıklar görülmektedir (Tekdoğan, 2014: 25-26). Bu düzenlemeler kayıtlı birlikteliğin sağladığı fayda ve yükümlülükler konusunda önemli farklılıklar göstermekle birlikte ortak bazı özelliklere de sahiptir. Örneğin kayıtlı birliktelik düzenlemelerin çoğunda birlikte yaşama ve yaş gereksinimlerine yer verilerek kimlerin kayıtlı birliktelikleri tercih edebileceği belirlenmiştir (La Violette, 2002: 120). Kayıtlı birlikteliği tercih edebilecek bireyler için bazı ülkeler evlilik için belirtilen asgari yaşa atıf yaparken, bazıları kayıtlı ortaklıklar ve olası istisnalar için asgari yaşı açıkça düzenlemektedir³.

Bazı ülkelerde kayıtlı birlikteliğe geniş yetki ve sorumluluk verilerek kayıtlı birlikteliğin evliliğe eşdeğer bir pozisyona getirilmesi tercih edilirken, bazı ülkelerde ise daha kısıtlı yetki ve sorumluluk verilmesi yönünde düzenlemelerin yapılması tercih edilmiştir. Daha kısıtlı yetki ve sorumluluk verilmesini tercih eden ülkeler kayıtlı birlikteliği malî konularla ilgili olarak mülkiyet hakları (mal rejimi) ve malî haklar (vergilendirme, sosyal yardım ve emekli maaşları) üzerindeki etkilerini sınırlama eğilimindedir. Kayıtlı birliktelik içerisinde edinilen mallara ve mal rejimi düzenlenmesine ilişkin ülkeler arasında farklı uygulamalara yer verilmektedir. Evlilikteki mal rejimi hükümlerine atıf yaparak bu hükümleri kayıtlı birlikteliklere de uygulamayı tercih eden ülkelerin yanında kayıtlı birliktelikteki mal rejimine ilişkin evlilik hükümlerinden ayrı bir düzenlemeyi tercih eden ülkeler olduğu da görülmektedir. Malî hakların kapsamı da ülke uygulamalarında farklılık göstermektedir. Kayıtlı birliktelikte partnerlere ilişkin vergi uygulamalarında evli eşlerle aynı ya da yakın hak ve yükümlülükleri içeren düzenlemelere yer verilmiştir. Bunun yanında partnerlere sağlık, sosyal güvenlik gibi konularda da haklar tanınmıştır (Harnois ve Hirsch, 2008: 22-29).

³ Partnerin genel olarak 18 yaşını doldurmuş olmaları gerekir; örneğin Almanya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Quebec (Kanada), Slovenya ve Hollanda'da durum böyledir. Nova Scotia'da (Kanada) kayıtlı birliktelik için asgari yaş 19'dur. Birleşik Krallık Sivil Ortaklık Yasasına göre, İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'da bir sivil ortaklığa kaydolmak için asgari yaş 16'dır. İngiltere, Galler veya Kuzey İrlanda'da 16 yaşından büyük, ancak 18 yaşından küçük biri birliktelik kaydettirmek istiyorsa, ebeveyn izni veya Mahkemeden izin alınması gerekir. Bu istisna, evlilikle aynıdır. Örneğin Bask Ülkesi (İspanya), Extremadura (İspanya) ve Madrid (İspanya) gibi çeşitli yargı alanlarında, özgürleşmiş küçüklerin de birkaç istisna dışında kayıtlı bir ortaklığa erişimi vardır. Hollanda'da, bir kadın hamileyse veya doğum yapmışsa ve o ve müstakbel eşi 16 yaşına gelmişse, 18 yaşından küçük bir birliktelik kaydına da izin verilir. Ancak, yaş sınırında bir istisnaya izin verilmez. İsviçre'de, gerçekten evlilik için olduğu gibi, reşit olma şartının hiçbir istisnası yoktur. Belçika ve Fransa ise evlilikle ilgili bu tür istisnalara izin veriyor, ancak bunları kayıtlı birlikteliklere uygulamamayı seçiyor, bu nedenle yasal birlikte yaşamayı ve Pacs'ı evlilikten daha zor hale getiriyor. (Harnois ve Hirsch, 2008: 24).

Kayıtlı birliktelik, tıpkı evlilik gibi ölümle sona ermektedir. Ölüm dışında kayıtlı birlikteliğin sona erme şekli konusunda birkaç yaklaşım vardır. Birincisi, kayıtlı birlikteliğin sona ermesinin ancak mahkeme yoluyla mümkün olduğu sistemler vardır. Örneğin, İngiltere’de, İsviçre’de, Almanya’da ve Vermont (ABD)’da durum böyledir. Ayrıca, kayıtlı birliktelikler için evlilikle ilgili yürürlükten kaldırılma kurallarını değiştiren İsveç ve İzlanda’da da kayıtlı birlikteliği sonlandırabilmek için mahkeme yoluna başvurulması gerekmektedir. Ayrıca, birlikteliğin feshi için idari veya boşanma davalarında olduğu gibi adli makamlara başvurulmasına izin verilen ülkeler de vardır. Örneğin, Danimarka ve Norveç’te, kayıtlı birliktelik mahkeme kararıyla veya mülki amirin kararı ile sonlandırılabilir. Bunlara ek olarak sadece kayıtlı bir ortaklığın sonlanması için alternatif yöntemlerin de mevcut olduğu yasal sistemler bulunmaktadır. Quebec’te (Kanada), kayıtlı birlikteliğin sona ermesi, boşanma davalarında olduğu gibi bir mahkeme kararı ile elde edilebilirken, aynı zamanda ortakların ortak yaşama niyetinin “geri döndürülemez şekilde bittiği” (*irretrievably undermined*) noter tasdikli bir ortak bildiri yoluyla da elde edilebilir (Harnois ve Hirsch, 2008: 35).

1.4. Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Ortaya Çıkış Nedenleri

İnsanlık tarihi boyunca toplum türlerinin oluşumunda üretim biçimleri etkili olmuştur. Süreç içerisinde üretim biçimlerindeki ilerleme ve gelişmeyle avcı ve toplayıcı topluluklardan tarım toplumlarına, tarım toplumlarından sanayi toplumlarına geçilmiş ve 1980 sonrası yaşanan teknolojik gelişmelerle en önemli sermayenin bilgi olduğu sanayi sonrası toplumlar meydana gelmiştir. Bu toplumların politik, iktisadi, hukuksal, ideolojik ve kültürel yapısının şekillenmesinde üretim biçimlerinin etkisi büyüktür. Tarihsel süreç içerisinde toplum yapısında yaşanan bu değişimler aile kavramının yapısı, tanımı, türleri ve işlevlerinde değişim ve dönüşümlere neden olmuştur (Köse, 2012 :15-16). Sanayileşmeyle birlikte geleneksel aile yapısı ve kadın anlayışında yaşanan değişiklikler kadınları ikinci plana itmiştir. Bunun sonucu “aile ücreti” kavramı, erkeğin kamusal alanda çalışarak, ücretsiz ev işini yapan kadın ve çocuklardan meydana gelen çekirdek ailenin geçimini sağladığı çekirdek aile sistemine karşılık gelmiştir. Kadın özel alan olarak nitelendirilen evde kısıtlanmıştır (Altınbaş, 2010: 22). Üretim araçlarındaki değişimler sonucunda aile içinde kadın ve erkeğin pozisyonlarında da değişim göstermiş, 1980 yılı sonrası hizmet sektörüne dayanan ekonomik yapıyla birlikte kadının özel alandan kamusal alana geçişiyle birlikte aile içinde güç ve otorite dengelerinde daha eşitlikçi bir yapı oluşmaya başlamıştır. Özel alanda yaşanan bu değişimler bireylerin aile ve evlilik kurumuna bakışını da değiştirmiş, bu değişim evlilik ve aile kurumuna alternatif yaşam biçimlerinin oluşmasında etkili olmuştur (Köse, 2012 :15-16).

Modernleşme olgusuyla birlikte ailenin varlığının gereksiz olduğu veya modern topluma uygun olmadığı düşüncelerinin ortaya çıkması farklı aile türlerinin doğmasına da yol açmıştır. Modernleşmeyle birlikte artan boşanmalar sonucunda tek ebeveynli aileler yaygınlaşırken, İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle erkek nüfusunda yaşanan azalma ve sonrasında iş hayatındaki yoğunluk sebebiyle erkeğin aileden uzak kalması neticesinde oluşan babasız aileler, boşandıktan sonra yeniden evlenme yoluyla oluşan üvey aileler ve aralarında resmî nikâh olmaksızın yaşanan birliktelikler olmak üzere farklı aile yapıları görülmeye başlanmıştır. Ailenin yapısında ve işlevinde görülen bu değişimler sonucunda, boşanma sayılarındaki artış, bireyselleşmenin artması gibi nedenlere dayanılarak aile yapısının çöktüğüne ilişkin görüşler ileri sürülüyor olsa da yaşanan bu durumu ailenin çözülmesinden ziyade çeşitlendiği yönünde değerlendirmek daha uygun olacaktır (Özkiraz vd., 2016: 248). Sanayileşmenin getirdiği kültürel ve ekonomik etkilerin sonucunda bireyciliğin yükselmesi, kadınların işgücü piyasasındaki değişen rolleri ve feminizmin etkileri aile anlayışının değişmesinde etkili olmuştur (Smock ve Manning, 2004: 91). Aile kurumuna bakışta yaşanan bu değişiklik EBBYM'nin de ortaya çıkmasında ve artış göstermesinde etkili olmuştur. ABD ve Avrupa'nın pek çok ülkesinde bu tür birliktelikler kabul görmesine rağmen, Türkiye'de henüz toplumsal ve hukuksal olarak kabul görmemektedir. EBBYM'nin yaşandığı yere, kültüre, sosyo-ekonomik koşullara göre farklılık gösterdiği gözlemlenmektedir. EBBYM kimi yerlerde evliliğe hazırlık olarak tercih edilirken kimi yerlerde evliliğe alternatif olarak kabul edilmektedir (Adak, 2012: 221).

Evlilik, EBBYM'ye göre bireylere daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Evliliğin getirdiği sorumluluktan kaçınmak ve son yıllarda boşanma oranlarındaki artış bireylerin evlilik düşüncesinden uzaklaşmasına ve geçmişe oranla EBBYM'nin daha fazla tercih edilmesinde etkili olmaktadır. EBBYM'nin tercihinde önceye oranla yaşanan artışta toplumun bu ilişkilere bakışındaki (ayıplama, kınama, yanlış bulma vb.) değişimin etkisi göz ardı edilemez (Dündar, 2012: 55). EBBYM'nin tercih edilmesinde, sahip olunan sosyal güvenlik haklarının resmî nikâhlı evlilikle zarar görmesini engellemek, vergi gibi mali yükümlülüklerden korunmak gibi nedenlerin de etkili olduğu görülmektedir (Rutten, 2011'den çev., Taşkın, 2011: 195). Daha önce evlenmiş ve boşanmış bireylerin de evlilik yerine birlikte yaşam modellerinin tercih ettiği görülmektedir (Köteli, 1991: 107; Öztürk, 2013: 145). Bunların yanında geleneksel ve dinî inanç gereği de dinî nikâhın tercih edildiği görülmektedir (Rutten, 2011'den çev., Taşkın, 2011: 196). Bu birliktelik tercihinde sosyal, kültürel, ekonomik faktörlerin de önemli etkisi vardır. Düşük gelire sahip aileler için yasal evlilik oldukça streslidir ve evliliğin gidişatını oldukça etkilemektedir. Onlara göre bu durum, çiftlerde evliliğe ilişkin kaygılar ve korkular

yaratmaktadır ve bu nedenlerden ötürü EBBYM tercih edilen bir fenomen haline gelmiştir (Smock ve Manning, 2004: 105).

EBBYM'nin hukuk sistemlerinde yer bulup bulmamasının ülkelere göre farklılık göstermesinde etkili olan faktörler Abadan-Unat (1982: 829) tarafından şu şekilde özetlemiştir:

Hukuk sistemleri arasındaki bu fark, söz konusu ülkenin laiklik derecesiyle, demokratik yaşama katılımı ve insan haklarına saygıyla ilgilidir. Gerçekten de sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerde evlilik dışı birlikte yaşam oranının daha yüksek olduğu görülmekte ve bu nedenle hukukî düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Evlilik dışı birlikte yaşam oranının yükselişinde ise, 1960'lı yıllardan itibaren yaşanan gelişmelerle birlikte insan haklarının artan önemi, kadınların ekonomiye katılması, ulusal ve uluslararası düzenlemelerde ve sözleşmelerde cinsiyetler arası eşitlik kavramının gelişmesi, kadın hareketleriyle birlikte kadının statüsünün ve cinsiyet rollerinin değişmesi gibi etkenlerin rol oynadığı söylenebilir (Akt., Tekdoğan Bahçivancı, 2018: 624, dipnot: 3).

EBBYM oranlarındaki artışa feminist hareketlerinin etkisiyle birlikte kadının konumunda yaşanan değişiklik, kadının kamusal alanda yer bulması ve eşitlik temelli hukuksal düzenlemelerin, toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan değişimin etkili olduğu ifade edilmiştir. Kadın-erkek ilişkileri iş, evlilik, cinsellik ve üreme bağlamında aileyle doğrudan ilişkili olması sebebiyle aile feminist araştırmaların konusu olmuştur. Feminist yaklaşımlar ailenin dinamiklerine ilişkin farklı bakış açıları getirmiş olmalarının yanında aileyi ataerkil bir yapı olarak görmektedir (Gittins, 2011: 14) ve kadının özgürleşmesinin ailenin dönüşümüyle mümkün olacağını savunmaktadırlar (Doğancı ve Tuncay, 2020: 1338).

Aile, geleneksel olarak evlilikle meydana gelirken, modernleşmenin etkisiyle evlenme olmaksızın farklı aile türlerinin oluştuğu görülmeye başlanmıştır. EBBYM, evlilik dışında aile oluşumunu sağlayan yollardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Evliliğe benzerliği sebebiyle literatürde evlilik üzerinden tanımlanan EBBYM'nin, yapısal ve ilişkisel iç dinamikleri açısından evlilikle karşılaştırılarak incelenmesi, evliliğin alternatif yapılara ne yönde ve niçin ihtiyaç doğurduğunu anlamak açısından önem arz etmektedir. Bundan yola çıkarak EBBYM'nin anlaşılabilmesi için de evlilik ve ailenin incelenmesi gerekmektedir. Evlilik ve aile kadının konumu ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde nasıl ve ne ölçüde etkili olduğunun anlaşılması bu yapıların feminist yaklaşımlar çerçevesinden irdelenmesiyle mümkündür.

1.5. Feminist Yaklaşımların Evlilik ve Aileye Bakışı

Literatürde evliliğin toplumsal ve hukuksal kabulü çerçevesinde ya da cinsellik ve üreme fonksiyonlarına ilişkin farklı tanımlara yer verildiği görülmektedir. Saxton'a göre (1982) evlilik *“aile kurmayı ve türün devamını sürdürmeyi amaçlayan iki insanın kalıcı bir beraberlik için bir araya geldikleri, birbirlerine ve çocuklarına karşı ortak sorumlulukları üstlendikleri,*

birbirine bağı ve etkileşim içerisinde olan sistemlerden oluşan evrensel bir kurumdur” (akt., Güleç, 2012: 63). Türkkahraman’a göre (2006: 155) evlilik, “*karşıt cinsten iki yetişkin bireyin cinsel ilişkilerinin toplumun koyduğu kriterler çerçevesinde yürütülmesidir. Son yıllarda bazı Batılı ülkelerin kanunlarında aynı cinsten bireylerin evliliklerine izin verilmiş olsa da evrensel olarak tüm toplumlarda evlilik farklı iki cinsten bireyler arasında kurulan ilişkidir*” (akt., Zeybekoğlu Dünder, 2012: 41). Giddens (2012: 247) ise, “*evlilik iki yetişkin birey arasındaki toplumsal olarak kabul edilen ve onaylanan bir cinsel birleşim*” olarak tanımlamıştır. Evlilik tarihsel ve toplumsal bir kurum olup, toplum tarafından onaylanan cinsel birliktelikle biyolojik yeniden üretimin dolayısıyla soyun devamlılığının sağlanmasında ve aile, akrabalık gibi kurumların oluşmasında etkilidir (Güneş, 2011: 29). Evliliğin cinsel birliktelik yanında duygu paylaşımı, birlikte yaşama ve bu yaşamın sorumluluklarını beraber üstlenme gibi işlevleri de vardır. Evlilik, birliktelikten doğan tüm yetki ve sorumluluğunun toplumsal kurallar çevresinde paylaşılması ve meşru kılınmasını sağlamaktadır (Bağı ve Sever, 2005: 3).

Tarihsel süreçte evliliğin gerçekleşme ve tanınma koşullarının toplumdan topluma ve zaman içerisinde farklılaştığı, farklı evlilik türlerinin olduğu görülmüştür. Akıl ve rasyonelliğin öne çıktığı kimi modern toplumlarda cinselliğin meşrulaşması için resmî nikâh şartı aranırken; kimi modern toplumlarda akılcılıkla birlikte ahlaki yanın da ön plana çıkmasıyla resmî ve dinî nikâhın birlikte gerçekleşmesi beklenmektedir. Evliliğin eğlence ve kutlama yoluyla yapılıyor oluşu evliliğin kültürel kabullenilişinin göstergesidir (Güneş, 2011: 30). Taraflar arasında bir sözleşme olan evlilik, devletin toplum adına doğrudan doğruya ilgilendiği, üzerinde kontrol hakkı ve yetkisi olan bir ilişki sistemidir. Evlilik, üreme ve çocuk yetiştirme konusunda önem arz etmesinin yanında ekonomik ve sosyolojik boyutlarıyla toplumu ve bireyi etkilemektedir (Güleç, 2012: 63). Evlilik, toplumda kadınlar arasındaki hiyerarşiyi de belirlemektedir. Eğitim ve ekonomik durumu ne olursa olsun evli kadın bekar kadından, çocuğu olan kadın da evli kadından daha üst pozisyonda yer almaktadır. En alt sırayı da “evde kalmış” olarak nitelendirilen kadınlar, dullar ve kısır kadınlar oluşturmaktadır (Doğancı ve Tuncay, 2020: 1344).

Evlilikle birlikte bireyler arasında, mevcut toplumda daha evvel var olan örneklerle atfen yeni bir inşa süreci başlar. Cinslerin bireysel özellikleriyle toplum tarafından kabul edilen norm ve değerlerin harmanlanmasıyla yeni bir ilişki meydana gelir ve aralarına katılacak yeni üyelerle birlikte toplumsal en küçük birim olan aileyi oluştururlar. Aile vasıtasıyla toplumda her türlü davranış, norm, kültür ve değerin yeniden üreticisi ve aktarıcısı olurlar (Aksan, 2016: 147).

Aile kavramının evrensel bir tanımını yapmak mümkün değildir. Connell'e göre aile (2016: 183), muhafazakâr ideoloji tarafından "toplumun temeli" olarak tanımlanırken; geleneksel sosyolojide çoğunlukla kurumların yapıtaşı olarak görülmektedir. Connell (2016: 183), ailenin içini jeolojik katmanlara benzetir, aileyi çok katmanlı ilişkiler sahnesi olarak nitelendirmiştir. Aile dışında hiçbir kurumda ilişkilerin ekonomi, duygu, iktidar ve direniş örgüleri açısından bu kadar sıkı olmadığını belirtmektedir. Aile ideolojisinde; toplum, cinsiyet, kadın, iktidar, üretim ve tüketimle ekonomi ideolojileri birleşmiştir. Aile süreç içerisinde değişim göstermiş olsa da cinsellikle üremenin aileyle doğrudan ilişkili olması sebebiyle aile her dönem toplumun vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Başlangıçtan bu yana üretim ve tüketim birimi olan aile, bireyin evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi kurduğu ya da kendisine bağlanmış olan bireyleri sömürme amacı güttüğünden, üretim biriminin aile olduğu her yer ve koşulda bu sömürü devam etmektedir. Modern çekirdek ailede de benzer bir durum görülmektedir. Ailenin üretim ve tüketim birimi olarak ideolojik ve ekonomik rolü farklılaşsa da sonuç değişmemiştir. Evli kadının meslek sahibi olup, evin dışında çalışıyor olması kadını ev içindeki işlerden ve bakım rolünden kurtaramamaktadır (Koyuncuoğlu, 2014: 509). Bu da kadının aile içinde sömürsünün devam ettiğini göstermektedir. Ailenin kültürel ve fiziksel üretimin yanında bakım ve dayanışma fonksiyonu vardır. Çocuk, üyesi bulunduğu aileden değer, fikir ve toplumsal cinsiyet rollerini alarak yetişmektedir (Doğancı ve Tuncay, 2020: 1341). Bu sebeple toplumdaki kadın algısında, kadının pozisyonu ve mevcut pozisyonunda oluşabilecek değişiklikte ailenin rolü önem arz etmektedir.

Tarihsel süreçte ortaya çıkan feminist teoriler farklı biçimlere, ideolojilere ve felsefeye sahiptir. Ancak tüm feminist görüşlerin ortak paydası temelde kadının konumunu güçlendirmek ve kadına karşı her türlü baskıyla mücadele etmektir. Tüm feminist akımlar eşitlik, adalet ve özgürlük amacıyla hareket etmekle birlikte, bu kavramlara atfettikleri anlamlar yönünden farklılık arz etmekte, ayrışmaktadır (Yüksel, 2003: 65). Feminist hareketler toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlık nedeni ve ortadan kaldırılması için farklı görüşler ileri sürerek birçok kuramın doğmasına öncü olmuşlardır. Feminist kuramlar toplumsal eşitsizliğin nedenlerini cinsiyetçilik, ataerkillik ve kapitalizm gibi toplumun derinliklerinde yer bulan kavramlarla açıklamaya çalışmışlardır (Giddens, 2012: 517-518). Gittins (2011: 14) feministlerin ataerkil toplumda kadın ve çocuğun ezilmişliğinin merkezi olarak aileyi gördüğünü ifade etmiştir.

Rofle ve Peel'e göre (2011: 318) feminist bir perspektiften, evlilik sadece gereksiz ve kuralcı değil, aynı zamanda heteropatriarkal sosyal düzenin temel taşıdır. Bu itibarla hem kadınların hem de heteroseksüel olmayanların ezilmesinde, eşitsiz (cinsiyetli) güç ilişkilerini meşrulaştırmada ve insanları (genellikle kadınları) şiddet içeren ve taciz edici ilişkilerde

kalmaya yönlendirmede önemli bir sembolik ve yapısal rol oynamaktadır. Auchmuty (2004: 105), evlilik kurumunda son 200 yılda önemli hukukî ve sosyal değişikliklere rağmen, evliliğe yönelik radikal eleştiriler, evliliğin toplumsal olarak onaylanmış eşitsiz güç dinamiklerinin erkekler ve kadınlar üzerindeki etkilerini tasvir etmede değişiklik göstermeksizin önemli ölçüde devam ettiğini belirtmiştir. Evliliğin erkekler için daha iyi bir yaşam tarzı, daha fazla özgürlük ve daha fazla güç bahsettiği, kadınlar üzerinde ise tam tersi bir etkiye sahip olduğu, onları sınırladığı, yoksullaştırdığı ve kocaları tarafından gücün kötüye kullanılmasına karşı savunmasız hale getirdiği gösterilmiştir.

1970-1980 yıllarında aileye ilişkin tartışma ve araştırmalarda feminist bakış açısı hakimdir. Feministlerin bu etkisi aile sosyolojisini de etkilemiştir. Aile sosyolojisi, ailenin yapılanmasına, çekirdek ve geniş ailenin tarihsel gelişimine odaklanmışken, feminist bakış açısı aile içindeki kadın deneyimine odaklanmış ve ilgiyi ailenin içine çekmekte başarılı olmuştur. Feministler ev içi iş bölümü, ev içinde eşit olmayan güç ilişkileri ve bakım konusu olmak üzere üç alana dikkat çekmişlerdir (Giddens, 2008: 280).

Feminist yaklaşımlar aileyi farklı yönlerle ele almışlardır:

Wollstonecraft (2012) kadının bağımlılığını, sivil ve siyasal haklardan esirgenerek kadınların aile içindeki rollere hapsedilmesine dayandırmaktadır. Benzer biçimde John Stuart Mill' de (1869) geleneksel rollerden ziyade erkeklerin kadınları ev hayatındaki ikincil konumlarda tutma isteğinin eşitsizliklere sebep olduğu düşüncesindedir (Donovan, 2014: 64). Susan Moller Okin'e göre (1989) aile ve evlilik her yönüyle adil olmayan kurumlardır. Kadınların bağımlılığına ve sömürülmesine aile içindeki eşitsiz iş dağılımının sebep olduğunu ileri sürmüştür (Donovan, 2014: 354). Diğer taraftan Betty Friedan (1983) *Kadınlığın Gizemi* kitabında kadının evlilikle toplumsal rollere sıkışmışlığını "adı olmayan sorun" olarak ele almaktadır. Erkekler için olduğu kadar kadınlar için de kendini gerçekleştirmenin tek yolu *kendine göre yaratıcı bir iş yapmak* olarak ifade edilmiştir. Kamusal alanda çalışan kadının cinsiyetinden dolayı özel ve ayrıcalıklı bir muamele beklememesi, önyargı ve cinsel farklılıkları ön plana alan davranışlar karşısında susmaması, bir kadın olarak değil bir insan olarak mücadele etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kültürel feministler, siyasal değişim yerine daha geniş kültürel dönüşümlere odaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle kadın ve erkek arasındaki benzerliklere değil farklılıklara dikkat çekmektedirler. Zira kadınların bu farklılıklarını kişisel güç ve kamusal yenilenme kaynağı olarak görmüşlerdir. Kültürel feministlere göre kadınların ekonomik bağımlılıklarından ötürü enerjilerini erkekleri memnun etmek için kullanması yanlış bir yönlendirme sonucu ortaya çıkmıştır. Kadının bu ekonomik bağımlılığı ancak aileyi ekonomik bir birim olarak gören

ataerkil anlayışın kırılmasıyla ortadan kalkabilecektir (Donovan, 2014: 98). Gilman’a göre (1903) ataerkilliğin özel mülkiyete dayalı aile anlayışında kadın erkeğin malı olarak görülmektedir ve aileye ilişkin kanun ve geleneklerde eril bakış açısı hakimdir. Kadın, onu bir mal gibi sahiplenen ve kurallarla kuşatan erkeğin tahakkümü altındadır. Bunlar kadının *insan olarak gelişimini* engelleyen bir faktör olarak ifade edilmiş, çözüm olarak ev hayatının radikal olarak değiştirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür (Donovan, 2014: 101). Goldman’da (2006: 22-29) evliliğe ilişkin ataerkillik vurgusu yaparak evliliğin ekonomik bir sözleşme olduğunu belirtmiştir. Evlilikte kadın payını adı, özel hayatı, özsaygısı ve ‘ölüm onları ayırana kadar’ yani tüm hayatıyla öderken, erkek ise ekonomik olarak ödemektedir. Bu açıdan evlilik erkek için kadın kadar bağlacı ve sınırlayıcı görülmemektedir. Zira erkek evliliğin bağlayıcılığını daha ziyade ekonomik alanda hissetmektedir. Goldman’ın ifadesiyle (2006: 27) evlilik kurumu *kadından mutlak anlamda bağımlı ve asalak bir insan yaratmaktadır*. Başka bir deyişle evlilik kadını hayat mücadelesinde güçsüz ve zayıf bırakarak toplumsal bilincini de yok ettirmekte ve lütufkâr himayesini kabul ettirmektedir. Bu da özellikle kadınların ikincilleştirilmesini amaçlayan insan karakterine kurulmuş bir tuzak olarak değerlendirilmiştir.

İkinci dalga feminizm eleştirilerinin mücadele alanlarından birisi de evliliğin yasal anlamı ve aile hukuku içindeki önemi olmuştur. Tarihsel süreç boyunca ailenin hukukî önemi nispeten sabit kalırken, toplumdaki aile anlayışlarında ve bu anlayışlar içindeki evliliğin merkezi konumunda önemli değişiklikler gerçekleşmemiştir (Eichler, 1997: 1-3). Bu nedenle erkeklerin kadınlar üzerindeki mülkiyeti ve egemenliğini temel alan ataerkil bir sisteme gömülmüş evlilik kurumu, uzun zamandır radikal feminist eleştirilerin de temel odak noktası olmuştur (Ettelbrick, 1989: 119). Millett’a göre (1969: 33), kadınları ezmek için biyolojik üreme farklılıklarının ve cinselliğin nasıl sömürü aracı haline geldiğini, evlilik yasası tarafından tanımlanan ve idealize edilen “ataerkilliğin baş kurumu aileye” odaklanarak görmek mümkündür. Firestone ise (1970: 8) aile üzerinden biyolojik üreme araçlarının nasıl kontrol edildiğine dikkat çekerek, kadınların cinselliğin kontrolünü ele alarak özgürleşebileceğini savunmaktadır. Başka bir anlamda sadece kendi bedenlerinin mülkiyetini yeniden kazanarak değil, aynı zamanda “çocuk doğurma ve çocuk yetiştirmenin tüm sosyal yapısını” ele geçirerek kadınların insan doğurganlığı üzerinde de kontrolü ele geçirebileceğini ifade etmiştir. Firestone’ a göre (1970: 185), kadınları biyolojik yeniden üretimden kurtarmak aynı zamanda onları biyolojik kaderlerine tabi olmaları etrafında örgütlenen aile ve evlilik gibi toplumsal birimlerden özgürleştirmeyi gerektirmiştir. Dolayısıyla radikal feministler ataerkil yapıyı kadınları ezmek için üreme farklılıklarının evlilik modeliyle istismar edildiği sosyal ideolojiler olarak tanımlamıştır.

Sosyalist feminizmle üretim sürecindeki kadının görünmeyen ev içi emeğine dikkat çekilerek, bu durumun kadının toplumsal konumunu nasıl etki ettiğinin üzerinde durulmuştur. Sosyalist feminizminde, Marksist feminizm ile radikal feminizmin harmanlandığını söylemek mümkündür. Bunun sonucunda ortaya çıkan ataerki kapitalizm kavramı merkezine aile kurumunu almıştır. Sosyalist feminizm üretim ve ataerki kavramlarını birlikte değerlendirerek iki sistemli bir teori geliştirmiştir. Aile içindeki kadın ezilmişliğini yalnızca üretim ilişkilerine bağlamaya karşı çıkarak, bu ezilmişliğin üretim ilişkilerinin yanında psikolojik, kültürel ve ideolojik yönlerinin olduğuna vurgu yapmıştır. Kadının aile içindeki karşılıksız emeğinin ortaya çıkışı, yeniden üretimi ve sömürülmesinde üretim ilişkilerinin ve ataerki anlayışın etkili olduğu ve kadının kurtuluşunun bunun dönüştürülmesiyle mümkün olduğu ifade edilmektedir (Güneş, 2018: 150-151).

Feminist akımlar farklı görüşlere sahip olmasına karşın ortak noktaları kadının ezilmişliği konusunda ataerki bir kurum olan aileyi merkez almalarıdır. Toplumun temel yapı birimi olarak nitelendirilen aile, kadının ikincilleştirilmesinde ve toplumsal rollerin yeniden üretilerek bu rollerin sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden eve hapsedilmiş kadın güçsüz ve erkeğe bağımlı hale gelirken; kamusal alanda çalışma fırsatı bulan kadınlar ev içi iş bölümünün eşitsiz yapısı sebebiyle bakım işlerini de sürdürmek zorunda kalmakta, bu da kadın emeğinin sömürülmesine neden olmaktadır.

1.6. Feminist Hukuk

1.6.1. Feminizm ve Hukuk

Feminizm “kadınların toplum içindeki rollerini ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin” olarak tanımlanabilir (Michel, 1993: 17’den akt., Yükselbaba, 2016: 123). Feminizme göre, siyasal ve ekonomik alanda etkisini gösteren eril iktidar, aile ve cinsel ilişkiler yönünden de etkilidir. Tarihsel süreçte ataerki anlayış, toplumsal cinsiyet ve toplumsal kabuller üzerinde etkisini göstermiştir. Bu anlayış dil, mantık ve hukuk üzerine de etkili olmuştur. Bunun sonucunda ortaya çıkan eril yasalar eril iktidarın güçlenmesine olanak sağlarken, kadının konumunun daha da zayıflamasına, güçsüzleşmesine sebep olmuştur (Arat, 2006: 54). Feminist düşünce, toplumsal açıdan olduğu gibi hukukî olarak da kadına yönelik sistematik baskıların ve bunların analiz edilmesinde nesnelliğin eleştirilmesine öncülük etmektedir. Nitekim biyolojik tanımlara indirgenmiş ve bir grubun aidiyetini içeren “kadın bakış açısı” ya da “erkek bakış açısı” toplumsal ve hukuksal açıdan nesnellik ifade etmemektedir. Scales’e göre (2019: 127) toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik tanımların tasfiye edildiği ve cinsiyet meselesinin

toplumsal olarak inşa edilen bir süreci nitelendirdiği bir tanımı yansıtmaktadır. Böylece kadın doğan kişilere özgü olmayan, toplumsal bir gerçeklik olarak kadını ikincilleştiren sistemleri eleştiren “feminizm”, Scales için (2019) hukuka dair tüm oluşum süreçlerinin bünyesinde yer almalıdır.

Hukuk yaşam ile yasalar arasındaki ilişkinin kuramıdır. Kültürel ya da toplumsal etki ve baskılar sonucu oluşturulmuş olan “kadın” ve “erkek” anlayışları yaşam içerisinde kadın ve erkek olmanın doğal sonucu olarak kabul görür ve toplumsal cinsiyet varlıkbilim olarak yaşanır. Bu anlayışın somut olarak vücut bulması hukuk aracılığıyla sağlanır (MacKinnon, 2020: 273). Dolayısıyla hukuk ile toplumsal cinsiyet ilişkileri arasında sıkı bir ilişki vardır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kurulmasında, sürdürülmesinde ve değiştirilmesinde hukukun etkisi büyüktür. Bu etki hukuku oluşturan normların yaptırımından kaynaklanmaktadır (Uygur, 2011: 155). Normlar, tarihsel süreçte belli bir düzen kurma amacıyla değersel niteliklerine bakılmaksızın doğal-toplumsal ve farklı kültürden insanların anlayışlarından oluşan davranış normlarını ya da insanın değerinin bilgisinden yola çıkarak düzen ve ihtiyaçların üzerinde insan değerini baz alarak oluşturulabilir (Kuçuradi, 2006: 8-9). Normun kural ve yasadan farkı, toplumsal pratiği normalleştirmenin örtük standardı olarak işlemesidir. Normlar toplumsal pratikler içerisinde gizlenmiş olması sebebiyle normları pratiklerden ayırtmak çok zordur. Dolayısıyla normun gündelik ritüeller içinde tekrarlanmasıyla normun devamlılığı sağlanır. Normun en tipik örnekleri anayasalarda, yasal kodlarda vardır. Bunun sonucu olarak hukuk normu bireyler üretir ve bireyler de bu norm kapsamında pratikler üretir. Bir norm olan toplumsal cinsiyet de bireylerin cinsiyetler aracılığıyla düzenlenmesidir (Yükselbaba, 2016: 128). Dolayısıyla hukuk normları hukukî değerleri ve insan hakları bilgisi kaynak alınarak türetilirse toplumsal cinsiyet anlamında daha adaletli bir düzenleme yapıldığı söylenebilir. Aksi halde kültürel normların kaynak alınması toplumdaki mevcut toplumsal cinsiyet anlayışın hukuka yansması sonucunu doğurur. Tarihsel sürece bakıldığında toplumsal cinsiyete ilişkin hukuk normlarının kültürel normlar kaynak alınarak türetildiği görülmektedir (Uygur, 2011: 156).

MacKinnon’a göre (2020: 273) erkek egemenliğin hüküm sürdüğü dünya anlayışı sonucu erkek bakış açısı nesnel standartlar şeklinde toplumu etkisi altına almaktadır. Bu genel kabul sebebiyle erkek bakışı bir anlayış gibi değil, doğal bir süreç gibi toplumda yaşanmaktadır. Bunun sonucunda erkeklik değerleri bu görüşe dayanarak dünyanın dörtte üçünü oluşturan kadın ve çocuklara hükmetmektedir. Devlet yasal düzenlemelerle toplumsal iktidar olgusunu sağlarken, aynı zamanda hukuk meşrulaşır ve toplumsal egemenlik görünmez hale gelmektedir.

Hukuk, ataerkil normlara işlevsellik kazandırarak erkek egemenliğinin kamusal alanda ve özel alanda da ailede sürdürülmesinde araç haline gelmektedir.

Hukuk normlarının kültürel normlardan türetilmediği durumlarda hukukun toplumsal cinsiyetle ilişkisini iki şekilde ele almak mümkündür. Bunlarda ilki hukukî düzenlemelerin cinsiyet körü olma halidir. Buna göre hukuk tüm cinsiyetlere karşı nötr olduğunda hakkaniyete uygun olacağı ve adaletin sağlanacağı görüşüdür. Diğer görüş ise hukuk toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan bir kurum olup, kadının toplumsal cinsiyet sebebiyle gerek kamu alanında gerekse özel alanda karşılaşmış olduğu eşitsizliklerin giderilmesi için hukuk normları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak mekanizmalar oluşturmalıdır (Uygur, 2011: 157-158).

Hukuk felsefesi akımlarından biri olan feminist hukuk, hukuktaki cinsel ayrımı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Hukuk ve toplumsal yaşam arasındaki ilişkiyi kadın özelinde dikkate alarak tarihsel süreçte hukukta ikincilleştirilen kadınların niçin ve ne şekilde eşitsiz bir muamele görmelerinin ve mevcut eşitsizliğin nedenlerinin tespiti ile kadınlar için ortak bu sorunun feminist bakış açısıyla nasıl giderilebileceği feminist hukuk için çözülmesi gereken en temel problemdir. Hukukun kadın perspektifiyle analizi de feminist hukuk teorisidir (Yüksel, 2003: 5-6). Feminist hukuk kuramının temel iki ögesi vardır. İlk olarak, hukuk ve toplumsal cinsiyetin birbiriyle ilişkisinden kaynaklanan kuramsal sorunların tespit edilip eleştirilmesi; ikincisi, feminist analiz ve bakış açısının somut hukuk alanlarına (aile, çalışma yaşamı, ceza hukuku vb.) yansması ve bu alanlarda hukuk reformlarının gerçekleştirilmesidir (Arat, 2006: 56).

Feminizm, kadınları kısıtlayan düzene ilişkin farkındalık yaratan, bu durumu politik olarak tanımlayan ve mücadele yöntemleri geliştiren ekonomik, sosyal ve psikolojik yanları olmakla birlikte esasen siyasal bir harekettir. Feminizmin hukuk ile ilişkisi feminizmin teori ve pratik birliği özelliğinden gelir. Feminizmi farklı yönleriyle ele alan feminist yaklaşımlar mevcut olmakla birlikte hepsinin ortak amacı kadının ezilmesine son vermektir. Bu amacı gerçekleştirmek adına mevcut sistemde karşılaştıkları sorunların çözümü için çalışma alanı olarak hukuka ve hukukî reformlara yönelmişlerdir (Yükselbaba, 2016: 123-124)

Feminist hukuk teorisyenleri mevcut hukuk sisteminin güvenilir olmadığını ileri sürerler ve bu yöndeki eleştirilerini üç maddede toplamışlardır. İlk olarak, erkek egemen toplumlarda hukuk düzenlemeleri erkekler tarafından oluşturulmuştur. Cinsiyete karşı objektif ve nötr bir yaklaşım sergiledikleri iddia edilse bile erkek bakış açısı ve önyargılarını yansıtır. İkincisi, kadınlar ve erkekler hayatı farklı yaşamaktadırlar. Erkekler tarafından oluşturulan kuramlar kadın yaşamlarını yansıtmamaktadır. Üçüncüsü, feminist hukuk kuramının gelişmesi kadın deneyim ve perspektiflerinden üretilmesiyle mümkündür (Yükselbaba, 2016: 127).

Feminist hukukun gelişimi farklı aşamalarda ele alınsa da bu aşamaları birbirinden tamamen ayırmak mümkün değildir. Viktorya döneminin başından günümüze kadar uzanan ilk evre feminizmin en etkili olduğu dönem 1960'lardan 1980'lerin ortalarına kadarki dönemdir. Feministler bu dönemde kadınları kamusal alandan dışlayan faktörlere dikkat çekmişlerdir. İstihdamda, mesleklerde ve siyasette eşitliği amaçlamışlardır. Bu dönem feministleri, mevcut sistemdeki eşitsiz uygulamalara odaklanmışlar ve bunları mevcut sistem içinde düzeltmeye çalışmışlardır (Barnett, 1998: 5). Bu süreçte, dünyada yaşanan toplumsal hareketin temel amacı kadın ve erkeklerin aynı haklara sahip olmasını sağlamaktır. Bu dönemde mevcut hukukta kadınların olmayışı ve kadınlara hakların çok sınırlı olarak verildiğine dikkat çekilmiştir. Kadınlar, mülkiyet ve velayet hakkının yanında, eğitim, çalışma ve seçme ve seçilme haklarına ilişkinde mücadele vermişlerdir (Uygur, 2011: 159).

1970'lerin sonlarından 1980'lere hâkim olan ikinci dönemin odak noktasını, kadınları eşitsiz konuma sokan hukuk sistemi ve toplumsal yapı oluşturur. Erkek egemen anlayışın hukuk sistemi ve kadın-erkek arasındaki her türlü ilişkide mevcut etkisi eleştirilmiştir. Birinci evrede feministler eşitlik anlamında çok önemli kazanımlar elde etmiş olmalarına rağmen kadın ikincil olmaktan kurtulamamıştır. İkinci evre feministler kadınların ikincil durumunu erkek egemen anlayışın hukuk üzerinde etkisine bağlamışlardır. Farklı siyasi görüşlere sahip ikinci evre feministleri için hukukla ilgili temel sorun, onun sözde tarafsızlığı, nesnelliği ve rasyonalitesindedir. Cinsiyet körü düzenlemeler, hukuka erkek tarafından ne ölçüde nüfuz edildiğini gizlemektedir (Barnett, 1998: 5-6). İkinci dalga feminist akım ve birinci kuşak feministlerden farklı olarak kadın cinselliğine (kürtaj, doğum kontrolü, cinsel şiddet ve taciz, tecavüz, lezbiyen, annelik hakları gibi konularda) vurgu yapmışlar ve devletin kadın bedeni üzerindeki müdahalesini engellemek üzere kampanyalar düzenlenmişlerdir. Bunun yanında kamusal alanda da kadınların görmüş olduğu ayrımcılığa dikkat çekerek erkeklere özgülenmiş çalışma alanlarının kadınlara açılmasına ve erkeklerle kadınların eşit iş karşılığında eşit ücret almalarını savunmuşlardır (Uygur, 2011: 159).

Feminizm üçüncü evresinde feministler, hukukun erkek tekelinde olmasının ötesinde hukukun nesnel ve rasyonalite iddiasını sorgulamaktadır. Hukukun tarafsızlık görüntüsünü koruyarak kadınları (ve diğer sosyal grupları) ikincilleştiren koşulların yeniden üretilmesine yardımcı olma görevini sessizce yerine getirebilmiştir. Üçüncü dalga feministler, ikinci dalga feministler gibi hukukun erilliğini kabul ederken, bunun yanında hukuk sistemlerinin her zaman cinsiyetçi bir tarzda işleyip işlemediğini sorgulamıştır. Üçüncü dalga feministlere göre, hukuk cinsiyetlendirilmiş olmasına rağmen bu, hukukun erkek çıkarlarını desteklemek için tutarlı, kaçınılmaz veya tek tip olarak işlediği anlamına gelmemektedir. Aksine hukuk, bu bütünsel

tarzda tasvir edilemeyecek kadar karmaşık bir fenomendir. Bu perspektiften anlaşılması gereken, hukukun farklı sorunlara cevap verme tarzıdır ve işleyişinde iyi gizlenmiş toplumsal cinsiyet önyargısını ortaya çıkarmasıdır (Barnett, 1998: 7). Feminist düşüncenin hâkim güncel aşaması hukukun rolüne ilişkin belirsizlikleri ve şüpheleri yansıtmıştır. 1980'lerin sonlarından doğan ve 1990'lara kadar devam eden bu feministler, tüm 'meta anlatıları' sorgulayan ve küresel açıklamaların geçerliliğini reddeden postmodernist felsefeyi benimsemektedir. Bu postmodernist yaklaşım, kadınların tek bir toplum ve hukuk teorisi içinde özetlenebileceği düşüncesine karşı çıkmaktadır. Yaş, ırk veya sınıftan bağımsız olarak her kadının özellikleri ve ihtiyaçları ile dolu bazı "temel kadınlar" varmış gibi, tüm kadınların çıkarlarının aynı olduğu anlayışını reddetmektedir. Kadınların eşitsizliklerinin tek nedenli açıklamalarını varsaymaktan ziyade kadınların yaşamlarının yerel ve özgül gerçekleri, feminist bilimin sınırlarının genişlemesini ve hukuk ile kadınların yaşamları arasındaki ilişkinin daha kapsamlı, kapsayıcı bir anlayışını kolaylaştırmaktadır (Barnett, 1998: 8-9).

Feminist literatürde, tarihsel süreçte hukukun toplumsal cinsiyet eşitsizliğine “Hukuk adaletsizdir” sloganıyla dikkat çekilmiştir. Hukukla toplumsal cinsiyet ilişkisinin farklı dinamikleri olup, bunları analizinde feminist hukuk teorisi yol göstericidir (Uygur, 2011: 155). Feminist yaklaşımların farklı odak noktaları, çalışma konuları onları birbirinden ayırırken, hukukun bu çalışma alanlarıyla çakışması sonucu da farkı feminist hukuk teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yükselbaba, 2016: 129).

1.6.2. Feminist Hukuk Teorisi

Feminist hukuk teorisi yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. “Feminist hukuk kuramı” terimi ilk olarak feminist hukuk kuramının kurucularından olan Ann Scales tarafından kullanıldığı ifade edilmektedir (Scales, 2019: 17; Yükselbaba, 2016: 123). Feminist hukuk teorisi açıklayıcı ve eleştirici olmasının yanında normatif bir bilim alanı olarak tanımlanmaktadır (West, 2019: 4).

Feminist hukuk teorisi ancak feminist teoriyle açıklanabilir. Feminist teorinin baş eserlerinden biri olarak kabul edilen Mary Wollstonecraft'ın 1782'de kaleme aldığı “Kadın Hakları Savunusu”yla başlayan akımda kadının “kadın” olmasından kaynaklanan sorunları farklı açılarıyla ele alan yazılar yazılmaya başlanmıştır. 1960 ve 1970'lere gelindiğinde Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Shulamith Firestone ve diğer feministlerin çalışmalarıyla feminist teori önemli bir aşamaya ulaşmıştır. Kadınların problemleri üzerine düşünceler üretilirken, bu problemlerinin çözüm aşamasına gelindiğinde durum hukuksal bir yön kazanmıştır. Bu sebeple feminist teoriyle, feminist hukuk teorisi gelişiminin paralel olduğunu söylemek mümkündür

(Çağlar, 2002: 2). MacKinnon’a göre, feminist hukuk teorisi hukukun kadın bakış açısıyla analiz edilmesini tek tip bir kadın deneyimi içermesi sebebiyle eleştirmektedir. Bu sebeple “feminist hukuk teorisi hukukun ataerkil bir kurum olarak eleştirilmesi ve analizidir” tanımı daha uygun bir tanım olacaktır (Çağlar, 2002: 3).

Feminist hukuk teorisyenleri, medeni haklar hukuku, anayasa hukuku, ceza hukuku, haksız fiil hukuku, sözleşme hukuku, aile hukuku, uluslararası hukuk ve özel hukuk gibi çeşitli hukuk alanlarının inşasına hem doğrudan hem de dolaylı olarak katkıda bulunmakta ve bu katkılarla, çeşitli derecelerde erkek egemenliğine dayalı otoriter yapıyı bitirmek amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, bütünüyle ele alındığında feminist hukuk teorisi, hukukun yalnızca insan topluluğunun yarısından fazlasının tabi kılınması için bir mekanizma değil, aynı zamanda kadınlar ve diğer tüm cinsel yönelimdeki azınlıklar için yaşam kalitesini eşitlemek ve iyileştirmek için potansiyel bir araç olduğunu da göstermiştir (West, 2019: 1).

Feminist hukuk teorisi 1980’lerin sonlarında yeni bir hukuk felsefesi akımı olarak ortaya çıkmaktadır. Feminist hukuk teorisi diğer düşünsel akımlardan farklı olarak deneyimlerden ve diğer eleştirel hukuk çalışmalarından beslenmektedir. Buradaki deneyimden kastedilen kadın deneyimidir. Feminist hukuk teorisyenleri, eleştirel hukuk çalışmalarından farklı olarak toplumsal cinsiyet sorunlarını temel araştırma sorunu olarak kabul etmektedir. Mevcut hukuk sistemini toplumsal cinsiyet yönünden analiz eder ve eksik yönlerin giderilmesi için mücadele etmişlerdir (Çağlar Gürgey, 2014: 29-30). Feminist hukuk teorisi hukukun uygulanması, yorumlanması ve gelişiminde toplumsal cinsiyetin etkili olduğu ve toplumsal eşitsizliğinin temelinde ataerkil ideolojinin sonucu olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin de olduğunu iddia etmektedir. Farklı kadın ve feminist bakış açıları olmakla birlikte “dünyanın ataerkil olduğu ve ataerkil dünyanın kadınlar için iyi olmadığı” düşüncesi hepsinde ortak olan hareket noktasıdır. Feminist hukuk teorisyenlerinin odak noktasını ataerkil kurumlara ve yaklaşımlara yönelik eleştirileri oluşturmaktadır. Bu da feminist hukuk teorisini diğer hukuk teorilerinden ayıran en önemli unsurlardandır (Uygur, 2011: 159).

Feminist hukuk teorisi ataerkil düzenin kurulması, sürdürülmesi ve kuvvetlendirilmesinin sağladığı katkıyı analiz etmekte ve patriarkal düzenin zayıflatılması ve ortadan kaldırılmasının yollarını aramaktadır (Çağlar, 2002: 4). Feminist hukuk kuramları farklı bakış açılarına sahip olmakla birlikte, hepsini birleştiren ortak nokta toplumun ataerkil olduğu ve topluma ve hukuka eril düşünce tarafından yön verildiği olmuştur. Ataerkil bu anlayışa hukukun nasıl ve hangi ölçüde aracı olduğunun analizini yapmak ve ataerkil anlayışa son vermek için yöntemler üretmek feminist hukukun amacını oluşturmaktadır (Arat, 2006: 56).

Feminist teoriler, kadınların hukuk ve siyasal kurumlar tarafından baskı altına alındığı konusunda hemfikir olmalarına karşın erkek egemenliğinden kurtulmak için hukukî yapının nasıl değiştirileceği konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır (Uygun, 2014: 128). Bu farklılıkların sonucunda feminist hukuk kapsamında liberal feminizm, kültürel feminizm, radikal feminizm ve postmodern feminizm olmak üzere dört farklı düşünce okulu oluşmuştur (Arat, 2006: 56).

1.6.2.1. Liberal Feminist Hukuk Teorisi

Liberal feminizm, liberal siyasal düşüncenin “kadın ve erkek aynıdır” anlayışından yola çıkarak kadın ve erkeği cinsiyetlerinden bağımsız insan olarak görür, rasyonel düşünme ve rasyonel eylem açısından aynı kapasiteye sahip olduklarını kabul etmektedir. Kadınların eşitsiz toplumsal konumlarının nedeni olarak kamusal alanda yer almasını engelleyen düzenlemeleri eleştirmişlerdir (Ecevit, 2011: 12-13). Ecevit’e göre (2011: 13), liberal feminizm toplumda devrim değil reform yanlısı bir hareket olarak ortaya çıkmaktadır. Liberal feministler kadın erkek arasında bir savaştan söz etmemekte, erkeklerin mevcut haklarından feragat etmelerini değil bilakis onlarda ne varsa aynı hakların kadınlar için de tanınmasını savunmaktadırlar.

Harriet Taylor’un 1832 yılında kaleme aldığı makalede kadınlar için tüm kamu kurum ve kuruluşlarını ve mesleklerini içeren tam bir sivil ve siyasi eşitlik taleplerinin yanında evlilik ve boşanmayla ilgili öneriler de sunmuştur. Metin 19. yüzyılın en radikal önerilerini içermektedir. Yazar, metinde evlilikle ilgili tüm yasaların kaldırılması önerisinde bulunmuştur. Dolayısıyla boşanma konusunda devletin hiçbir iştirakinin olmayacağı anlamına gelen bu öneri bugün bile radikal kabul edilebilecek bir öneri sayılabilmektedir. Elizabeth Cady Stanton ilk eserlerinde boşanma hakkına odaklanmış ve 1852 yılında ayyaşların eşleri için çocukların velayetini de alarak boşanma hakkını elde etmeleri yönünde öneriler ileri sürmüştür (Donovan, 2014: 60-61).

Liberal feminist hukukçuları toplumsal cinsiyet açısından nötr bir hukukun oluşturulabilmesi için kadınlara ve erkeklere aynı hakların ve yükümlülüklerin sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Bunun için de ya mevcut hukukun kadınları da kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi ya da kadın ve erkeğin benzerlikleri esas alınarak hukuk normlarının oluşturulmasını belirtmektedirler. Liberal feministler bu doğrultuda asimilasyoncu feminist yaklaşım ve androjenik feminist yaklaşım olmak üzere iki farklı perspektife sahiptirler (Uygun, 2011: 162).

Simetrik eşitliğin bir türü olan asimilasyoncu feminist yaklaşım, şans verildiğinde kadınların da erkekler gibi oldukları ya da olabilecekleri fikrine dayanmaktadır. Bu anlayışın

sonucu olarak kadınlar, kadın olmanın yarattığı farklılığa dayanarak hiçbir hak talep edemeyecektir. Asimilasyoncu yaklaşımda, kadınlar ancak erkeklere benzer olduklarını gösterebildikleri sürece eşit muameleyi hak edecektir. Asimilasyon modeli bu nedenle kaçınılmaz bir şekilde fallus merkezlidir. Kadınlar, toplumsal olarak erkek davranış biçimlerine uyamadıkları ya da uymadıkları ölçüde dışlanacak; uydukları veya uyabildikleri ölçüde, kadın olarak değil, sosyal erkek olarak eşitliğe ulaşacaktır (Littleton, 1987: 1292-1302).

Androjenik feminist yaklaşımında kadın ve erkeğin benzerliğine dikkat çekilmiş ve bu yaklaşıma göre androjenik insana nasıl davranılıyorsa her iki cinse karşı da aynı şekilde davranılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu yaklaşımda Wendy Williams'ın hamilelik konusundaki yaklaşımında önemli bir yer tutmaktadır. Wendy Williams'a göre kadınlara hamile oldukları için ayrı bir muamele gösterilmemeli, herkese eşit davranılmalıdır. İş yerinde çalışan hasta bir işçiye nasıl muamele ediliyorsa, nasıl haklar sağlanıyorsa hamile kadın işçiler için de aynı haklar tanınmalıdır. Burada kadın-erkek arasındaki fark minimize edilerek androjen insan tipi öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Zira farklılığın esas alındığı durumlarda yalnızca kadınların farklılığı kadınların daha olumsuz durumlarla karşılaşmasına zemin hazırlamaktadır. Androjenik feminist yaklaşımının uygulanmasında kullanılan cinsiyet körü normlar erkekler lehine uygulandığı için bu feminist yaklaşım eleştirilmiştir. Cinsiyet körü normların yoğun olarak eril normlar barındırdığı asimilasyoncu yaklaşımda da benzer durumlar görüldüğü de belirtilmiştir (Çağlar Gürgey, 2014: 32).

Liberal feministlerin etkisiyle fırsat eşitliğinin sağlanması adına devletler eğitim, oy hakkı, çalışma hayatında hukukî düzenlemeler yapmışlardır. Kadınların kamusal alanda kendilerine yer bulmaları hukukî düzenlemelerle tam olarak sağlanamamış olsa bile kamusal alanın kapısı kadınlara açılması sağlanmıştır. Bu kazanımların sonucunda 19. yy. başından itibaren liberal feminizmin etkisi azalmaya başlamıştır (Yükselbaba, 2016: 131).

1.6.2.2. Kültürel Feminist Hukuk Teorisi

Kültürel feminist geleneğini başlatan eser Margaret Fuller'in *Woman in the Nineteenth Century (19.Yüzyılda Kadın, 1845)*'dir. Kültürel feminizm, aydınlanmacı liberal düşüncenin rasyonalist ve hukuksal alanı içeren siyasal değişimden farklı olarak daha geniş bir kültürel dönüşümlere odaklanmaktadır. Kültürel feminist teoriye temelde dişil etki ve değerlerin etkili olduğu kadınlar toplumunu yaratacak anaerkil bakış açısı hakimdir. Kadınlar ve erkekler arasındaki benzerlikler yerine kadınları erkeklerden farklı kılan niteliklerini bireysel kuvvet, gurur ve kamusal yenilenme için kaynak olarak görmektedirler. Kadınların kamusal alana katılımının ve oy kullanmalarının zorunlu olduğunu, politikanın çürümüş (eril) dünyasının

kadın ahlak anlayışıyla temizlenebileceği düşüncesiyle ileri sürmüşlerdir (Donovan, 2014: 73-75).

Feminist hukuk teorisi açısından kültürel feminist çalışmaların önemli bir yeri bulunmaktadır. Kültürel feminist çalışmaların başında Nancy Chodorow'un psikanalitik nesne-ilişki teorisi ve Carol Gilligan'ın ahlak geliştirme teorisi gelmektedir. Kadın ve erkek arasındaki belirgin farklılıkların çocukluk dönemlerinin ilk aşamalarındaki deneyim farklılıklarında ileri geldiğini savunmaktadırlar (Uygur, 2011: 163).

Nancy Chodorow, nesne-ilişki teorisine "Anneliğin Yeniden Üretimi (*The Reproduction of Mothering*, 1978)" eserinde yer vermiştir. Cinsiyete dayalı kişilik özelliklerinin ailenin psiko-dinamik etkisiyle oluştuğunu, çocuğun anneyle kurduğu nesne ilişkileri içinde ortaya çıktığını savunmaktadır. Cinsiyete dayalı kişilik özellikleri erkeklerde bağımsızlık ve görece duygusuz davranış olarak görülürken, kadınlarda bağımlılık ve duygusal yoğunluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeklerin bu özellikleri kapitalist dünyada yer bulmasına olanak sağlarken, kadınların sahip oldukları özellikler onları anneliğin yeniden üretimine yöneltmektedir. Cinsiyete dayalı iş bölümü toplumsal cinsiyet farklarını üretmenin yanında bunların yeniden üretimini de sağlamaktadır. Ayrıca bu cinsiyete dayalı iş bölümü kamusal alan-özel alan üzerinde de etkili olup, kadınların ikincil alanda olmasının da temel nedeni olarak görülmüştür (Donovan, 2014: 208-209). Kadın ve erkek kişilik özelliklerinde farklılığın oluşmasında, kadının anneliğinin kız ve erkek çocuğun büyüme sürecindeki ilişki deneyiminin etkili olduğu belirtilmektedir. Anneliğin yeniden üretimiyle birlikte cinsiyete dayalı kimliklerin oluşmasını ve bunun sonucu olarak kamusal ve özel alan ayrımının sürekliliğini devam ettirmiştir. Bunu değiştirmek ancak kadın ve erkeğin birincil ebeveynliği paylaşımlarıyla mümkün görülmüştür. Zira bu paylaşımın birlikte kadın ve erkek arasında duygusal simetri oluşacak ve erkeğin kapitalist sisteme uygun kişilik özellikleri gelişemeyecektir (Donovan, 2014: 212-213). Chodorow, birincil ebeveynliğin paylaşılmasıyla erkeğin çocuk bakımında etkin olması toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerinde değişiklik yaratacağı ve güç kullanılarak oluşturulan erkekliğin öneminin azalacağını savunmuştur. Bu düşünceler Avrupa Birliği ülkelerinin çocuk bakımına ilişkin politikalarında ve ebeveyn izninin yaygınlaşmasında etkili olmuştur (Ecevit, 2011: 20).

Kültürel feministlere göre kadınlar ataerkil yapının etkisi altındadırlar. Bu ataerkil yapıyı yok etmek eril toplum yapısının ideolojik ve kültürel yapısının değişmesiyle mümkün görülmüştür. Bu değişim de kadın tecrübelerinin dikkate alınması ve irdelenmesiyle gerçekleşebilecektir. Kadınların erkeklerden farklı bir şekilde kavranması kadın epistemolojisini oluşturmaktadır. Bununla birlikte farklı erkek ve kadın etik anlayışları ortaya

çıkar. Carol Gilligan'ın "*In The Different Voice*" adı eserinde bu konu kadınlar için bakım-özen etiği, erkekler için adalet etiği olarak açıklanmıştır. Bakım ve özen etiğinde, sorumluluk, çevre ilişkilerine, insanlarla ilişkide sorumluluk, ihtiyaçları giderme öne çıkarken; adalet etiğinde hak kavramı, hakka sahip çıkma ve hak için mücadele öne çıkmaktadır (Heper, 2014: 20). Kadınlar ve erkeklerin farklı ahlak anlayışları vardır ve bunun sonucu olarak erkekler ve kadınlar ahlaki akıl yürütmeleri durumunda farklı çıkarımlarda bulunmaktadırlar. Erkekler ahlaki akıl yürütmeye bulunduklarında tarafsız veya evrensel kurallar oluşturmaya odaklanırken; kadınlar somut olaylar üzerinden ilerleyerek mevcut olayda tarafların ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve taraflar arasındaki ilişkiyi koruyabilecek çözümlere odaklanmaktadırlar. Kadınların erkeklerden farklı değerlere ve farklı bir ahlaki sese sahiptir. Bu farklılık da kadınların aile üyelerine yönelik bakım yükümlülüklerinin varlığından ileri gelmektedir (Uygun, 2014: 136-137). Kadınların ahlak yargısının erkeklere göre daha insanlara bağlılıkla ilgili, bağlamsal ve somuttur. Bu da kız ve erkek çocukların gelişim sürecindeki farklı psikolojileriyle ilgili olup Chodorow'un anneliğin yeniden üretimi teorisiyle ilişkilidir (Heper, 2014: 21). Bu süreçte kızlar anneleriyle daha belirsiz bir ego sınırlarıyla daha fazla kişisel bağ kurarken, erkek çocuklar ödipal komplekslerini çözebilmek için annesini reddetmektedir. Gilligan ise çalışmalarında erkeklerde kişilerarası iletişim bağının zayıf ancak diğer bağımsız bireylerle rekabet içinde olmalarını bu teoriyle açıklamaktadır (Donovan, 2014: 333). Ona göre kadın ve erkek farklı bakış açılarına sahiptir. Bu farklılık olaylara ilişkin problem çözüm davranışlarına da yansımaktadır. Çatışan hakların (örneğin, yaşama hakkı ve mülkiyet hakkı) olduğu bir problem karşısında kadınlar bu problemin çözümünde evrensel ahlak ilkelerini temel alarak uygun ahlak ilkesini bulmak yerine somut olaydaki ihtiyaçları ve ilişkileri değerlendirmiştir. Kadın ahlak yargısı daha insana dönük daha barışçıl olan özen ahlakı olarak tanımlanmaktadır. Hukuk kurallarının da dahil olduğu bütün sosyal davranış kurallarının özen ahlakı çerçevesinde oluşturulması toplumsal düzenin daha iyi olmasını sağlayacaktır (Uygun, 2017: 137-138).

1.6.2.3. Radikal Feminist Hukuk Teorisi

1960'ların sonlarında 1970'lerin başlarında ortaya çıkan radikal feminist kuram, "kişisel olan politiktir", kadınları baskı altına olmasının başlıca sorumlusu kapitalizmin değil ataerkil anlayışın olduğu, kadınların bu baskının farkında olmaları ve bu baskıyı kuran erkeklere karşı birlik içinde mücadele etmeleri gerektiği, kadınlar ve erkeklerin farklı üslup ve kültüre sahip olduğu ancak gelecekteki toplum düzeninin temelini bu kadın anlayışının oluşturması düşüncelerinden hareket etmişlerdir (Donovan, 2014: 265-266). Radikal feminist teorisi, liberal feminizmden farklı olarak kadınları birey olarak değil sınıf olarak ele alır ve bu sınıfın

diğer bir sınıf olan erkekler tarafından tahakküm altına alındığını savunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sistemli bir ikincilleştirme olarak kabul eden radikal feminist hukuk teorisi ikincil kılınma karşıtı teori ya da tahakküm karşıtı model olarak da isimlendirilmektedir (Uygur, 2011: 163).

Catharine A. MacKinnon (2020: 71) aileyi *ataerkil düzeni koruyan, cinsiyet eşitsizliğine dayalı toplumsal işlevleri öğreten, otoriter toplumsal ilişkilere örnek oluşturan anahtar bir kurum* olarak tanımlamıştır. Aile, eril şiddet ve yeniden üretilen sömürü için uygun bir alan olup, kadının baskı altına alınmasına olanak sağlamaktadır (MacKinnon, 2020: 84). MacKinnon, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nedenini kadın erkek farklılığına dayandırılmasına karşı çıkmaktadır. Kadınlara karşı ayrımcılığın farklılıktan ziyade tahakküme dayandığını ve eril tahakkümü anlamak için eril bakış açısıyla inşa edilen cinselliğe odaklanılması gerektiğini savunmaktadır (Whitman, 1991: 494).

Radikal feministlere göre toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, erkeklerin doğurganlık ve cinsiyeti denetleme yolu ile kadınlar üzerinde kurdukları egemenlik ilişkisini yansıtmaktadır. Kadınların ikincil konumuna sebep olan asıl şey ise patriyarkal aile ve ötekileştirme ile bağlantılı erkek egemen sınıf anlayışı olarak ifade edilmiştir. Radikal feministlere göre kadınların toplumsal yaşamın her alanında değersizleştirilmesi ve güçsüzleştirilmesinin en önemli nedenlerinden biri cinsel ilişki ve doğurganlığa indirgenen varoluşsal belirleyicilerdir. Bu nedenle radikal feministler açısından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için ilk önce ataerkil yapıların terk edilerek, kadınların erkeklerden farklı olduklarını vurgulamak önemli görülmüştür (Arat, 2006: 57).

Feminist hukuk teorisyenlerinin eşitlik konusunda farklı yaklaşımları olmakla birlikte ortak olarak birleşikleri nokta toplumun ve bunun uzantısı olan hukukun patriarkal olmasıdır. Ataerkil olan hukuk sistemiyle en şiddetli mücadele eden grup da radikal feminist teorisyenleridir. Radikal feministler kadınların kurtuluşunu kapitalizmin ve patriarkanın tamamen ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabileceğini savunmaktadırlar. Onlara göre, liberalizmin yasal eşitlik talepleri ve Marksist feministlerin yasaların tamamen ortadan kaldırılması yönelik söylemleri kadınların kurtuluşu için yetersizdir (Çağlar, 2002: 91).

1.6.2.4. Postmodern Feminist Hukuk Teorisi

Postmodern feminist yaklaşım, dil, bilgi, akıl vb. birbirleri ile bağlantılı ve ilişkili olmayan, anlamların sabit olmadığı ve kelimelerle sonsuz yapılandırıldığı bir düşünce bütünü ifade etmektedir (Ecevit, 2011:22). Dilin önemini vurgulamışlar, ataerkil sistemin varlığını ve nesillerce aktarımını dile bağlamışlardır. Erkek yöneten, kadın yönetilen; erkek kuvvetli, kadın

zayıf; kadın uzlaşmacı, erkek bağımsız vb. erkek ve kadına özgü sıfatlara dikkat çekmişlerdir (Güriz, 2011: 77-78). Postmodern feministler için cinsiyet hem toplumsal hem de biyolojik olarak toplum tarafından yaratılmaktadır. Dolayısıyla cinsiyet ve cinselliğe dair doğal süreçlere de tamamıyla toplum tarafından değer atfedildiği düşünülmektedir (Ecevit, 2011: 22-23). Basitçe postmodernizm, modernizm eleştirisi üzerinedir. Bireyin toplumsal olarak tanımlandığı görüşünü savunan postmodernizme göre, hukuk sistemleri de iktidarı “maskeleyerek” için bir araçtır. Postmodern feminist hukukçular açısından hukuk sistemi erkek iktidarıyla iç içedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin üretilmesi ve yeniden üretilmesine öncülük eden “kaynakların” hukuk tarafından üstü örtülmektedir (Uygur, 2011: 165).

Postmodernizm, hukukta hüküm süren hiyerarşik yapıların (erkeklerin kadınlar üzerindeki etkisi gibi) ortadan kaldırılmasını ve farklılıkların kabul edilmesini amaçlamaktadır. Postmodern hukukla birlikte hukuk toplumsal gerçekliğe, toplumsal gerçeklik de hukuka yaklaşacaktır. Modern hukuk anlayışının hukuku yücelten tavrından uzaklaşarak hakların yüceltilmesi hedeflenmektedir. Modern hukukun kimi zaman çok kamusal kimi zaman da çok özel olarak algılayıp uzak durduğu konuları ele alarak hukukun ciddiye alınması sağlanacaktır. Postmodernizme göre süje esas alınır ve onun hukuk içindeki pozisyonu önemlidir (Güriz, 2011: 150-152). Postmodern feministler dilin önemini vurgulamaktadırlar ve ataerkil sistemin varlığını ve sürdürülebilirliğini dile bağlamıştır. Dil yoluyla gelecek nesillere aktarıldığını iddia etmektedirler. Kadınlara ve erkeklere özgü sıfatların varlığına dikkat çekmişlerdir.

1.7. Feminist Hukuk Bağlamında Evlilik ve Evlilik Benzeri Birlikte Yaşamın Önemi

Feminist mücadele sayesinde günümüz modern toplumlarında kadının ev-içi rolü ve evlilik kurumuna ilişkin eleştirel düşünceler artık sorgulanabilir yapılar haline gelmiştir. Wilson’a göre (1977: 14) feminist mücadele öncesi pek çok kadın, kendileri için evlilik dışında gerçekten farklı bir hayatı hayal edememiştir. Oysa evlilik, ataerkil yapının halen görünür olduğu birçok toplumda sınıfsal ve cinsiyete dayalı yapısal hiyerarşilerin yeniden üretildiği birincil alandır (Basu, 2020: 184-185).

Diğer taraftan modernleşme ve feminist mücadeleyle birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği, modern hukuk sisteminde ve uygulamalarında giderek daha fazla yer almaya başlamıştır. Modern öncesi toplumlarda tarih boyunca dünyadaki birçok yazılı yasada kadınların tanınmaması ve bir tür mülk olarak addedilmesi ortak özelliktir. Günümüzde halen bazı toplumlarda örnekleri mevcut olsa da yaygın biçimde 20. yüzyıla kadar evlilik kurumu kadının itaati ve kocanın otoritesi üzerine kurulmakta, kadının kocasına itaat edeceğine dair yemin ettiği evlilik törenleriyle gerçekleşmektedir (Weisner-Hanks, 2020: 165). Nitekim John Stuart Mill

(1869: 92) köleliğe karşı modern dünyanın ilkeleriyle evlilik yasasının analogisini şu cümleyle özetlemektedir: *Evlilik, yasalarımıza göre bilinen tek gerçek esarettir. (Günümüzde) her evin hanımı dışında yasal köle kalmamıştır.*

Sosyal ve ekonomik koşullardaki yeniden yapılanma süreçleri nüfus yapısında hızlı dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmakla birlikte kadınların hane-içi konumlarında ve ailenin toplumsal statüsünde de önemli değişikliklere eşlik etmiştir (Barnett, 1996: 15). Geleneksel toplumlarda kimin ne zaman evleneceğine, kimin ilişkisinin uygun olacağına ya da yasaklanacağına varıncaya kadar söz sahibi olan otoriter ataerkil yapılar ve akrabalık ilişkileri, modernleşmeyle birlikte giderek zayıflamış (Weisner -Hanks, 2020: 54; Sancar, 2014: 28), bireyselliğin ön planda olduğu günümüz toplumlarında evlilik, kendini gerçekleştirmenin alternatif bir yolu olmuştur (Popenoe, 1996: 533; Beck ve Beck-Gernsheim, 2012). Bu bağlamda EBBYM, bireysel tercihlerin ön planda olduğu herhangi bir dizi norm veya sosyal yükümlülük içermeyen gönüllü bir ilişki haline gelmiş, farklı birlikte yaşam modelleri evliliğe alternatif oluşturmuştur (Amato, Booth, Johnson ve Rogers, 2007: 5). Ruspini'ye göre (2013: 800) 1970'li yıllardan itibaren süregelen kadın hareketlerinin etkisi, erkeklerin ve kadınların evlilik ve aile hayatına ilişkin görüşlerini yeniden şekillendirmede anahtar rol oynamıştır. Özellikle feminist mücadelenin etkili olduğu cinsel devrim, kadın istihdamındaki artış ve feminist bilincin yaygınlaşması, bireylerin nikâhlı evlilikleri daha az tercih etme ya da erteleme sebebi olarak görülmektedir. Popenoe'ye göre (1996) insanlar artık “ölüm (onları) ayırana kadar, iyi ya da kötü günde” evli ya da birlikte olmaya isteksizdirler.

Bu bağlamda özellikle gelişmiş ülkelerde evliliğin hem daha seyrek görülmesi hem de daha az istikrarlı hale gelmesi, EBBYM'nin daha fazla tercih edilmesine sebep olmuştur. Ömür boyu süren evliliklerin ya da boşanma sonrası yeniden evlenmenin tercih edildiği toplumlarda resmî nikâhlı evlilik, artık ertelenen ya da hiç tercih edilmeyen bir kurum haline gelmiştir (Barnett, 1996: 16).

EBBYM, resmî nikâhlı evliliklere oldukça benzer biçimde gerçekleşmektedir. Buna rağmen çiftlerin neden resmî nikâh yerine EBBYM'yi tercih ettiklerine ilişkin literatürde çok az çalışmaya rastlanmıştır. Birçok çift, birlikte yaşamayı bir bağlılık, bazen evliliğe bir başlangıç olarak görmekle birlikte EBBYM giderek artan bir şekilde alternatif olarak algılanmaya başlanmıştır (Barlow vd., 2005: 156).

EBBYM'ye ilişkin bahsi geçen yukardaki tartışmalar dikkate alındığında, bu konuda feminist hukuk bağlamında yapılacak olan irdelemenin sadece EBBYM ile sınırlı kalmaması gerektiği düşünülmektedir. Bu noktada kadınların resmî nikâh yerine EBBYM'yi tercih etme nedenlerinin, evliliğe ilişkin yasal ve toplumsal bağlayıcı unsurlarından kaçınmak olduğunu

varsayabiliriz. Yine bu çalışmanın temel amacı da kadınların EBBYM'deki deneyim alanlarını bu düstur üzerinden feminist hukuk bağlamında değerlendirmek olmuştur. Feminist hukuk bağlamında yapılacak olan değerlendirmeler, sadece EBBYM'ye yönelik yasal düzenlemelerin gerekliliğine odaklanmamakta, daha çok bu hususta “işlevsel” bir yaklaşım benimsemektedir. Bu yönüyle tez çalışmasında da EBBYM'yi ele alırken, sadece bu birliktelikler üzerine değil resmî nikâhlı evliliklerin caydırıcı unsurlarına da değinilecek, nikâh akdi temelli medeni hukuk düzenlemelerinin toplumsal yaşamla uyumsuzluklarına dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULARI

2.1. Araştırmanın Yöntemsel Arkaplanı

Kadın çalışmalarında genellikle kadın deneyimi üzerinden sosyal gerçeklikleri yeniden anlamlandırmak amacı taşıyan yöntemsel bir yaklaşım benimsenmektedir. Harding (1987: 2) sosyal araştırmanın içeriğine “kadını dahil etmenin” tek başına feminist çözümlemeler için yeterli olmadığını ifade etmiştir. Feminist yöntem ana akım yöntemsel yaklaşımların aksine daha “anlamli hikayelere” temas edebilmek amacıyla, araştırmacıların sosyal gerçekliği “cinsiyetlendirerek” inceleme isteği üzerine gelişen bir arka plan sunmaktadır. Dolayısıyla sosyal gerçekliğin “cinsiyetlendirilerek” kavranması ve bazı toplumsal kaygıların feminist yaklaşımlar ile nasıl çözülebileceğini vurgulamak, feminist araştırmacının ana akım yaklaşımlardan ayrı bir metodoloji sunmasından daha değerli görülmüştür (Ramazanoğlu ve Holland, 2002: 1-2).

Ramazanoğlu ve Holland (2002)’a göre feminist yöntemin özgün araştırma koşullarını sağlamak için üstesinden gelmesi gereken üç temel zorluk bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, geleneksel disiplinlerden beslenen egemen erkek bakış açısının hâkim olduğu yöntemsel yaklaşımları feminist perspektif ile harmanlayarak “kadın deneyimiyle” ilişkilendirmektir. İkincisi ise, kısaca feminist çalışmaların “farklı kadın deneyimlerine” dikkat çekmesi olarak tanımlanmaktadır. Feminist perspektif ırk, sınıf, yaş vb. değişkenlerin bizatihi toplumsal cinsiyet ideolojisinden azade toplumsal yapılar olmadığını iddia etmektedir. Feminist araştırmacılara göre ana akım bilimsel yöntemler kadına ilişkin asıl meseleleri bahsi geçen bu yapısal faktörler üzerinden indirgemektedir. Son olarak feminist yöntemde “kadın” ve “erkek” kavramlarının varoluşsal olarak anlamlandırıldığı ve biyolojik gerçekliğe indirgendiği diğer çalışmalara karşı eleştirel duruşun korunması gerektiği düşünülmüştür. Nitekim bu zorluğu aşmak isteyen bazı feministler, post-yapısal ve post-modern akımlardan faydalanarak çalışmalarında tözcü metodolojik nosyonu ortadan kaldırmışlardır.

Feminist epistemolojik bakış ise bilgi ve iktidar arasındaki bağlantının kurulması ile sağlanmaktadır. Nitekim Harding (1987; 1992), Haraway (1991), Jaggar (1989) ve Smith (1987; 1990) gibi feminist duruş kuramcıları, gündelik hayatın somut deneyimlerini feminist araştırmaların başlangıç noktası olarak kabul etmektedir. Bu yönüyle feminist duruş kuramcıları kadınların deneyimlerine epistemolojik açıdan daha özel bir yaklaşım sergilemişlerdir. Kendi içlerinde farklı yönelimler barındırmalarına rağmen bu kuramcıların

“kadınların deneyimleri ışığında dünyayı anlamlandırmak” konusunda hemfikir oldukları düşünülmektedir (Özta, 2015: 273-275).

Bu tez çalışmasında ise dinî nikâhlı ya da dinî ve resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşama biçimini tercih etmiş kadınların aile, evlilik ve evlilik benzeri birlikteliklere ilişkin yaklaşımları ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı evlilik benzeri birliktelik fenomeni üzerinden katılımcıların yaşadıkları ilişki deneyimlerini irdelemektir. Buradan hareketle çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen⁴ kullanılması tercih edilmiştir. Çalışmada yorumsamacı epistemolojik⁵ yaklaşımdan hareketle, evlilik benzeri birliktelik deneyimlerinin katılımcı kadınlar için nasıl bir anlam taşıdığı analiz edilmektedir. Bu bağlamda, birlikteliklerini bir şekilde nikâh akdiyle kurulan aile kurumuna yakın gören kadınların ilişki deneyimleri, kurdukları aile bağları ve bunlara yükledikleri anlamlar çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

EBBYM'nin Türkiye'de nadir görüldüğünü ancak son yıllarda kaba evlenme ve boşanma oranlarındaki değişimler dikkate alındığında alternatif birlikteliklerin tercih edilebildiği göz önüne alınarak; bu çalışmada EBBYM'nin kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiği araştırılmaktadır. Diğer taraftan kadınların birlikte yaşama ve evliliğe yüklediği farklı anlamların EBBYM'i tercih etmelerinde nasıl bir etki yarattığı bu çalışmada bulgular etrafında analiz edilmektedir. Bu esas çerçevesinde tez çalışmasına eşlik eden araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Evlilik benzeri birliktelikler kadınlar tarafından hangi sebeplerle tercih edilmektedir?
2. Evlilik benzeri birlikteliklerde hukukî korumanın olmaması hakkındaki bilgi ve düşünceleri nedir?
3. Evlilik benzeri birlikteliklerin işlevi nedir?
4. Evlilik benzeri birlikte yaşama deneyimi olan kadınlar bu statülerine ilişkin kamuoyundaki tepkileri nasıl yorumlamaktadır?
5. Evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin resmî nikâhlı birlikteliklere göre avantaj ve dezavantajları nelerdir?

⁴ Fenomenoloji nitel araştırma çeşitlerinden biridir. Fenomenoloji, deneyimle ve deneyimin yarattığı bilinçle ilgilenir. Fenomenolojik görüşme katılımcıların yaşadıkları deneyimi anlamlandırmalarında etkili olan temel gerçeğe ilişkin veri toplama yöntemidir (Merriam,2018:24-25)

⁵ Epistemolojik yorumsamacı yaklaşım, gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini ve tek bir gerçeğin olmadığını varsaymaktadır. Fenomenolojide de kullanılan yorumsamacı yaklaşım betimleme, anlama ve yorumlama amacından hareket eder. Yaşanan bir deneyimin yorumlanması sonucu tecrübe edinildiğini dolayısıyla yorumlama şekli deneyimden çıkarılacak tecrübe üzerinde etkili olup, nesnel bir deneyimden söz etmek mümkün değildir (Merriam,2018:9)

6. Evlilik benzeri birlikte yaşam tercih eden kadınların ev-içi statüsü, resmî nikâhlı evliliklere göre farklılık gösteriyor mu?

2.2. Örneklem Seçimi

Saha çalışmasında Antalya’da yaşayan dinî nikâhlı ya da dinî ve resmî nikâh olmaksızın birliktelik yaşamış/yaşayan on kadınla yarı-yapılandırılmış soru kâğıdı üzerinden derinlemesine yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar tesadüfi olmayan örneklem tekniklerinden amaçlı örneklem ile belirlenmiştir. Araştırmacının Antalya’da yaşıyor olması nedeniyle araştırma maliyetinin en aza indirilmesi için görüşmeler sadece Antalya il sınırları içerisinde gerçekleştirilebilmiştir. Halihazırda herhangi bir resmî nikâhlı evliliği bulunmayan ve partneriyle yaşadığı ilişkiyi “evlilik”, “evlilik benzeri birliktelik” ve “aile” olarak tanımlayan katılımcılar örneklem kriterine uygunluk göstermiştir. Saha çalışması boyunca katılımcıların ve partnerlerinin, partneri veya herhangi biriyle arasında resmî nikâhının bulunmaması temel örneklem kriteri olarak belirlenmiştir.

Örneklem kriterini sağlayan katılımcıların herhangi bir resmî kaydı bulunmadığı için önceden belirlenmesi de mümkün değildir. Bu nedenle dinî nikâhlı ya da resmî ve dinî nikâh olmaksızın birliktelik yaşamış/yaşayan kadın katılımcılara ulaşılmasında zorluklar yaşanmıştır. Araştırma örneklemine çok sık rastlanan bir tipolojide olmaması ve ilgili örneklemle ulaşımın zor olması sebebiyle saha çalışması anahtar kişiler (gatekeeper) yardımıyla başlatılmıştır⁶. Katılımcılar haricinde belirlenen üç anahtar kişi ile kriterlere uygun örneklem belirlenmiş ve görüşmeler sağlanmıştır. Araştırma boyunca gerekli görüldüğü durumlarda kartopu tekniği kullanılarak örneklem kriterlerine uygun daha fazla katılımcıya ulaşmak amaçlanmıştır.

2019 yılı Aralık ayında başlayan saha çalışması 2020 yılı Mart ayının başına kadar devam etmiş ve bu süre içerisinde yedi katılımcıyla görüşülmüştür. Ancak Aralık 2019’ un başlarında Çin’in Wuhan kentinde başlayan Sars-Cov2 virüsünün sebep olduğu enfeksiyon hastalığı, Ocak 2020’de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından endişe duyulması gereken bir halk salgını olarak nitelendirilmiş ve 11 Mart 2020 tarihinde bulaş oranlarındaki artış dikkate alınarak pandemi ilan edilmiştir. Pandeminin ilan edilmesiyle birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kısıtlama uygulamaları başlatılmıştır. Bu nedenle saha çalışmasına Covid-19 salgını sebebiyle ara verilmek zorunda kalınmıştır. Sokağa çıkma yasaklarının gevşetilmesiyle birlikte saha çalışması devam etmiş, 2020 yılının Kasım ve Aralık ayları içerisinde üç kadınla daha görüşme yapılmıştır. Tüm katılımcılarla yapılan yüz yüze görüşmelerde, katılımcıların

⁶ Gatekeeper, bir ortama erişimi kontrol eden resmî veya resmî olmayan bir roldeki kişidir (Neuman, 2011:429).

izni ile görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayda alınmış ve görüşme yapıldıktan hemen sonra bu görüşmeler deşifre edilmiştir. Görüşme yeri katılımcıların kendilerini güvende hissetmesi için katılımcıların talebi doğrultusunda belirlenmiş, tüm görüşmeler katılımcıların evlerinde veya iş yerlerinde yapılmıştır. Görüşmeler ortalama kırk dakika sürmüştür. Bu tez çalışmasında katılımcı kadınların kimliğini ifşa etmemek adına belirli kişisel bilgiler gizlenmiş ve katılımcıların isimleri yerine alfabetik (A.B, C, D, E, F, G, H, I, J) kodlar verilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Nitel araştırma verileri, katılımcıların yaşadıkları dünyayı anlamak ve kendi düşünceleri içerisinde yaşadıkları durumları nasıl algıladıklarını ifade etmelerini sağlamak amacıyla (Merriam, 2018: 88) yarı yapılandırılmış, açık uçlu sorularla oluşturulan soru kâğıdı üzerinden toplanmıştır. Tez çalışmasının önceki bölümlerinde yer verilen kuramsal tartışmalar etrafında hazırlanan yarı yapılandırılmış soru formları ile araştırma sorularına yanıt aranmıştır. Hazırlanan soru formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların ilişkin demografik bilgilere ilişkin sorular, ikinci bölümde katılımcıların evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini tercih nedenlerini, aile ve evlilik kurumlarına yönelik düşünceleri, birlikteliklerinin toplumsal ve hukuksal açıdan avantaj ve dezavantajlarına ilişkin görüş ve düşüncelerini, yaşam deneyimlerini algılamaya yönelik sorular yer almıştır. Bu sorular görüşmelerin esas çerçevesini oluşturmakla birlikte, görüşme sırasında katılımcıların paylaşımları da görüşmelere yön vermiştir. Görüşmelere ilişkin soru formu EK-1’de yer almaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışma için belirlenen araştırma soruları etrafında yanıtlar aramak üzere bu tez çalışmasında nitel veri analiz tekniklerine başvurulmuştur. Merriam’a göre (2018: 161) nitel araştırma deseni sürekli gelişen bir yönelime sahiptir. Araştırmacı nicel araştırma yöntemlerinde olduğu gibi sıralı aşamaları takip etmemekte, araştırma esnasında tekrarlanan dinamik bir süreçte sürekli gelişen bir tasarım sunmaktadır.

Bu kapsamda tez çalışmasının veri toplama ve analiz süreçleri eş zamanlı yürütülmüş, veriler saha çalışması boyunca sürekli tasnif edilmiştir. Katılımcıların görüşlerini içeren veriler ses kayıt cihazı yardımıyla ve araştırmacının kısa notlarıyla toplanmıştır. Her bir görüşme sonrası elde edilen verileri daha kolay yönetmek amacıyla bilgisayar destekli programlar kullanılarak görüşmeler yazılı metin haline getirilmiştir. Çalışma boyunca katılımcıların yanıtları araştırma sorularına göre tasnif edilmiş ve kısa kodlamalar yardımıyla karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmiştir. Saha çalışmasından elde edilen yanıtların tekrar etmesi nedeniyle veri toplama süreci 10 katılımcı ile tamamlanmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda verilerin

doğunluğa ulaşılmasıyla birlikte görüşmelere son verilmiştir. Verilerin son haliyle birlikte katılımcı görüşlerini yansıtan kodlar bir araya getirilerek gruplandırılmış ve tematik hale getirilmiştir.

Bu bağlamda elde edilen katılımcı görüşlerinin analizinde tematik analiz tekniğine başvurulmuştur. Katılımcılarla yapılan görüşmelerin tematik analizi hem basılı kopyalar üzerinden el ile, hem de nitel veri analizi yazılımlarından biri olan MAXQDA programı kullanılarak yapılmıştır. Fenomenolojik araştırma deseninin benimsendiği bu çalışmada verilerin tematik başlıklar altında tasnif edilmesi için yaratıcı varyasyon tekniğine⁷ başvurulmuştur.

2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini tercih eden on kadınla görüşülmüştür. Bu birliktelikleri tercih eden erkek partnerlerin ve homoseksüel birlikteliği olan bireylerin deneyimleri araştırma kapsamında yer almamıştır. Zaman ve araştırma bütçesinin sınırlı olması sebebiyle tez çalışmasında yapılan görüşmeler yalnızca kadın katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem seçimi yapılırken kadınların ve partnerlerinin bekar ve tarafların evlenmeleri için yasal hiçbir engel bulunmamasına rağmen evlenmeden birlikte yaşamayı tercih etmiş olmalarına dikkat edilmiştir. Görüşmelerin yapıldığı dönemde, katılımcı kadınlardan beşinin halen ilişkisi devam ederken, diğer beş katılımcı ilişkisinin son bulduğunu bildirmiştir. Katılımcılar seçilirken ilişki süresi konusunda bir sınırlama getirilmemiştir. Katılımcılar arasında ilişki süresi en kısa olan kadın, evlilik benzeri birlikteliğinin sekiz ay sürdüğünü bildirmektedir. Katılımcıların yalnızca Antalya’da yaşayan kadınlarla sınırlı olması, örneklem homoseksüel bireyleri ve erkek bireyleri kapsamaması, araştırmanın başlıca sınırlılığını oluşturmaktadır.

⁷ Yaratıcı varyasyon tekniği Moustakas tarafından “olguya farklı bakış açısından, durumlardan, rollerden ve görevlerden yaklaşarak hayal gücüyle mümkün olabilecek anlamlar aramak” olarak tanımlanmaktadır. Çoğunlukla fenomenolojik araştırmalarda tercih edilen bu tekniğin amacı tecrübe edilen *şeylerin* neden ve nasıl deneyimlendiğini tahmin etmek ve mümkün olan anlamları aramak olarak özetlenmiştir (akt. Merriam, 2018: 190).

2.6. Görüşme Yapılan Kadınlara İlişkin Bilgiler

2.6.1. Demografik Bulgular

Araştırma kapsamında on kadınla görüşülmüştür. Görüşülen katılımcılar ve partnerleri bekar olup resmî olarak evlenmelerine hiçbir engel bulunmamaktadır. Katılımcıların demografik bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.1 Katılımcıların Demografik Bilgileri

Kod	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek	Memleket	Partnerin Yaşı	Eğitim Durumu	Meslek	Memleket
A	43	Lisans	Memur	Gaziantep	44	Lisans	Öğretmen	İran
B	60	Lisans	Doktor	Ankara	59	Lisans	Mühendis	Samsun
C	49	Lisans	Memur	Antalya	44	Ön lisans	Polis	Isparta
D	56	Lise	Esnaf	Ankara	Vefat	Lise	Esnaf	Ankara
E	44	Lisans	Düzenli iş yok	Konya	42	Lise	Mobilyacı	Iğdır
F	45	Ön lisans	Esnaf	Antalya	51	Lise terk	Şoför	Kayseri
G	37	İlkokul	Emlakçı	Antalya	36	Lisans	Emlakçı	İran
H	54	İlkokul	Ev Kadını	Antalya	52	İlkokul	Marangoz	Ankara
I	50	İlkokul	Ev Kadını	Diyarbakır	47	Ortaokul	Şef Garson	Diyarbakır
J	59	Lisans	Hemşire	Burdur	62	Lise	Sigortacı	Antalya

Katılımcılar memleketleri (Antalya, Ankara, Burdur, Konya, Diyarbakır, Gaziantep) farklı olsa da hepsi Antalya’da ikamet etmektedir. Görüşülen kadınların yaş dağılımı 37-60 yaş aralığındadır. Beş kadın lisans, bir kadın ön lisans, bir kadın lise, üç kadın ise ilkokul mezunudur. İki memur, bir doktor, iki esnaf, bir emlakçı, iki ev hanımı, bir tanesi de gündelik işler yaparak geçimini sürdürmektedir.

2.6.2. Katılımcıların Birliktelik Verileri

Katılımcıların araştırma konusu birlikteliklerinden önce dört tanesi iki kez, dört tanesi bir kez evlilik deneyimi yaşamış, iki tanesinin daha önce hiç evlenmemiştir. Birliktelik sürelerine bakıldığında en kısa birlikteliğin 8 ay, en uzun birlikteliğin 12 yıl olduğu görülmektedir. Üç katılımcının partneriyle arasında dinî nikâh veya benzeri bir durum bulunmazken, yedi katılımcının partneriyle arasında dinî nikâh bulunmaktadır. Katılımcılardan beşi birlikteliklerini evliliğe hazırlık olarak nitelendirirken, diğer beşi evliliğe alternatif olarak nitelendirmektedir. Birlikteliklerin beşi devam ederken, diğerlerinden biri vefat sebebiyle olmak üzere son bulmuştur. Katılımcıların altı tanesinin önceki evliliklerinden çocukları bulunmaktadır. Araştırma konusu birliktelik kapsamında partneriyle ortak çocuğu olan yalnızca bir katılımcı bulunmaktadır.

Tablo 2.2 Katılımcıların Birliktelik Verileri

Kod	Evlilik Deneyimi	İlişki süresi	İlişki ortak çocuk	İlişki Devam Ediyor Mu?	Önceki evlilikten çocuk	Dini nikâh	Evliliğe hazırlık
A	Yok	2 yıl	Yok	Hayır	-	Yok	Evet
B	1 kez	8 yıl	Yok	Hayır	Yok	Yok	Hayır
C	1 kez	7 yıl	Yok	Evet	1 kız	Yok	Hayır
D	2 kez	12 yıl	Yok	Hayır (Vefat)	1 kız, 1 erkek	Var	Hayır
E	1 kez	2,5 yıl	Yok	Evet	2 kız	Var	Hayır
F	2 kez	8 ay	Yok	Hayır	Yok	Var	Evet
G	2 kez	3 yıl	Yok	Evet	2 erkek, 1 kız	Var	Evet
H	2 kez	9 ay	Yok	Evet	2 kız	Var	Evet
I	1 kez	8 yıl	1 tane	Evet	1 kız, 1 erkek	Var	Hayır
J	Yok	9 yıl	Yok	Hayır	Yok	Var	Evet

2.6.3. Birlikteliklerin Sosyal İlişkilere Yansıması

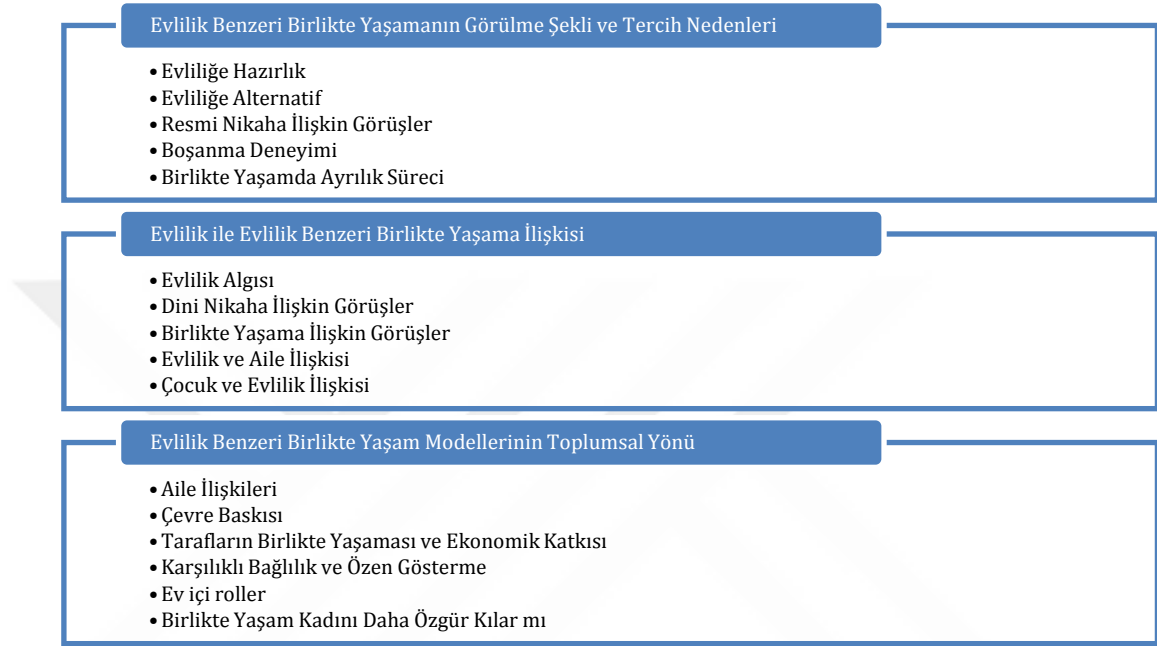
Katılımcıların birlikteliklerini sosyal çevrelerine ne ölçüde ve nasıl yansıttıklarına ilişkin bir tablo düzenlenmiştir. Tablo 2.3'te de görüldüğü üzere katılımcıların ikisi dışında diğerlerinin aileleri birlikteliklerinden haberdardır. Katılımcılardan biri dışında diğer tüm katılımcıların partnerleri arkadaş çevresi tarafından bilinmektedir. Önceki evliliklerinden çocuğu olan altı katılımcıdan biri dışında diğerlerinin, partnerleriyle olan birlikteliklerinden çocuklarının bilgisi bulunmaktadır. Katılımcılar sosyal ortamlarında partnerlerini tanıtırken; biri sevgili, biri arkadaş, ikisi erkek arkadaş/birlikte yaşadığım kişi, biri müstakbel eş, dördü eş, biri ise yakın çevresine evlenmeyi düşündüğüm kişi olarak tanıtırken yeni tanıştığı insanlara eş olarak tanıttığını ifade etmişlerdir.

Tablo 2.3 Birlikteliklerin Sosyal İlişkilere Yansıması

Kod	Aile	Arkadaşlar	Çocuk	Partneri tanıtmama şekli
A	Bilmiyor	Biliyor	Yok	Sevgili
B	Biliyor	Bilmiyor	Yok	Arkadaş
C	Bilmiyor	Biliyor	Bilmiyor	Erkek arkadaş/ Birlikte yaşadığım kişi
D	Biliyor	Biliyor	Biliyor	Eş
E	Biliyor	Biliyor	Biliyor	Eş
F	Biliyor	Biliyor	Yok	Müstakbel eş
G	Biliyor	Biliyor	Biliyor	Eş
H	Biliyor	Biliyor	Biliyor	Evlenmeyi düşündüğüm kişi /Eş
I	Biliyor	Biliyor	Biliyor	Eş
J	Biliyor	Biliyor	Yok	Erkek arkadaş/Birlikte yaşadığım kişi

2.7. Nitel Bulgular

Çalışma kapsamında tematik analiz tekniğine başvurulmuş ve kadınların EBBYM deneyimleri 3 ayrı başlıkta sınıflandırılmıştır. Bu başlıklar; *evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini görülme şekilleri ve tercih nedenleri*, *evlilik ile evlilik benzeri birlikte yaşam arasındaki ilişki* ve *evlilik benzeri birlikte yaşama modellerinin toplumsal yönü* olmak üzere üç temada belirlenmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Ana Temaları ve Alt Başlıkları

Katılımcıların yanıtları üzerinden EBBYM'nin görülme şekli ve tercih nedenlerini beş alt başlıkta sınıflandırmak mümkündür. Her bir alt başlık birbiriyle bağlantılı biçimde kadınların EBBYM deneyimlerini yansıtmaktadır. Kısaca alt başlıklardaki bulgular; katılımcıların partnerlerini daha iyi tanımak için *evliliğe hazırlık* sürecinde EBBYM'i tercih ettiklerini, *evliliğe alternatif* olarak nitelendirilen birlikteliklerde ise genellikle kadınların evlilikten karşılayamadığı beklentileri nedeniyle EBBYM'yi tercih ettiklerini göstermektedir. Diğer taraftan katılımcıların *resmî nikaha ilişkin görüşleri*, *boşanma deneyimleri* ve *birlikte yaşamda ayrılık* sürecine ilişkin görüşleri, EBBYM'nin görülme şeklinde farklı deneyim örüntülerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların çoğunlukla resmî nikâhlı birliktelikleri hukukî ve toplumsal açıdan olumlu karşıladıkları ancak nikâhlı birlikteliklere belirli sebeplerden dolayı tedirgin yaklaştıkları dikkat çekmektedir.

Evlilik ile Evlilik Benzeri Birlikte Yaşama İlişkisi başlıklı temada, katılımcıların evlilik kurumuna ve EBBYM'e ilişkin görüşleri karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Katılımcıların yanıtları bu temanın altında yer alan beş başlıkta sınıflandırılmaktadır. Nitekim katılımcıların *evlilik algısı*, genel olarak evliliği oluşturan unsurlar ve partnerlerin evlilik

kurumundan beklentilerini yansıtmaktadır. Diğer taraftan *dinî nikâha ilişkin görüşler* ve *birlikte yaşama ilişkin görüşler*, EBBYM'nin katılımcılar tarafından nasıl meşrulaştırıldığını göstermektedir. *Aile ve Çocuk İlişkisi* ise, kimi zaman katılımcılar tarafından muhtelif nedenlerden dolayı EBBYM'nin olumsuz yönü olarak tasvir edilmektedir. Buna rağmen bazı katılımcılar evlilik ve EBBYM'nin bu unsurlarda benzer değerler taşıdığını ifade etmişlerdir.

Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Toplumsal Yönü başlıklı üçüncü temada ise sosyal gerçeklik olarak bu birlikteliklerin hangi deneyim alanlarını içerdiği irdelenmektedir. Bu temada EBBYM'nin toplumsal yönünü yansıtacak altı alt başlık belirlenmiştir. Nitekim aile ve evlilik kurumundaki normatif beklentilerin EBBYM'de *aile ilişkilerine* nasıl yansıdığı ve bu birliktelikler nedeniyle maruz kalınan *çevre baskısı*, EBBYM'nin toplumsal yönünü yansıtan başlıca unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Diğer taraftan EBBYM'i tercih eden kadınların *ekonomik ilişkileri* ve *ev içi rollerini* nasıl anlamlandırdıkları, EBBYM'nin geleneksel evlilik kurumundan hangi noktalarda ayrıştığını göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bakımından EBBYM'nin *kadınları daha özgür kılma potansiyeline* sahip olup olmadığı ise katılımcıların deneyimleriyle ilişkilendirilerek yine bu tema altında katılımcı yanıtları üzerinden tartışılmıştır.

2.7.1. Evlilik Benzeri Birlikte Yaşamın Görülme Şekli ve Tercih Nedenleri

Birlikte yaşama nedenleri farklılık gösterebilir: örneğin, birlikte yaşama genç çiftler için genellikle gayri resmî veya evlilik öncesi bir deneme birlikteliğidir; orta yaşlı kişiler için evliliğe uzun vadeli bir alternatif olabilirken, yaşlı çiftler boşandıktan veya bir eşin ölümünden sonra birlikte yaşayabilir (Gassen ve Harris, 2015: 437). Görüşülen on kadından sekizi daha önce evlilik deneyimi yaşamış, iki tanesinin daha önce evlilik deneyimi olmamıştır. Görüşülen kadınların hiçbirisi yaşamlarının herhangi bir döneminde evlilik benzeri bir birliktelik yaşamamışlardır. Katılımcılardan üçü (A, B, C) resmî ve dinî nikâh olmaksızın birlikte yaşamayı tercih etmişken, diğer yedi katılımcının partneriyle aralarında dinî nikâh yaptığı görülmüştür. Katılımcıların bu birliktelikleri tercih etmelerinde farklı nedenler olduğu görülmekle, bunların sonucunda ilişkinin niteliği de evliliğe alternatif veya evliliğe hazırlık olarak farklılaşmıştır. Birlikte yaşamın evliliğe hazırlık olup olmadığının tespiti noktasında tarafların evlilik planı yapıp yapmaması önem taşımaktadır (Adak, 2012: 227). Bu bilgiden hareketle katılımcılara partneriyle aralarında evlilik konusunun geçip geçmediği, partnerleriyle birlikte yaşama aşamasına geçme sürecinde evlilik planları veya düşüncelerinin olup olmadığı, evlenmeyi düşünüp düşünmedikleri, ilişkilerini nasıl nitelendirdikleri gibi sorular sorulmuştur.

Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda katılımcıların beşi EBBYM’yi evliliğe hazırlık, diğerleri evliliğe alternatif olarak nitelendirdiği anlaşılmıştır.

2.7.1.1. Evliliğe Hazırlık

EBBYM’yi evliliğe hazırlık olarak gören katılımcıların bu birlikteliği tercih etmelerinde partnerinin evliliği tercih etmemesinin ve önceki olumsuz evlilik deneyimi sebebiyle evlilik öncesinde partnerini daha iyi tanıma isteğinin etkili olduğu belirtilmiştir.

Katılımcı A’nın daha önce evlilik deneyimi bulunmamaktadır. Partneriyle yaklaşık iki yıl aynı evi paylaşmış, ancak ilişkisi sona ermiştir. Aralarına dinî nikâh bulunmayan çiftin ilişkisini aileler bilmemekte, ancak sosyal çevreleri bilmektedir. Partnerini “sevgili” olarak tanıtmaktadır. Katılımcının partnerinin evliliğe karşı olumsuz tutumu bu birlikteliği tercih etmesine neden olmuştur. Birlikteliklerine ilişkin düşüncelerini şu ifadelerle anlatmıştır:

Aslında ilişkilerde evlilikten yanayım, birlikte yaşama çok sıcak bakmıyorum. Ama erkek arkadaşımın evlilik karşıtlığı yüzünden birlikte yaşam modelini yaşamamıza sebep oldu. Yani ben hatta evlilik karşıtlığı fikrini bilerek aynı eve geçtim, fikrinin değişeceğini düşündüm ama hem fikri değişmedi hem de başka şeylerden dolayı devam etmedi. Benim kafamda birlikte yaşam aslında evliliğe hazırlık olabilir. (A/43 yaşında/Memur).

J katılımcısının daha önce evlilik deneyimi olmamıştır. Partneri ile birliktelikleri 9 yıl sürmüş, şu an ilişkileri devam etmemektedir. Aralarında dinî nikâh bulunmaktadır. Ailesi, arkadaşları ilişkisini bilmektedir. İlişki süresince partnerini “erkek arkadaş/ birlikte yaşadığım kişi” olarak tanıtmış. Bu birlikteliği seçme nedeni şu şekilde açıklamıştır:

İlk başta ben evliliğe çok sıcak bakmıyordum, ilişki yürüyüp yürümeyeceğini belirleyip ondan sonra bir düzen kurmak istedim. İlla evlenmeyeceğim ya da illa evleneyim diye bir düşünce tarzım yoktu benim, hiçbir zaman olmadı. Mutlu olabildikten sonra insanlar birlikte yaşarken de olabilir evliyken de olabilir. Tabii ki evliliğe tamamen karşıyım olayı değil burada. O şartlar oluşmadı, öyle söyleyeyim. İlk başta yalnız çok sıcak bakmadım. İlişki yürür yürümez. O nedenle çok sıcak bakmadım, bir süre birbirimizi tanıyalım. Sonra da zaten çok yolunda gitmediği için de yürüyeceğini düşünmedim (J/59 yaşında/Hemşire).

F katılımcısı, daha önce iki kez evlenmiştir. İlk evliliği altı ay, ikinci evliliği sekiz ay sürmüş ve ardından boşanmışlardır. Partneri ile aralarında dinî nikâh kısılmıştır. Hukukî olarak tanınan haklara sahip olmadığının farkında olmakla birlikte dinî nikâhla evliliğin gerçekleştiğini düşünmekte ve ilişkisini evlilik olarak nitelendirmektedir. Ancak ilişki sürecince partnerini “müstakbel eş” olarak tanıtmıştır. Katılımcının bu birlikteliği sekiz ay sürmüş, sonrasında ilişki ayrılıkla sonuçlanmıştır. Katılımcı bu ilişkiyi tercih etme sebebini şu şekilde açıklamıştır:

Bu üçüncü evliliğim. Bu üçüncüde resmî olarak evlenmedim, şu 6 ay 8 ayı atlatayım ondan sonra evleneyim dedim ama nedense o da yine sekiz ayda bitti. Daha önce iki kere resmî nikâh yaşadığım için ve ilki anlaşmalı ikinci çekişmeli boşanmaydı onu yaşamak istemedim, insan sevdikten sonra gönül nikâhı önemli, bir de resmî nikâhı bozacağım diye uğraşıyorsun tam emin olayım öyle resmî nikâh yapayım dedim, çok emin olamadım. Yani duygularımdan çok emin değildim bir de çevre şey der görüşüyorsunuz dul kadın nişanlanması mı olur, dinlememek gerekiyor aslında, şimdi resmî nikâh yapsaydım bir de boşanacağım diye uğraşacaktım, olmayınca böyle daha iyi oldu, olması daha iyiydi ama böyle oldu (F/45 yaşında/ Esnaf).

Katılımcı G, daha önce iki kez evlenmiştir. Önceki evliliklerinden üç çocuğu bulunmaktadır. Bu birlikteliği üç sene önce başlamış, son iki senedir partneriyle aynı evi paylaşmaktadırlar. Aralarında dinî nikâh bulunmaktadır. Katılımcının partneriyle olan birlikteliği ailesi, çocukları, sosyal çevresi tarafından bilinmektedir. Partnerini “eş” olarak tanıtmaktadır. Nişanlandığını belirten katılımcı, yakın zamanda evleneceğini de bildirmektedir. G, evlenmeden önce niçin beraber yaşamayı tercih ettiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Dışarıdaki konuşmalar, davranışlar çok farklı, evde yaşayıp onu hissetmek bir farklı. Yani karşıdaki insanın nasıl birisi olduğunu tanıyorsun. Yani geçim olacak mı olmayacak mı, davranışlarını, her şeyini. Yani bu şekilde test etmek istedim belki. (G/37 yaşında/Emlakçı).

Katılımcı H’nin, bu birlikteliğinden önce iki evliliği olmuştur. İlk evliliğinden iki çocuğu bulunan katılımcının çocuklarının ikisi de evlidir. İlk eşi vefat etmiş, ikinci eşiyle evlilikleri bir yıl sürmüş ve boşanmışlardır. Partneriyle aralarında dinî nikâh bulunmaktadır. İlişkisini ailesi, çocukları, sosyal çevresi bilmektedir. Yakınlarına “evlenmeyi düşündüğüm kişi olarak tanıtmaktadır. Ancak komşularına, yeni tanıştığı insanlara vs. “eş” olarak tanıtmaktadır. Bu durumu da şu şekilde ifade etmiştir:

Buraya yeni taşındık başka bir yerden buraya geldik. Buradakilere de evli olduğumu söyledim yanlış bir şey düşünmesinler diye (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

Partnerini daha iyi tanımak, sonrasında evlenmek istediği için bu birlikteliği tercih ettiğinden bahsetmiştir:

Nikâh yapmadan o insanı tanımaktı maksadım. Ondan sonra nikâh yapacağız. Diğer kişiyle evlendiğim zaman bir aylık bir görüşmem olmuştu, tam tanıyamamıştım. Tanıyamadan evlendim onda da çok pişmanlık duydum. Ama bu kişiyle 9 aylık bir beraberliğim var tanıma fırsatı buluyorum. Yanlışlarını söyleyebiliyorum. Onda o imkânım yoktu. O yüzden böyle olmak daha iyi tanımak açısından. O da beni tanıyor bu şeyde (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

Kadınların önceki evlilik deneyimi, bir sonraki ilişkilerinde evliliğe daha bilinçli ve tedbirli yaklaşımları şeklinde etkisini göstermektedir (Pyke ve Coltrane, 1996: 65). Katılımcılarla yapılan görüşmelerde EBBYM’yi evliliğe hazırlık olarak gören katılımcıların

önceki olumsuz evlilik deneyimleri sebebiyle evliliğe daha temkinli yaklaştıkları, partnerlerini tanımak amacıyla bu birlikteliği tercih ettikleri görülmektedir. Daha önce evlilik deneyimi olan ve bu birlikteliği evliliğe hazırlık olarak gören katılımcıların (F, G, H) birliktelik öncesinde iki evlilik deneyimi bulunmaktadır. Katılımcı F ve H, partnerleri tarafından resmî nikâh yönünde talep gelmiş olmasına rağmen, tanımak, ilişkiden emin olmak, önceki hukuksal, toplumsal ve psikolojik süreçleri yaşamamak adına evliliğe sıcak bakmadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Boşanma sonrasında boşanmış kadın damgasıyla karşılaşan kadınlar, birden fazla evlilik ve boşanma deneyimi yaşamaları halinde toplum tarafından kusur yüklenebilir konuma geldikleri, bu durumun da kadınları evlilik ve boşanma konusunda daha baskı altına soktuğu, kadınların evlilik kararı vermekte zorlanmalarına sebep olduğu söylenebilir.

Bu alt tema analizinde, birlikteliklerini evliliğe hazırlık olarak gören beş kadından A dışında hepsinin ilişkisinin evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin ortak unsurlarını taşıdığı, katılımcı A'nın ilişkisinde ise aleniyet unsurunun tam olarak gerçekleşmediği anlaşılmıştır.

2.7.1.2. Evliliğe Alternatif

EBBYM'yi evliliğe alternatif olarak gören katılımcıların bunu tercih etmelerinde Kötelî'nin de belirttiği üzere (1991: 107) önceki evlilik deneyimleri sonucunda evlilik kurumuna inancın azalmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Katılımcı C, daha önce bir kez evlenmiş, evliliğinden üniversitede okuyan bir kızı bulunmaktadır. Kızı üniversiteyi kazandıktan sonra partneriyle birlikte yaşamaya başlamışlardır. Partnerini “erkek arkadaş/ birlikte yaşadığım kişi” olarak tanımlamaktadır. İlişkisini kızı ve ailesi bilmemektedir. Aralarında dinî nikâh veya benzeri bir durum bulunmamaktadır. Katılımcı C, önceki evlilik deneyiminde evlilik ve boşanma süreçlerinde yoğun şiddete maruz kalmış bu sebeple resmî nikâhlı birliktelik düşünmediğini, maruz kaldığı şiddetin kendisinde yarattığı hissi ve bu birlikteliği seçmesinde bu durumun etkisini şu sözlerle ifade etmektedir:

Daha önceki evliliğim çok kötü idi. Orada şiddete maruz kaldım. Hala evlilik korkusu devam ediyor ben de. Oradaki yaşadığım şeyleri tekrar yaşarım korkusuna sahibim, 2014 yılında boşanmış olmama rağmen. O yüzden çok fazla düşündüğüm bir şey değil. Bir nevi benim için güven evli olmamak, güvenlik gibi bir şey geliyor bana (C/49 yaşında/ Memur).

Katılımcı B, daha önce bir evlilik yaşamıştır. Bu evliliğinde gerek evlilik sürecinde gerekse boşanma sürecinde maddi ve manevi olarak problemler yaşamıştır. Bu ilişkisinde evlenmeyi düşünmediğini en başından partnerine söylemiştir. Aralarında dinî nikâh veya benzeri bir durum bulunmamaktadır. Ailesi ve partnerinin arkadaş çevresi ilişkisinden haberdardır, ancak kendi sosyal çevresi ilişkisini bilmemektedir. Partnerini “yakın arkadaş”

olarak tanımlamaktadır. Ancak partnerinin onu “eş” olarak tanıttığını ifade etmektedir. Bu durumu şu şekilde anlatmıştır:

Ona kalırsa eşim diyordu. Yani, ben yakın arkadaş lafını daha çok seviyordum. Yani ama o eşim diye kabul ediyordu (B, 60 yaşında/ Doktor)

Evlilik düşünmemesinin sebebini ise şu şekilde açıklamıştır:

Belki de evlilik kurumuna inanç kalmadığı için. Geçen evlilikte çünkü travmalı bir evlilikti. Mali açıdan baya sıkıntı yaşadım. Kendi paramı kullanamaz, kendi arabamı kullanamaz vaziyetteydim önceki evlilikte. Şu saatten sonra mesela hiç evlilik diye bir şey kendimce kendime yapmayacağımı düşündüğüm bir şey. Yani, çünkü kişiler gelişimlerini tamamlamamış ve evlilikte bir tarafa veya ilişkide bir tarafa yıkılma derdindeler. Öyle bir görüşüm var (B/60 yaşında/ Doktor).

Auchmuty (2012: 73-74) patriarkal toplumsal yapılarda kadınları evliliğe meylettiren bir takım güçlü pratik nedenlerin bulunduğunu ancak modern toplumlarda kadının kamudaki konumu güçlendikçe bu kazanımlara kadınların daha az ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Nitekim çalışan ve kendine ait ekonomik gelire sahip olan kadınların günümüzde evlilikle kocaları üzerinden sağladıkları statülere ihtiyaç duymadıkları, evlilik ilişkilerinde kadın ve erkeğin sorumluluk alanlarında daha demokratik paylaşımları aradıkları görülmüştür. Bu bağlamda Katılımcı B'nin ifadelerinde de yer aldığı gibi geleneksel cinsiyete dayalı rol paylaşımlarının aile içerisinde var olması, kadınların evlilik kurumuna inançlarını da azaltabilmekte ve EBBYM ile birlikteliklerini sürdürmek için gerekçe oluşturabilmektedir.

Katılımcı D iki evlilik yaşadıktan sonra bu birlikteliği tercih etmiştir. İlk evliliğinden bir kızı, ikinci evliliğinden bir oğlu bulunmaktadır. Çocukları ve partneriyle hep birlikte yaşamışlardır. Birlikte yaşadığı kişiyle aralarında dinî nikâh bulunmaktadır. Partnerini “eş” olarak tanımlamaktadır. On iki yıl süren birliktelikleri olmuş, partneri vefat etmiş olması sebebiyle ilişkileri son bulmuştur. Katılımcı D, resmî nikâhı tercih etmeme sebebi olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

İkinciden sonra evlenmeme kararı aldım. Çünkü ikincisinde çok büyük kazık yedim, ikinci evliliğimde evliliğin bana göre olmadığını anladım, öyle diyeyim. İki evliliğimde de aldatıldım. Yani bu da aldatırsa çeksin gitsin dedim. Yani bir şey yapmayayım, uğraşmayayım (D/56 yaşında/ Esnaf).

Katılımcı E, bu birlikteliğinden önce bir kez evlenmiş ve evliliğinden iki kızı bulunmaktadır. Katılımcı E ile partneri arasında dinî nikâh bulunmaktadır. Kızları ve partneriyle birlikte yaşamaktadırlar. Partnerini “eşim” olarak tanıtmaktadır. Önceki evliliğinde birkaç kez şiddet görmüştür. Boşanma sürecinde ve boşanma sonrasında da sorunlar yaşamış, bu sebeple resmî nikâha sıcak bakamamaktadır. E, resmî nikâh yerine dinî nikâhlı bir birliktelik yaşamasını şu şekilde anlatmıştır:

Gerçekten boşandığım anda ben hayatıma birisi girer diye düşünüyordum ve hiçbir şekilde resmî nikâh yapmam diye düşünüyordum. Zaten resmî nikâhın kadınları koruduğuna inanmıyorum. Televizyonda çıkan şeylerin de ben kadın hakları bilmem ne şeylerine de inanmıyorum ben onlara. (E/44 yaşında, Düzenli işi yok)

Katılımcı I, bu birliktelikten önce bir kez evlenmiş, bu evliliğinden iki çocuğu bulunmaktadır. Şu anki partneriyle sekiz yıldır birliktedirler. Birlikteliklerinden beş yaşında bir çocukları bulunmaktadır. Aralarında dinî nikâh bulunmaktadır. Ailesi, çocukları ve sosyal çevresi ilişkilerini bilmektedir. İlişkisinden “ikinci evliliğim” olarak bahsetmektedir. Partnerinizi dışarıda nasıl tanıtırınız sorusuna “tabi ki de eşim. O da eşim der ben de eşim derim. Normal karı koca gibi bir tek nikâh yok, nikâhımız olmadığı için de benim için problem olmuyor” olarak cevap vermiştir. Hamileliğinin 6-7. aylarında partnerine evlenme yönünde talepte bulunduğunu ancak partnerinin istemediğini ifade etmiştir. Resmî nikâhı neden tercih etmediğine ilişkin şu şekilde cevap vermiştir:

Birkaç kere söyledim o istemedi ondan sonra ben de üstelemedim gerek duymadım. Bilmiyorum o hiç teklif etmedi, ben de hiç arzulamadım yani gerek duymadım daha doğrusu. Bilmiyorum bana şey geldi, basit bir şey gibi geliyor artık. Çünkü onun hiçbir şeyi yok ki ne malı var ne mülkü var. Resmî nikâh kıyacak bir durum yok. O yüzden kıymayı düşünmedim yani (I/50 yaşında, Ev Kadını).

Bu alt tema analizinde birlikteliklerini evliliğe alternatif olarak gören beş kadından üçü (D,E, I)’nün ilişkisi evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin ortak unsurlarını taşıırken (aile kurma amacı, farklı cinsiyetten kişilerin irade açıklaması, birlikte yaşama, ehliyet, aleniyet (beraberliğin üçüncü şahıslar tarafından bilinmesi), süreklilik, sevgi temelli duygusal bağlılık, fiziksel ilişkinin bulunması, evlenme engelinin bulunmaması); C ve B’nin ilişkisinde aleniyet unsurunun tam olarak gerçekleşmediğini söylemek mümkündür.

2.7.1.3. Resmî Nikâha İlişkin Görüşler

Ataerkil toplumlarda toplumsal cinsiyet rollerinin yoğun olarak görüldüğü, evin kadınla özdeşleştirildiği ve kadının kamusal alanda tam olarak yer bulamadığı ve erkek tahakkümünün toplumun tüm kurumlarında hissedildiği düşünüldüğünde kadının bu avantajsız konumunun daha da mağduriyet yaratmaması açısından resmî nikâha bağlanan hukukî düzenlemelere, dolayısıyla bu hakların kullanımı için resmî nikâha ihtiyaç vardır. Katılımcı C de, yaşadığımız topluma ilişkin olarak resmi nikahın gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir:

Toplumsal olarak düşünürsek, bizim toplumumuzda gerekli. Çünkü toplumun eğitim ve kültür seviyesi bazı şeyleri kaldırabilecek şekilde ya da bazı şeyleri gerektiği gibi yapabilecek şekilde değil. Saygı olayı mesela, kurallarımız, kanunlarımız olmasına rağmen birçok şey hep göz ardı ediliyor hep çiğneniyor, o da çok rahatlıkla çiğnenir o yüzden bizim toplumumuzda gerekli. (C/49 yaşında/ Memur).

Katılımcı C “*resmî nikâhın kanunlar önünde bir bağlayıcılığı var koruma adına ya da koruma adı altında yapılıyor ama daha sonra daha büyük sıkıntılar yaşatabiliyor insana*” ifadesiyle hukukî düzenlemelerin gerçek hayatta uygulanmasında tam karşılık bulamayabildiğine değinmiştir. Katılımcı E ve F’de katılımcı C’ye benzer şekilde, resmî nikâhla elde edilebilecek haklara ulaşmanın güçlüğüne değinirken bu duruma gerekçe olarak erkeğin kadın üzerinde sahip olduğu gücü göstermişlerdir. Erkeğin kadın üzerinde yarattığı korkuyla hukukî haklarını kullanmasını engellediğini dolayısıyla resmî nikâhın varlık amacına hizmet etmediğini şu şekilde ifade etmiştir:

İlk evliliğim benim 17 sene sürdü. 17 yıllık bir evlilikte resmî nikâhın bana hiçbir getirisi olmadı. Biraz önce de söyledim ya gönül bağı yoksa kâğıt üzerindeki evliliğin hiçbir anlamı yok. Bir şeyi kâğıt üzerinde dayatmayla zorla yaptırmaya kalkarsan zaten o olmuyor. Türkiye’de kadınlar da erkekleri mağdur ediyordur, onu bilemem mağduriyet şeyini ama erkeğin bir gücü var, erkek o gücü kullanıyor. Ben o adamla resmî nikâhla evliydim. Bana hiçbir faydası olmadı maddî manevî daha çok sıkıntı doğurdu. (E/44 yaşında/ Düzenli bir işi yok).

Resmî nikâhta hakları alabiliyorsun ama insan olandan hoca nikâhı yapsan da alırsın resmî nikâh yapsan da. Ama karşıdaki insan değilse bir yolunu bulur, beş parasız seni kapıya koyar. Evlenmiş yıllarca saçını süpürge etmiş çocuk yetiştirmiş kadınlar duyuyoruz ev hanımı çalışacak durumu da yok adam kılıfına uydurmuş beş parasız boşanmış kadını, sevgiliyle hayatını yaşıyor, öyle de duyuyoruz (F/45 yaşında/ Esnaf).

Resmî nikâhlı evlilikle birlikte eşler arasında tahakküm ilişkisinin ortaya çıkabildiği ve kadının erkeğin metası haline geldiği, evlilikte sorunlar yaşanıp boşanma söz konusu olduğunda erkeklerin sahip olduklarını düşündükleri "kadınlardan/metalarından" vazgeçmek istemedikleri görülmektedir. Katılımcılar resmî nikâhla birlikte gelişen sahiplik duygusunun ilişkide kendi pozisyonlarını ve ilişkiyi olumsuz etkilediğini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Resmî nikâhta insanlar birbirinin sahibi zannediyor bence kendini, öyle bir duygu da oluşuyor. Resmî nikâh güzelliğin bu büyüsünü bozuyor bile olabilir. (...) Çünkü nasılsa bu kadın benim karım, kadın da diyor ki bu nasılsa benim kocam gitse de bana gelecek. Böyle bir şey de var (E/44 yaşında/ Düzenli işi yok).

Evlilikte şöyle bir şey var hem kadınlar hem erkekler böyle bir yanılgı içerisindeler nasılsa evlendim resmî olarak ve hiçbir yere gidemez. Benim evli olduğum kişi de zamanında bunu söylüyordu. Hiçbir yere gidemezsin, asla ayrılamaz, boşanamaz şeklinde bir düşünceye sahipti. Evlilikte böyle düşünce erkekte daha fazla ama kadınlarda da var. Resmî nikâh bende “aa naparsa yapsın” diyen kadınlarımızda maalesef var (C/49 yaşında/Memur).

Bu sahiplik hissinin evlilik sonlanmış olmasına rağmen devam ettiği durumların olduğunu söylemek mümkündür. C katılımcısı eşinden boşandıktan sonra dahi eski eşinin

tacizlerine maruz kalmış. Eski eşi ikinci evliliğini yapmışken dahi katılımcıyı rahatsız etmeye devam etmiş “*boşanmış da olsak sen benim karımsın*” söyleminde bulunmuştur.

G katılımcısı, resmî nikâhla birlikte erkeğin kadını kendi malı gibi gördüğünü, bu sebeple kadın üzerinde kurmuş olduğu tahakküm sonucunda kadını sindirmeye çalıştığını ifade etmiştir:

Evlilik sırasında bir tartışma olduğu zaman karşı taraf anlayışla karşılamıyor hep bastırmaya çalışıyor. Sizi bir şey gibi görüyor, tapulu bir mal gibi, katlanmak zorunda gibi (G/37 yaşında/Emlakçı).

Katılımcı H de evlilikle birlikte erkeğin kadını malı olarak gördüğünü ifade ederken, bununla birlikte erkeğin istediği gibi davrandığını ancak birlikte yaşamda sahiplik hissi tam olarak gelişmediği için rahat hareket edemediğini, resmî nikâhlı evliliklere göre birlikte yaşamın daha kolay çözülebilen birliktelikler olması sebebiyle partnerinin daha duyarlı ve özenli hareket ettiğini ifade etmiştir:

Sahipleniyor nasılsa benim diyor, istediğini yapabiliyor dışarıda. Ben ne yapsam gitmez diyor. Ama bu şekilde gider düşüncesi var, ayrılırız düşüncesi var. Ayrıldığım eşim beni aldattı. Bu onu yapamıyor işte. Bunu duyarsa ayrılır benden diye düşünüyor bu şimdiki beraber olduğum kişi. Öbür türlü nasılsa benim tapulu malım diyor affedersin, istediği işkenceyi yapıyor. Ama bu şekilde yapamıyor fazla (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

MacKinnon (2020)’a göre hukukta cinsel şiddet ile fiziksel şiddet birbirinden ayrı olarak değerlendirilmişse de kadın bakış açısıyla her ikisi de cinsel şiddettir. Çünkü erkek tarafından kadına uygulanan bu şiddet esasında kadın erkek arasındaki cinsel eşitsizliğe dayanmaktadır (Karacan, 2018: 398) Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görünürlüğünün en basit hali kadının nesneleştirilerek insanlıktan çıkarılmasıyken en aşırı ucu ise şiddet olarak ifade edilmektedir. Cinsel nesneleştirme ve cinsel şiddet, büyük bir çoğunlukla kadınlara uygulandığı için bu durum sistematik olarak cinsiyet farklılığı olarak sayılmışsa da aslında bu kadınların erkeklere tabiiyetinin toplumsal olarak belirlenişini ifade etmektedir (MacKinnon, 2020: 280). Geleneksel evlilik kurumu içinde kadın erkek arasındaki hiyerarşi, erkeği buyuran ve yöneten konumuna koyarken, kadını da yönetilen ve itaat ettirilen konumuna yerleştirmektedir (Öztürk, 2014: 70). Evlilikle erkek, aşırı sahiplenme ve kıskançlıkla kadını sahip olduğu bir mal gibi görerek kadının “tek hâkimi” olmayı amaçlamaktadır (Öztürk, 2014: 69). Öztürk tarafından (2014) eşine şiddet uygulayan erkekler üzerinde yapılan araştırma sonucunda, erkeklerin evliliği, kadın üzerinde iktidar kurma ve şiddet uygulama hakkına sahip oldukları bir çatışma alanı olarak gördükleri anlaşılmıştır. Kadın üzerinde iktidar kurmaya çalışmalarının temelinde, evlilikle birlikte kadının sahibi olma anlayışı yatmaktadır (Öztürk, 2014: 72). Katılımcı H, kadınların resmî nikâhtan kaçınma sebeplerini şu şekilde ifade etmektedir:

Bu kadın cinayetleri daha çok olduğundan da herhalde nikâh herkes fazla düşünmüyor. Bundan tedirgin oldukları için nikâhsız yaşamayı tercih ediyorlar. Ben öyle diye düşünüyorum. Resmî nikâh olunca daha çok sahipleniyor, bu şekilde fazla sahiplenemiyor. Soyadını taşıyorum çünkü (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

Okin (2013: 245), yasaların kadınların yasal olarak kişi değil, ataerkil hanelerin bağımlı üyeleri olduğu anlayışından yola çıkarak hazırlandığına dikkat çekmiş, evlendikten sonra kadının yasal kimliğini kaybetmesinin bu anlayışın bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Bu anlayışla modern toplumlarda soyadına ilişkin yasal düzenlemeleri arasında ilişkisini kurmak mümkündür. Kadın evlilikle birlikte erkeğin soyadını alarak erkeğin ailesine dahil olur. Erkeğin evlilikle birlikte kadına ve çocuk ihtimali durumunda da çocuğa kendi soyadını vermesiyle kadın ve çocuğun kimliği erkek üzerinden tanımlanır hale gelmektedir. Böylece hukuk normlarıyla kadın üzerindeki erkek hakimiyeti ve kadının ikincil konumu devlet düzeyinde meşrulaşmaktadır (Uluğ, 2015: 51). 2014 yılında gerçekleştirilen “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” raporunda şiddet düzeyi üzerinde en etkili etmenin medenî durum olduğu tespit edilmiştir. Hazırlanan raporda evlenmemiş/ birlikteliği olmuş kadınların fiziksel şiddet görme oranı yüzde 6,7 iken, halen evli olanların yüzde 33,5, boşanmış / ayrı yaşayanların yüzde 73,7 olduğu tespit edilmiş. Benzer sonuçların cinsel şiddet için de geçerli olduğuna yer verilmiştir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015: 90-91). Katılımcı ifadeleri ve araştırma verileri göz önünde bulundurulduğunda evlilikle şiddet arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

H’nin ilk eşi vefat etmiş, ikinci eşiyle kısa bir evliliği olmuştur. Katılımcı H, resmî nikâhın toplumsal kabul yönüne vurgu yapmakta, ailesinin bu yönde bir talebi olmasa resmî nikâha çok sıcak bakmadığını vurgulamaktadır:

Ailemin söylentisi durur, çocuklarımın söylentisi tabi evli oldukları için biraz şey yapıyorlar nikâh olsa daha iyi olur diyorlar. Yani onlar için. Onların böyle talebi olmasa yapmam. Bir imza değiştirmiyor hiçbir şeyi. Evli mi evli ama içeride ne yaşanıyor kimse bilmiyor, resmî nikâh çözüm değil ki. Ben şu anda komşularıma evliyim dedim herkes beni evli gözünle görüyor. Bir imzadır gördükleri de. (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

Katılımcılar resmî nikâh ilişkin düşüncelerini ifade ederken, sahiplik, şiddet, hukuka güvensizlik kavramları öne çıkmıştır. Evlilikle oluşan sahiplik hissinin kadına şiddeti arttırdığı ve mevcut hukuk düzenlemelerinin kadınları korumak için yeterli olmadığı düşüncesi katılımcıların resmî nikâhlı evlilikten uzak durmasına sebep olduğunu söylemek mümkündür.

2.7.1.4. Boşanma Deneyimi

Katılımcılar birlikte yaşamada ayrılık sürecine ilişkin herhangi bir prosedürün olmamasını avantaj olarak belirtmişlerdir. Bu durumu avantaj olarak değerlendirmelerinde boşanma sürecinde yaşadıkları sıkıntılar, mahkeme süreci, maddi ve manevi kayıplar gerekçe gösterilmiştir. Bu sebeple önceki evliliklerinde boşanma süreçlerinden bahsetmeleri istenmiştir. Katılımcılar boşanma süreçlerine ilişkin şunları anlatmışlardır:

Bir de o zaten mahkemeler berbat. Evlenirken bir saatini alıyor, boşanırken bazen 2-3 yılını alıyor. O yüzden boşanma aşamasını düşünürsen evlilik hayır. (...) Hepsinin benden bir şeyler koparmak istemesi. Nafaka bile istediler ya. Yani o kadar (D/56 yaşında/Esnaf).

İlki anlaşmalı, ikinci çekişmeli boşanmaydı. İkinci evliliğimden boşanma sürecim çok yıpratıcıydı. Boşanma davası iki yıl sürdü. Bu süreç çok zordu çok zordu iş yerimi kapattım. Çünkü psikolojik baskı yaptı. Değişik değişik insanlar gelince ben de dükkânı kapattım, dükkânı da emanet edeceğim biri de yoktu. İşimden gücümünden oldum. (F/45yaşında/ Esnaf).

Katılımcılardan H, boşanma sürecinde sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Ancak ayrılıkla ilgili sözlerinde mahkeme süreçlerine ilişkin olumsuz yorum yaptığı görülmüş ve bu konuya açıklık getirmesi istediğinde şu ifadeleri kullanmıştır:

Birlikte yaşadığım kişi daha önceki evliliğinde boşanma sürecinde çok zorluk çektirmiş diğer eşine. 4-5 yıl mahkeme sürmüş ayrılmamış. Uzatıyor. Baya inatçı birisi. Onu da bildiğimden dolayı nikâha karşıyım (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

E katılımcısı, boşanma aşamasında kendisi için bir talepte bulunmamış ve anlaşmalı olarak boşanmışlardır. Boşanma davasının anlaşmalı olarak sonuçlanmış olmasından dolayı yargılama sürecine ilişkin olumsuz bir durumla karşılaşmadığını ifade ederken, müşterek çocuklar için açmış olduğu nafaka davasında sürecin uzunluğu ve uzunluğu sebebiyle yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır:

Kızlarıma bir nafaka istedim 1,5 senede sonuçlandı kızların davası. Ben bir şeyler kazanıyor olmasaydım, öncesinde de bir birikimim vardı, o birikimim olmasaydı ben çocuklarıma nasıl bakacaktım. Babalarından para istediğimiz zaman ya bize küfrediyor ya bana saldırıyor, işte bağırıyor çağırıyor. İşte buraya geliyor, birkaç kere onu da yaptı, tehdit etti falan. Bu kadar zorlanmamalı insanlar. Bir çocuğa nafaka istiyorsa bir kadın zaten baba onu ödemek zorunda o verilmeli ya hemen. Direk bir buçuk sene boyunca ben uğraştım. En son da verilen 300 küçük kıza 8.sınıfa gidene 350 de büyük kıza. Ben bu çok az dedim buna. 200 tl gelir göstermiş dedi hâkim bana. Yapacak bir şey yok. Süreç çok uzun. Neden bir buçuk sene, bu ilk davada bitebilecek bir şey bence bunu çok büyötmeye gerek yok. (E/44/ düzenli bir işi yok).

Boşanmaya ilişkin feminist eleştirilerin temel noktası boşanmada kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu iddia edilse de çocuk yetiştirmenin önemli ve pahalı olduğu ve orantısız bir şekilde kadınların üstlendiği bir masraf olduğudur. Çocuklarının hem bakımı hem de

desteklenmesi için annelere etkili bir şekilde birincil sorumluluk verilmektedir. Yüksek anne velayet oranları, yüksek boşanma oranları ve düşük destek seviyeleri ile birleştğinde, çocuk yetiştirme sorumluluğunda genel olarak ebeveynlerden annelere geçiş ortaya çıkmaktadır (Carbone,1994:192)

“Kadınların, Kadına Yönelik Şiddet ve Ayrımcılık Alanında Mevcut Destek Hizmetleri Hakkında Bilgi Alma ve Bu Hizmetlere Erişme Haklarının Güçlendirilmesi” projesi raporunda nafakaya ilişkin şu bilgilere yer verilmiştir:

Davalara taraf kadın ve erkeklerin yüzde 72,2’sinin bir ila beş müşterek çocuğu var. Müşterek çocukların velayeti yüzde 79 oranında kadınlara verilirken erkeklere ise sadece yüzde 7,40 oranında velayet verilmiştir. Mahkemelerce en yüksek oranda kabul edilen nafaka türü yüzde 69,73 ile müşterek çocuklara bağlanan iştirak nafakasıdır. Genellikle yoksulluk nafakasının kabul oranı yüzde 48,83’tür (Akt., Uygur ve Özdemir, 2021: 155).

Raporda yer verildiği üzere müşterek çocukların velayeti büyük oranda kadınlara verilmektedir. Bu durum boşanma davalarında toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi açısından önemli bir veridir. Bu veriden hareketle çocuğun bakım yükümlülüğünün kadınlarda olduğuna ilişkin kültürel normun yargı kararlarıyla pekiştirildiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında raporda ayrıca nafakaların ödenmesinde yaşanan problemlere de değinilmiştir. Mahkeme tarafından hükmedilen nafakaların nafaka yükümlüleri tarafından ödenme oranı yüzde 20,7 iken, nafakaların yüzde 0,7’si kısmen ödenmiş, yüzde 50,7’sinin ise hiç ödenmediğine yer verilmiştir. Nafakaların ödenmeme gerekçesi olarak da yüzde 40 oranında ödemek istememe olduğu tespit edilmiştir (Uygur ve Özdemir, 2021: 154). Nafakaya ilişkin mevcut hukuki düzenlemelerin sonuca ulaşma açısından yeterince işlevsel olmadığı görülmektedir. Nafaka ve velayete ilişkin hukuki düzenlemelerde cinsiyet temelli bir düzenleme yapılmamış olmasına rağmen uygulamada müşterek çocukların velayetinin çoğunlukla kadınlara verilmesi, mahkemece takdir edilen nafakaların ödenmesine ilişkin aksaklıklar dolaylı bir şekilde kadınları etkilemekte ve kadınların mağduriyetine neden olmaktadır. Dolayısıyla eril bakış açısının aile hukukunda da etkisini göstermesi, boşanma, nafaka ve velayet davalarına ilişkin yasal düzenlemelerde şekli eşitliğin esas alınarak kadınların dezavantajlı olduğu durumların göz ardı edilmesi kadının erkeğe bağımlılığı için zemin oluşturduğu söylenebilir (Bartlett, 1999: 476-480). Büyük ölçüde aile içindeki iş bölümü nedeniyle, boşanmış kadınlar genel olarak ekonomik açıdan daha zayıf konumdadır. Boşanmaya ilişkin yasal düzenlemelerde bu hususu dikkate almaksızın her bir tarafın kendi kendine yeterliliğine, nafakaya ilişkin sınırlı düzenlemelere ve cinsiyet körü velayet ilkelerine yer vermektedir. Feminist yaklaşımlar sorunun sebebi ve buna ilişkin önerileri farklılık göstermektedir. “Liberal feministler”, kadınların ev içi sorumluluklarının onları kaçınılmaz olarak dezavantajlı duruma sokacağına ve

erkekleri aile sorumluluklarından orantılı bir pay almaya teşvik eden politikaları yer verilmesi gerektiğini ileri sürerken, “Kültürel feministler” veya “farklılık feministleri”, sorunun kaynağının kadınların çocuklara bakmaları değil, çocuk yetiştirmenin bu kadar önemsenmemesi olduğunu düşünmektedirler. Kültürel feminist Fineman (1991), eşitlik kavramını, kadınların çocuklarıyla olan bağlarını değersizleştiren ve çocuk yetiştirme rolü için gereken desteğin tanınmasını engelleyen bir "yanılsama" olarak adlandırmaktadır. “Radikal feministler” ise sorunu evlilik ve iş gücü politikalarının erkek egemenliğini sürdürme biçimlerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Sonuç olarak tüm feminist yaklaşımlar, mevcut yasaların pek çok kadın ve çocuğun görece olarak yoksullaşmasına neden olduğu ve kuralların cinsiyetten bağımsız olduğu iddia edilse bile, sistematik olarak önyargılı bir şekilde yönetildiği konusunda hemfikirlerdir (Carbone, 1994: 184).

Evliliklerinde eşleri tarafından şiddete maruz kalan katılımcılar C, E ve I, boşanma davası açtıklarında eşlerinden hiçbir talepte bulunmamışlar. Eşlerini boşanmaya ikna etmek adına hukukî haklarından feragat etmişlerdir. Daha önce şiddet gördükleri için eşlerinin kendilerine tekrar zarar vermelerinden çekinmişlerdir. Bu üç kadının resmî nikâha ilişkin görüşleri sorulduğunda da resmî nikâhın kadınları koruduğunu düşünmedikleri yönünde görüş bildirmişlerdir:

“Şöyle boşanmayı ben istiyordum karşı taraf istemiyordu. Onu razı edebilene kadar epey bir süre uğraştım. Boşanma konusunda razı ettikten sonra hiçbir şey istemiyorum dedim anlaşmalı boşanmaya razı” (C/ 49 yaşında/ Memur).

“Benim evliliğim sadece anlaşma metni, gittim orada imzaladım o kadar. Anlaşmalı olarak boşandık. Ben kendimle ilgili herhangi bir şey evlilikten dolayı herhangi bir isteğim olmadı. Ben mesela kendime nafaka isteyebilirdim ben çalışmıyorum şu anda, farklı işler yapıyorum. Ama yaptığım işler hani günlük işler, günlük hayatımı kurtaran işler. Ben ondan korktuğum için nafaka istemedim. Çünkü büyük ihtimalle bana zarar verirdi (E/44/ düzenli bir işi yok).

“Çocuklar bendeyken nafaka veriyordu. Ben çocukları ona verdikten sonra bana bir kuruş dahi nafaka vermedi hiçbir şekilde (I/ 50 yaşında/ Ev Kadını).

Katılımcı I'ya mahkemeden nafaka talebi olup olmadığı sorulduğunda şu şekilde cevaplamıştır:

Yok talebim olmadı, bir an önce ondan ayrılmak istiyordum. Benim çocukların velayetini verdim ama ben bakacağım dedim, tamam dedi sana bir ev alırım dedi, ondan sonra evi de almadı (I/50 yaşında/ Ev Kadını).

Kadınlar resmî olarak evli olsalar dahi hukukî açıdan evlilikle doğan haklarından tam olarak yararlanamamaktadırlar. Boşanmak istediği için şiddete maruz kalan ya da kalma korkusu yaşayan katılımcı kadınların nafaka haklarından da vazgeçtikleri ifade edilmiştir. Bu

nedenle anlaşmalı boşanma yoluna giden kadınların resmi nikahlı evliliklerden doğan haklarını çoğunlukla elde edemedikleri ve evlilikte resmiyetin hukukî açıdan kadınlar için herhangi bir avantaj sağlamadığı görülmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde de her ne kadar hukuken belli haklar tanınmışsa da bu hakların gerek boşanma davalarında yaşanan uzun yargılama sürecini kısaltmak (anlaşmalı boşanma yoluna gitmek) gerekse kendilerini tehdit altında hissetmelerinden ötürü resmî nikâhın getirdiği hak ve korumalardan faydalanamadıkları, bu sebeplerin resmî nikâh yolunu tercih etmemelerinde etkili olduğu görülmüştür. Katılımcıların anlatılarına benzer şekilde Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı (2021: 44) tarafından hazırlanan raporda, kuruma başvuran kadınların boşanma dosyalarına ilişkin yapılan inceleme sonucunda hazırlanan raporda, boşanma davalarında en temel sorunlardan birinin uzun yargılama süreci olduğu belirtilmiştir. Çekişmeli, boşanma davalarının ilk derece mahkemelerinde 1,5-2 yıl, istinaf ve temyiz aşamasıyla 6 yıla yakın yargılama sürecinin devam ettiğine yer verilmiştir. Bu süreçte kadınların hukuki belirsizlik içerisinde yaşamak zorunda kalmasının yanında şiddet görmeye de devam ettikleri, bunun yanında maddi ve manevi olarak pek çok zorlukla karşılaştığı görülmüştür. Bu sebeple kadınların büyük bir çoğunluğunun bu süreçte yaşadığı şiddet ve ruhsal zorluklar sebebiyle yasal haklarından vazgeçerek anlaşmalı boşanma yoluna gittiklerine yer verilmiştir. Boşanma davalarında kadınların maddi talepleri kabul edilmiş olsa bile itiraz yoluyla dosyaların üst mahkemeye gitmesi tahsil sürecini de geciktirmiştir. Bu süreçte evli olarak görülen kadınlar babalarından kalan ölüm aylıklarından da yararlanamadıkları belirtilmiştir.

Kadınlar boşanma kararı aldıktan sonraki süreçte de bu kararı almış olması sebebiyle eski eş tarafından pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Kimi ölüme varan şiddet ve tacizlerle karşılaşmaktadırlar. Katılımcılardan B ve C boşanma kararı aldıktan sonra yaşadıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

Evliliğimde boşanmam ilk başta çekişmeli olacaktı, son anda anlaşmalı oldu. Benden tazminat istemeye bile kalkışan bir rahmetli eşim oldu. Sonra anlaşmalı oldu ama yine de boşanma sürecinde (sekiz ay) işyerime gelmeler, beni taciz etmeler vs.ler o eski evlilikte kesinlikle söz konusu oldu (B/60 yaşında/ Doktor).

Şiddetti, sürekli rahatsız etmeleri, gelip gelip ağlaması, sürekli gelip “nasıl yapıyorsun hayatını nasıl devam ettirebiliyorsun ben yapamıyorum edemiyorum” demeleri. Buna rağmen adam ikinci evliliğini yaptı sonrasında bir ara karısıyla problemleri olmuş sonra tekrar bana gelmeye kalkması, evime girmeye çalışması, bununla ilgili olarak çocuğumu kullanması, o zaman küçüktü, çocuğun önünde farklı şeyler yapması (C/49 yaşında/ Memur).

Kadınlar boşanma kararı almasıyla başlayan boşanma sürecinde eski eş, aile baskısı gibi pek çok problemle karşı karşıya kalırken, boşanma sürecinden sonra da toplum içinde var

olabilmek için sorunlarla karşılaşmaktadır. Kadın çevresinden çok baskı görmekte, toplumda var olan dul kadın algısı sebebiyle tek başına yaşamakta güçlük çekmektedir (Yücel ve Aksu, 2016: 889). Katılımcılardan G'ye bu birlikteliği neden tercih ettiği sorulduğunda benzer bir cevap vermiştir:

Kendimi güvende hissetmek istedim, çünkü çok yalnızdım, yani hayat mücadelesi çok zordu. Bir kadın olarak tek başına bir evde yaşamak çok zor. Dışarıdaki düşünceler, bakış açıları, psikolojik yargılar, bunlardan kaçmak istedim belki de (G/37 yaşında/ Emlakçı).

Katılımcı C ise toplumun boşanmış kadın algısını şu şekilde anlatmaktadır:

Dul (boşanmış anlamında) kelimesi bu çok çirkin bir şey ve toplum direk olarak farklı algılıyor. Sen yetersiz bakiyesin olarak algılıyorlar direk olarak. Ben ne istersem yapmak zorundasın şeklinde bakıyorlar (C/49 yaşında/ Memur).

F katılımcısı resmî nikâhı olarak iki evlilik yapmış, ikinci evliliğinin boşanmayla sonuçlandıktan sonra yaşadığı psikolojik durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

Çok utandım, altı ay evden çıkmadım. Malım çoktu, onları devrettim. Bir sene o şey benim kiramı faturalarımı ödedi. Ama ondan sonra çalışmak zorundayım. Sonra sanki sokakta herkes sen neden boşandın, bu ikinci hepsi mi kötü diyecekler diye sokağa çıkamadım. Depresyona girdim (F/45yaşında/ Esnaf).

EBBYM'nin görülmesi ve tercih edilmesinde kadınların boşanma süreçlerinde ve sonrasında yaşadıkları bazı olumsuz deneyimler belirleyici etken olmuştur. Boşanmaya ilişkin mağduriyetlerin hem hukukî prosedürlerdeki bazı eksiklikler nedeniyle hem de ataerkil toplumsal yapının kadın üzerindeki baskı unsurlarından kaynaklandığı görülmektedir. Arıkan'a göre (1996: 215-217) boşandıktan sonra bir kadının karşılaşabileceği maddi güçlüklerin başında ekonomik sıkıntılar, konut bulma sıkıntısı, nafaka ödemeleri; manevi sıkıntıların başında ise ruhsal, duygusal sorunlar, çocukların statüsü ve onlara özlem duyma gelmektedir. Aile ve çevre baskısına maruz kalma, erkek şiddeti ve tacizi ise hem maddi hem de manevi boyutta boşanmış kadınların karşılaşabileceği güçlükler arasında yer almaktadır. Nitekim geleneksel değerlerin halen korunduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde boşanma evlenme kadar doğal görülmemekte ve kadınların damgalanmasına kadar uzanan olumsuz tutumları besleyebilmektedir. Arıkan (1996: 217), başarısız evliliklerin ötesinde boşanmış kadınların "gayri meşru çeşitli ilişkilere girmeye hazır ve istekli" olarak damgalandığı ve bu durumun intihar, cinayet ve tecavüz olaylarına sebep verebildiğini vurgulamıştır.

Toplumda kadın boşanma karar vermesiyle birlikte ailesi ve çevresi tarafından evliliği sürdürmesi yönünde baskı ve telkinlerle karşılaşmakta, boşanmayla birlikte kadın damgalanmayla karşı karşıya kalmaktadır. Elizabeth'e göre (2000: 97), EBBYM'de resmî

nikahlı evliliklerden farklı olarak, çocuğu olmayanlar için birlikte yaşama ilişkisinin sona ermesinin, daha çok çiftin kendi meselesi olduğu ve devlet veya aile girdisi gerektiren toplumsal bir meseleden daha az olduğu düşünülmektedir. Birlikte yaşayanlar boşanmış ya da boşanmış gibi damgalanmış kimliklere sahip değildir. Dolayısıyla EBBYM’ni tercih eden bireyler birlikteliklerin ayrılıkla sonuçlanması durumunda resmi nikahlı evliliklerde olduğu gibi toplumsal bir damgalanmayla karşılaşmadıklarını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak bu başlık altında yaptığımız alt tema analizinde, katılımcıların EBBYM’nin tercihinde olumsuz boşanma süreçlerinin etkili olduğu ve yargılama süreçlerinin uzunluğundan dolayı mağduriyet yaşadıkları, bu sebeple evliliğe sıcak bakmadıkları görülmüştür.

2.7.1.5. Birlikte Yaşamda Ayrılık Süreci

Resmî nikâhlı evliliklerde boşanma halinde tarafların hakları, ilgili yasal düzenlemelerle korunmaktadır. Diğer taraftan EBBYM’ de, nikâh akdinden doğan hakları elde edilmesinin mümkün olmamasına rağmen hukukî bir bağın olmaması katılımcılar tarafından olumlu bir unsur olarak görülmüştür. Hukukî bağın olmamasını olumlu kılan şey EBBYM’nin ayrılık sürecinde hukukî bir prosedür barındırmamasıdır. Bu sebeple ayrılık sürecinde hukukî prosedürün olmaması, bazı katılımcılar tarafından resmî nikâhlı evliliğe göre birlikte yaşamın avantajı olarak görülmüştür.

Daha önce en az bir defa resmî nikâhlı evlilik yapmış ve boşanmış katılımcılar, EBBYM’i kendi istek ve arzuları doğrultusunda daha kolay sonlandırabileceklerini düşünmektedir. Katılımcılar, herhangi bir şart ya da bağlayıcı unsur içermeyen bu birlikteliklerin daha kolay bozulup tekrar kurulabileceğini belirtmişlerdir. Birlikte yaşamdaki ayrılık sürecinde hukukî prosedürün olmamasını avantaj olarak değerlendiren üç katılımcı şu ifadeleri kullanmışlardır:

Şimdi açıkçası hukukî olmaması beni rahatlatmış diyebilirim. Çünkü, kanuni olarak ondan istediğim zaman ayrılacağımı bilmemin huzuru vardı. Nitekim de öyle oldu. Yani onu sadece ikna ettim, birlikte yaşayamayacağımız konusunda (B/60 yaşında/ Doktor).

Resmî nikâhlı olursam şimdi yaptığında offff diyemeyeceğim, onun için bir çaba sarf etmem gerekecek ya da boşanmak için bir çaba sarf etmem gerekecek. Şu anda en azında “of hadi git” diyebilirim ya da hadi ben gidiyorum diyebilirim (C/49 yaşında/ Memur).

Avantajı şu oluyor. Mahkeme kapılarında sürünmüyorsun. En azından oturuyorsun konuşuyorsun olmadı mı olmadı. O gidiyor yoluna ben gidiyorum yoluma. Başımız ağrımıyor en azından. (H/54yaşında/ Ev Kadını).

Katılımcı D, daha önceki evliliğinin sonlanma nedenini örnek göstererek boşanma ve “mahkeme” sürecinin, kendisini resmî nikâhlı evlilikten caydıran bir sebep olduğunu ifade etmiştir:

İki evliliğimde de aldatıldım. Yani bu da aldatırsa çeksin gitsin dedim. Yani bir şey yapmayayım, uğraşmayayım. Yani mahkemesinde çok uğraşıyorsun. O yüzden boşanma aşamasını düşünürsen evlilik ıı ıı (hayır anlamında) (D/56 yaşında/ Esnaf).

Yargılama süreçlerinin uzunluğu ve makul bir sürede çözüme kavuşturulmaması adalete erişim hakkının önündeki en temel sorunlardan birisidir (Uygur ve Özdemir, 2021: 136). Bunun sonucunda boşanma ve nafaka davalarında görülen bu aksaklıklar, kadınların maddi ve manevi olarak bu süreçteki mağduriyetlerini arttırmaktadır. Nitekim katılımcı kadınlar tarafından bu durum resmî nikâhlı evliliklerden ziyade EBBYM’i tercih etme sebebi olarak ifade edilmiştir. Daha önce herhangi bir resmî nikâhlı evlilik deneyimi bulunmadığını belirten Katılımcı J de boşanma sürecine karşılaşılabilecek hukukî prosedürlere ilişkin olumsuz değerlendirmede bulunmuştur:

Ayrılık sürecini düşündüğümüzde birlikte yaşıyor olmanın avantajı daha fazla, diğerinde hukukî anlamda bir takım hukukî mecburiyetler var. Ama ayrılık açısında bakarsanız birlikte yaşıyor olmak daha avantajlı böyle bir durumda. Boşanma vs. suyu buydu bu tür şeylerle uğraşmıyorsunuz. Belki evlilik birliği içerisinde insanlar çok daha farklı ortak birtakım şeylere, ortaklıklara giriyorlar bunların paylaşılması konusunda da sadece maddi anlamda değil çocuk da bir ortaklık gibi düşünün yani ortak bir varlık dolayısıyla bunların iki kişi arasında hukukî anlamda bazı sorunlar yaratıyor o anlamda düşünürseniz tabi ki birlikte yaşıyor olmak daha kolay ayrılık açısından... (J/59 yaşında/ Hemşire).

MacKinnon (2020: 273)’a göre, erkeklerin üstünlüğünün kabul edildiği toplumlarda, *aile ve akrabalık kuralları, cinsel gelenekler, erkeklere çoğalma olgusunun mal sahipliğini, cinsel özgürlüğü ve denetim gücünü garanti etmektedir*. Dolayısıyla patriarkal anlayışta evliliğin, cinselliğin meşruiyet kazandığı ve “namusun koca tarafından korunduğu” bir kurum olarak görülmesi sebebiyle evlilik dışı birliktelikler norm dışı olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan kadının cinselliği ailenin itibarı ve namusu için sürekli bir tehdit unsuru olarak görülmektedir (Kalav, 2012: 157). Katılımcı F resmî nikâhlı birlikteliğinin sonlanması durumuna ailesinin daha fazla müsamaha göstereceğini, nikâhsız birlikteliğinin sonlamasında ise erkek kardeşleri tarafından “kullandı kullandı attı” cümleleriyle tepki gördüğünü belirtmiştir. Bu durum aynı zamanda kadının ailesi tarafından resmî nikâhlı evlilik yoluyla itibarın ve namusunun korunması durumunu ilişkilendiren anlayışın hâkim olduğu bir ifade olarak değerlendirilebilir:

Ailem, önemli olan hoca nikâhı dediler, erkek kardeşim resmî nikâh olmadan taşınma dedi. Ayrılınca erkek kardeşimin ikisi de kardeşlikten reddetti, yeğenlerimi göstermiyorlar. Nikâh yapıp ayrılıysaydın daha

farklı olurdu, şimdi seni kullandı kullandı attı demiş kardeşim. Kardeşim benimle konuşmuyor şimdi. Ya hiç olmamalıydı. Biraz da hep yanımda olunca elden günden utandım. Durmadan biri geliyor ayrılıyor demesinler diye iyi kötü çekerim bir zararı yok gittiği yere kadar dedim ama olmadı. Resmî nikâh yapmadığıma hiç pişman değilim iyi ki yapmamışım. Bir de boşanacağım diye uğraşacaktım (F/45yaşında/ Esnaf).

İki katılımcı ise ayrılık durumunda EBBYM'nin dezavantajlı bir şey olduğunu ifade etmişlerdir. Birlikte yaşamdaki ayrılık sürecinde hukukî prosedürün olmaması aynı zamanda ayrılık için “caydırıcı bir unsur” taşımaması sebebiyle katılımcılar tarafından dezavantaj olarak değerlendirilmiştir. Bu duruma ilişkin katılımcıların ifadesi şu şekildedir:

Herkes her istediği zaman arkasını dönüp çıkabilir. Yani evlilikte en azından biraz daha resmî bir bağ var. İşte dinî nikâhta belki biraz düşüncede bir bağ hissediyor insanlar ama hiçbir şey yoksa sadece sevgiliyken birlikte yaşıyorsa o zaman çok daha rahat ben bunu istemiyorum, artık vazgeçiyorum denilebiliyor. Hiç çaba sarf etmeden (A/40 yaşında/ Memur).

Resmî bir birliktelik olmadığı için her an ilişki sonlanabilir ayrılıkla bu dezavantajdır tabi. Sonuçta hayatınızı paylaşabileceğiniz bir kişi çıkıyor karşınıza ama bunlar bitebiliyor, sonlanabiliyor (G/37 yaşında/ Emlakçı).

Birlikte yaşamda resmî bağın olmamasının ayrılık sürecini resmî nikâhlı evliliklere oranla daha kolaylaştırdığı tüm katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Katılımcılarda bazıları bu duruma EBBYM'nin olumlu yönleri arasında yer verirken, bazıları ise resmî bağın birlikteliği sürdürmek için daha çok emek vermelerini sağladığı düşüncesindedir.

2.7.2. Evlilik ile Evlilik Benzeri Birlikte Yaşama İlişkisi

2.7.2.1. Evlilik Algısı

Giddens (2012: 1059), evliliği “iki kişi arasında toplumsal olarak onaylanan ve kabul gören cinsel birleşim” olarak tanımlamıştır. Evliliğin doğal sonucu ailenin çoğalarak büyümesidir. Dolayısıyla evlenen çiftlerden çocuk sahibi olması ve onu yetiştirmesi beklenmektedir. Katılımcı A'da evliliğin toplumsal kabul yönüne değinmiştir:

Evliliğin amacı toplumsal kabul bence. Bir kadın belli bir yaşa geldiyse ve çocuk sahibi olmak istiyorsa evlenmelidir. Mantığım bu benim. Benim evlenme isteğimdeki amacım çocuk sahibi olmak. Yoksa o şekilde devamında çok fazla problem yok aslında (A/40 yaşında/ Memur).

Smart'ın da ifade ettiği gibi (1984: 146) tarihsel bağlamda evlilik kurumu kadınların toplumsal ve mali açıdan erkeklere bağımlı kılınması için inşa edilmiş ataerkil bir kurumdur. Evlilik ilişkilerindeki bu bağımlılık, kaynakların eşit olmayan dağılımı nedeniyle erkek için daha avantajlı bir pozisyon sağlamak ve aile içi şiddetin görülme olasılığını arttırmaktadır. Zira karşılıksız ev-içi emeğiyle kadınların evliliği sonlandırmaları durumunda erkek üzerinden

kazandığı tüm sosyal güvenlik haklarından da mahrum kalacağı için kadının tek sermaye kaynağı çoğu zaman aile olmuştur. Bu nedenle geleneksel evlilik kurumunun yerine geçecek ve “birlikte olma duygusunu” yaşatacak yeni birliktelik ya da evlilik formları oluşturma gerekliliği ileri sürmüştür. B katılımcısı da çocukların gelişimi ve korunması açısından genç yaşlarda evliliğin gerekliliğine değinmekle birlikte kadınların kendi ekonomik özgürlüklerine sahip olduklarında evlilik ya da birlikte yaşama üzerinde daha rahat karar verebileceklerini ifade etmiştir:

Gençlikte kurumsallık var ve çocuk olasılığı var, çocukların korunması lazım. Ondan sonrasında bir görev dağılımı söz konusu kadının erkeğin kendine göre. Türkiye’deki kadınların çoğu para kazanmıyor, dolayısıyla bu noktada bir güvencedir evlilik diye düşünüyorum. Ama belirli bir süre sonra herkesin yani mali durumu yeten herkesin istedikleri kararı verebileceklerini düşünüyorum, birisine bağlı olmadan. İki insan birbirine, diyorum ya, eğer karşılık sevgi saygı çerçevesinde bunun isminin illa evlilik olması şart değil. Çünkü bazen de sadece evlilik adı altında insanlar kedilerine yapılan bütün haksızlıkları, parasal anlamda kendilerini ifade edemedikleri için çekmek zorunda kalıyorlar. Bütün haksızlıklara göz yummak zorunda kalıyorlar. (B/60 yaşında/ Doktor).

Katılımcı E ve I ne resmî nikâh ne de dinî nikâhın evliliği anlamlandırmadığını asıl olanın gönül bağı ve tarafların birbirine olan saygı ve sevgisi olduğunu ifade etmişlerdir:

Aramızda dinî nikâh var. Benim için de asıl olan o, öyle düşünüyorum. Gönül bağı aslında imam nikâhı değil de. Bir insanla gönül bağın olması gerektiğine inanıyorum ben. Resmî nikâhın o yüzden hiçbir anlamının olmadığını düşünüyorum. Gönül bağın yoksa bir insanla kâğıt üstünde evlenmenin hiçbir anlamı yok (E/44/ Düzenli bir işi yok).

Güzel bir şey, kutsal bir şey tabi geçinebiliyorsan. Birbirine saygı, sevgi, nasıl söyleyeyim size değer bildikten sonra evlilik güzel bir şey. Ama hayır eş bir yere kadar seviyorsa ondan sonra başka şeyler yapıyorsa aldatıyorsa, bırakıp gidiyorsa o evlilik değildir. Resmî de olsan dinî de olsan evlilik evliliktir benim için. (I/50 yaşında/ Ev Kadını).

Katılımcı F, tekrarlanan evlilik ve boşanmaların evlilik kurumuna zarar verdiğini, evlilikte sürekliliği sağlamak açısından evlenmeden önce tanımak gerektiğini ifade etmiştir:

Evlilik kurumuna saygı olmalı hemen nikâh yapılmamalı. Eğer ilişki gidiyorsa biz zaten millet olarak bir hoca nikâhı yapıyoruz nişanlı gibi birlikte gezmeye başlıyoruz. Gerçekten karşılıklı ömür boyu sürecek bir birliktelik varsa onun devamında nikâh olur, yoksa hiç gerek yok...Evlenip evlenip boşanmaktansa şey olsun daha iyi. Evlilik kurumuna saygı açısından iyice tanıdıktan sonra nikâh yapmak daha sağlıklı. (F/45 yaşında/Esnaf).

Lillard, Brien ve Waite (1995: 455) tarafından yapılan bir çalışma sonucunda birlikte yaşama sürecinde bireylerin partnerler tercihlerinde seçici davranması evlilik istikrarı üzerinde anlamlı bir olumlu etki yarattığı görülmüştür. Bazı bireyler birlikte yaşam sırasında partneri üzerinden edindikleri deneyimlerle kötü eşleşmelerden kaçınmış veya iyi uyum sağladıkları

takdirde resmî nikâhlı evlilik gerçekleştirmiştir. Nitekim bu durum birlikte yaşam sonrası nikâhlı evliliğin istikrarlı bir şekilde yürütülüp yürütülemeyeceğini belirleyen önemli bir faktör olmaktadır. Dolayısıyla bu mantıktan hareketle evlilik öncesi birlikte yaşama, olumsuz seçiciliğin etkileri ortadan kaldırıldığında, evliliğin istikrarını arttırmaktadır çünkü birlikte yaşamadan evlenen çiftler, eşleşmenin kalitesi hakkında samimi ve gerçekçi bilgilere sahip değillerdir.

Bu alt temada katılımcıların evliliğin sevgi ve saygı temelli bir birliktelik olduğu vurgusu yaptığı görülmüştür. Bununla yanında katılımcılar resmî nikâhlı evliliğin toplumsal ve kurumsal fonksiyonuna da değinmekle birlikte sevgi ve saygının olmadığı bir evliliğin resmî nikâhlı olmasının da bir anlam ifade etmediğini belirtmişlerdir.

2.7.2.2. Dinî Nikâha İlişkin Görüşler

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların dinî nikâha ilişkin görüşleri sorulmuştur. Partneriyle aralarında dinî nikâh olan katılımcılar, dinî nikâhın hukuken hiçbir geçerliliğinin olmadığını ve buna dayanarak kanunda evlilik ve boşanmaya ilişkin mevcut düzenlemelerle ilgili herhangi bir hak talep edemeyeceklerinin bilincindedirler. Müller-Freienfels'e göre (1987: 266) Türkiye'de resmî nikaha teşvik amaçlı düzenlenen tüm yeni hükümlere rağmen, çoğu insan için hızlı, ucuz ve basit bir nikâh yapmak amaçlı dinî nikâh halen sıklıkla tercih edilebilmektedir. Bilhassa yasal olarak geçerli bir evliliğin dezavantajlarından kaçınmak amacıyla bireylerin çoğu zaman dinî nikahlı evlilikler yaparak sosyal açıdan birlikteliklerine meşruiyet kazandırdıkları düşünülmektedir. Bu tez çalışmasında da benzer bir şekilde dinî nikahlı birlikteliklerin ilişkilerin meşruiyet kazanması bakımından bazı katılımcı kadınlar tarafından tercih edildiği görülmüştür. Daha önce resmî evlilik yapan ve boşanan kadınlarda bile yeni birlikteliğinde sadece dinî nikahın bilinçli olarak tercih edildiği görülmüştür. Uddin (2020: 15) tarafından yapılan çalışmanın bulgularına benzer biçimde bu çalışmada da katılımcı kadınların resmî nikahlı evliliklerde karşılaşılan engellerden uzaklaşmak amacıyla bazı durumlarda ilişkiyi sadece dinî nikâh ile sürdürmek istedikleri belirtilebilmektedir.

Katılımcılardan F, inanç vurgusu yapmış ve nikâhın etrafa duyurma amacının dinî nikâhla gerçekleştirdiğini ifade etmiştir:

Ben Müslümanım. Bu bizim kültürümüzde de bu var. Beni biliyor etrafındaki insanlar, beni evli olarak biliyorlar, resmî nikâhımın olmadığını da biliyorlar. İnsanlara duyurmak da gerekiyor, o yüzden tercih ettim. İmam nikâhıyla birlikte ben duyurdum. Nikâhların asıl amacı da budur, resmî nikâhın da amacı budur, insanlara duyurmaktır, bu kadın benim eşim, bu erkek benim eşim diye. Amaç duyurmak o yüzden

ama asıl olan gönül bağı ben öyle düşünüyorum. Nikâhların hiçbir anlamı yok (E /44 yaşında/ Düzenli bir işi yok).

Katılımcı F, katılımcı E'ye benzer şekilde nikâhın evliliğin ilanı amacının yanında evliliğinin dinî nikâhla gerçekleştiğini ve yaşı gereği dinî nikâhsız birlikteliğin uygunsuz olacağına değinmiştir bu ifadeden dinî nikâhla, birlikteliğin toplumsal olarak daha kabul edilebilir olduğu inancına sahip olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Katılımcı F'nin babasının da bu düşüncede olduğu dinî nikâhı yapma aşamasında babasının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Belli bir yaştayız dinî nikâh yapmadan birlikte olmayı düşünmedim. Dinî nikâhla evliliğimiz bence gerçekleşti. Çünkü evlilik bir söz vermektir, insanlara duyurmaktır. Hoca nikâhında da duyuruyorsun sözlü olarak resmî nikâhta da devlete de duyuruyorsun (...) Şimdi biz Antalya'dayız, Kayseri'ye annesiyle tanıştırmaya götürecekti, annesi yaşlıymış. Annem babam hoca nikâhı olmadan günah olur orada yalnız kalacaksınız doğru olmaz izin vermiyorum demiş babam, hoca nikâhı yaparlarsa izin veriyorum demiş. O yüzden hoca nikâhı yaptık. (F/45 yaşında/Esnaf).

Katılımcı I, ilişkisini evlilik olarak tanımlamaktadır. Hamile olduğunu öğrendiğinde evlenme yönünde bir talebi olmuş ancak partnerinin evliliğe sıcak bakmaması sebebiyle katılımcı da evlilik konusunda ısrarcı olmamıştır. Katılımcı dinî nikâhla evliliklerinin gerçekleştiğini kabul etmektedir. Ancak resmî nikâhla sahip olabileceği haklara sahip olmadığını bilincindedir. Önceki evliliğinin resmî nikâhlı olduğunu ancak boşanma sonrası resmî nikâhlı eşinden hiçbir şey alamadığını ifade etmiştir. Bu birliktelikten kendisi için maddi bir beklentisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, çocuğunun partnerinin nüfusuna kayıtlı olmasını çocuğunun güvencesi olarak gördüğünü ifade etmiştir:

Ailem çok söyledi resmî nikâh kıy falan filan diye. Ama bir malvarlığı yok yani, bir şeyi olsa arkasında diyeceğim ki tamam kıyalım. Ben resmî nikâh kıysam da kıymasam da ne kalırsa sonuçta çocuk onun çocuğu resmiyette ona kalacaktır muhakkak ben öyle düşünüyorum. Bana kalmasa da olur. Benim yaşımla gelmiş 50'ye, bu saatten sonra bana ne olur belli değil. Çocuğuma kalıyorsa kalsın yani. Ben öyle düşünüyorum artık yanlış mı düşünüyorum doğru mu düşünüyorum onu da bilemiyorum. Sonuçta resmiyette onun çocuğu, onun soy ismini taşıyor. Bir malvarlığı olsa benden habersiz de olsa yarın bir şey olduğu zaman muhakkak benim çocuğuma da bir şeyler kalacaktır yani. Zaten ilk eşimle resmî yaptım hiçbir şeyini bir kuruşunu dahi alamadım yani (I/50 yaşında/ Ev Kadını).

Katılımcı D ve C'nin ifadelerinden resmî nikâha da dinî nikâha da bir anlam yüklemedikleri anlaşılmaktadır. Katılımcı D partnerinin talebi doğrultusunda dinî nikâh kıyarken, C ilişkisinin toplumsal olarak dinî nikâhla daha kabul edilebilir hale dönüşeceğini düşünse de dinî nikâhla evliliğin gerçekleştiği yönünde bir inanca sahip olmaması sebebiyle insanların birlikteliğini kabul etmesi için bu yola gitmeyi insanları kandırmak olarak değerlendirdiği için dinî nikâh yapmayı tercih etmemiştir:

İmam nikâhını partnerim istedi. Bana kalsa imama bile gerek yok yani. Senin ruhun istiyorsa onu zaten... Nikâhın her şey olmadığını düşünüyorum. Senin beyninde o senin eşinse zaten eşin (D/56 yaşında/ Esnaf)

İnsanların birbirine olan sevgisi ve saygısı önemli benim için. Gerçekten kalbinde birbirlerini taşıyıp taşımadıkları önemli. Yani resmî ya da dinî nikâhın insanlar üzerinde daha doğrusu benim üzerimde bir baskısı yok, şeyi yok. Dinî nikâh da inançla ilgili. İnancım da o yönde değil. Tamam Müslümanlık var ama, bizim toplumumuzda dinî nikâh birden fazla eşte kullanılan da bir şey o yüzden de bana şey gelmiyor, dinî nikâh bana soğuk geliyor. Dinî nikâh yapsak toplumda daha kabul görebilir ama benim kendime o zaman saygım kalmaz. Toplumda kabul edilsin diye iki yüzlülük gibi görüyorum. O konuyu hukukçu bir arkadaşım şey yapmıştı. Madem ailen böyle şey falan imam nikâhıyla daha rahat bir hayatın olur diye önermişti çok çok yıllar öncesinde. Ama yani kandırmak gibi geliyor insanları bana (C/ 49 yaşında/ Memur).

Resmî kurumlar genellikle hukuk, politik sistemler veya ekonomi gibi yapılar üzerinden oluşturulan ve düzenlenen kurumlara atıfta bulunurken; sosyal normlar, adetler, gelenek ve görenekler gibi gayri resmî kurumlar herhangi bir dış otoritenin denetimine bağıllık göstermemektedir. Gayri resmî kurumların işleyişi çoğu zaman resmî kurumlara benzer bir şekilde yürütülmekte, bilhassa bazı durumlarda resmî kurumların varlığını da desteklemektedir. Bireyler bu gayri resmî kurumlara başvurarak toplumsal dayanışmanın sürdürülmesini sağlamaktadır (Voss, 2011: 7563). Bu bağlamda dinî nikahlı birliktelikler de EBBYM'nin görülme biçimlerinde yer alan gayri resmî kurumlardan birisi olmuştur.

2.7.2.3. Birlikte Yaşama İlişkin Görüşler

Katılımcı B, birlikte yaşamının çocuk ihtimalinden dolayı gençler için uygun olmadığını ancak yaşlılar için sorun yaratmayacağını ifade etmiştir. Yaşlılar için bakım durumuna değinerek birlikte yaşamda resmî bir bağ olmaması sebebiyle hastalık durumunda bakım sorunu gündeme gelebileceğini ifade etmiştir:

Gençlikte hayır ama belirli bir yaştan sonra insanlar birlikte yaşayabilirler diye düşünüyorum. Çünkü mesela herhangi bir çocuk sorumluluğun yok. Ama ne biliyim bence en az 48-50 yaşına kadar evlilik sürmeli, yani evlilik kurumu sürmeli. Birlikte yaşam bence yaşlılar için sorun yaratmaz diye düşünüyorum. Haaa bu işin bide daha başka bir yaşlılığı var, hani ilerde inme olursun, birisi birisine bakması gerekir ama bunun da garantisi yok. İnsanlar partneri hastalanınca işte gidiyor başka bir yerlere, yani öyle bir garantisi yok yani ama birlikte yaşam belirli bir yaştan sonra mümkün olabilir diye düşünüyorum (B/60 yaşında/ Doktor).

Bireyselliğin artmasıyla birlikte bireysel ihtiyaçlar ve öncelikler evliliğin devamlılığını zorlaştırmaktadır. Birbirlerini daha iyi tanımayı amaçlayan gençler evlenmeden önce birlikte yaşayarak evliliğe hazırlanmaktadır. Amerika'da orta sınıf ailelerde birlikte yaşam deneme veya resmî evliliğin habercisi olarak görülmektedir (Adak, 2012: 227). Katılımcılardan D, C ve

G insanların birbirlerini tanımaları için evlenmeden önce birlikte yaşamın muhakkak olması gerektiği, evliliklerin daha sağlıklı ve uzun süreli olması için bunun gerekliliğine vurgu yaparken, toplumun birlikte yaşayanlara karşı olumsuz tavrından kurtulması gerektiğini ifade etmişlerdir:

Bir müddet beraber yaşamadan, aynı evi paylaşmadan kimsenin evlenmesini istemem (D/56 yaşında/ Esnaf).

Kesinlikle gerekli. İnsanlar evlenince yaşamın şartları tabi ki biraz değişiyor. Şimdi gençler için konuşuyorum. Evlenmeden önce herkes ailesinin yanında ve ailesinin desteğiyle hareket ediyor. Birçok şeyde de sorumluluk kendilerinde yok. İşte evdeki işler olsun, maddi ve manevi olarak birçok sorumluluk gençlerin üzerinde değil. Ama ikisi bir araya gelince bütün sorumluluk ikisinin üzerine geliyor ve bununla birlikte tepkiler de değişiyor. Hayattaki yaşanan şeylere tepkiler değişiyor. Ondan sonra birbirlerine bakıyorlar ki tanımadıklarını görüyorlar, hoşlanmadıklarını görüyorlar. Bir o açıdan gerekli bir de cinsel açıdan da çok gerekli. Sizin çok sevdiğiniz, değer verdiğiniz, çok iyi anlaştığınız bir insan cinsellik konusunda sizi mutlu edemeyebilir (C/49 yaşında/ Memur).

Benim tavsiyem belki çok yanlış anlaşılabilir belki nasıl düşünceye sahip diye yargıda bulunabilirler ama insanlar birbirlerini önceden tanımalı. Resmî nikâh olsun olmasın, zaten resmî nikâha gitmeden önce eşler birbirini tanımalı ki ömür boyu bu evlilik sürsün, sonradan sürprizlerle karşılaşılmalı bence. Çünkü hayat çok zor ve bu hayata bir defa geliyorsunuz, çok güzel yaşamak varken tamamen tam tersini de yaşama şeyiniz oluyor. O yüzden diyorum ki izin versinler de herkes birbirini tanınsın, yargıda bulunmasınlar (G/37 yaşında/ Emlakçı).

A katılımcısı, birlikte yaşamı için sosyal ve ekonomik sorunlar sebebiyle evlilik için uygun ortamın oluşmadığı çiftler için mümkün olabileceğini, ancak devamının evliliğin olması gerektiğine değinmiştir. Birlikte yaşamayı evlilik için şartların oluşmaması halinde tercih edilebilecek bir durum, evliliğe hazırlık aşaması olarak görmektedir:

Bir süre çeşitli nedenlerle ekonomik sorunlar yaşıyor evlenemiyor olabilirler. Bu süreçte düğün masrafı, ev hazırlığı falan. O yüzden birlikte yaşamı tercih edebilirler belki. Ya da işte öğrencidir, daha hayatı oturmamıştır. Ama onun dışında kesinlikle devamında evlilik gelmeli diye düşünüyorum (A/43 yaşında/ Memur)

Katılımcı F, evlenmeden önce dinî nikâhla birlikte bir süre birlikte yaşamının uygunluğuna değinirken ancak sürenin uzaması durumunda ilişkinin akıbetine ilişkin kadını sorumluluk yüklemektedir. Katılımcıya göre, belirli bir süre sonunda ilişki sağlıklıysa resmî nikâh talep etmesi ya da ilişki sağlıklıysa ise de ilişkiyi sonlandırmakla kadını sorumlu kılmıştır. Katılımcının yorumunda toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi olduğunu söylemek mümkündür:

Demek ki çok bir şeyler oturmamış uzun süre hoca nikâhıyla yaşar bir yıldan fazla yaşıyor ve hala resmî nikâh yapmamışlarsa orada kadını suçlarım. Demek ki bir şeyler yolunda gitmiyor hala neden uzatıyor derim (F/45 yaşında/ Esnaf).

Bu alt temada katılımcıların evlilik öncesinde birlikte yaşamın gerekliliğine vurgu yaptıkları görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğu için temel birliktelik modelinin resmî nikahlı evlilik olduğu söylenebilir. Katılımcılar tarafında evlilik birliğinin sürekliliğinin sağlanması açısından evlilik öncesi birlikte yaşamın önemli olduğuna değinilmiştir. Birlikte yaşama evlilik için tanıma, ekonomik ve sosyal şartların oluşması gibi beklentileri gerçekleştirmesiyle birlikte evliliğe dönüşmeli, aksi halde birlikteliğin sonlanması gerektiği, bu konuda kadına sorumluluk yüklendiği görülmüştür. Resmî nikâh dışında birlikte yaşamının evlilik vaadiyle gerekçelendirilmesi birlikteliği toplumsal olarak daha makul ve kabul edilebilir kıldığı düşünülmektedir.

2.7.2.4. Evlilik ve Aile İlişkisi

Aile toplumun önemli kurumlarından biridir. Ailenin başlıca işlevlerini nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmini saymak mümkündür. Dolayısıyla toplumun varlığını ve devamlılığını sürdürmesi, toplumsal norm ve değerlerin içselleştirilmesi aileyle mümkündür. Evlilik kurumu aile kurumunun bir alt kurumu olarak nitelendirilebilir. Evlilik toplum tarafından kabul edilen kadın- erkek arasındaki ilişkiyi karakterize ederken, aileyi oluşturan toplumsal ilişkiyi belirli kalıplara sokan bir sözleşme olduğu söylenebilir (Akın ve Aydemir, 2007: 45). Yapısal işlevselci görüş, değişen toplumda ailenin de birtakım işlevlerini başka kurumlara aktardığı ancak manevi destek olma işlevinin önceye oranla çok daha önem taşıdığını, bunun başka bir kuruma devredilmesinin mümkün olmadığı ve bu işleviyle ailenin varlığını korumaya devam edeceğini savunmaktadır (Gökçe, 2011: 53).

Aile geleneksel olarak evlilikle kurulmaktadır. Ancak özellikle 1980'lerden itibaren aynı cinsiyetten bireylerin evliliğine izin vermeyen çok sayıda ülke olmasından kaynaklı olarak başka şekillerde aile kurabilmenin mümkün olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Evlilik ve aile arasındaki ilişki tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar sonucunda aile kurmanın yalnızca evlilik yoluyla değil, ailenin alternatif aile modelleriyle de kurulabileceği kabul edilmiştir. Bununla birlikte aile tanımı ve ailenin kapsamı konusu gündeme gelmiştir. Bu konuda Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de 1989 yılında yapılan bir araştırmada katılımcılara ailenin tanımı ve aile kurmanın nasıl mümkün olduğu soruları sorulmuş; aileyi birbirini seven, birbirine yardımcı ve destek olan kişiler olarak tanımlayanlar katılımcıların $\frac{3}{4}$ 'ünü oluştururken, aile kan bağı, evlilik ya da evlat edinme ilişkisi olan kişileri aile olarak tanımlayanlar katılımcıların $\frac{1}{4}$ 'ini oluşturmuştur. Yine ABD'de 1997 yapılan araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmış, toplumun %25'inin geleneksel aile tanımına uyduğu tespit

edilmiştir. Dolayısıyla aile tanımında temel unsurun “duygusal bağ” olduğu görülmüştür (Öztürk, 2016: 19). Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan bu araştırmalardan yola çıkarak, ülkemizin geneline yayabileceğimiz bir sonuç olmadığının farkında olmakla birlikte evlilik benzeri birliktelikleri tercih eden bireylerin evlilik ve aile arasında bağ kurup kurmadıkları, ailenin oluşumuna ilişkin algıları ve aileye atfettikleri anlam tespit edilmeye çalışılmıştır.

Katılımcıların evlilik ve aile kurumuna ilişkin düşüncelerini öğrenmek adına “Resmî nikâhla(evlilikle) aile olunur mu?”, “Aileyi aile yapan unsurlar nelerdir?”, “Siz ilişkinizde aile oldunuz mu?” soruları sorulmuştur.

Katılımcılardan A, B ve J geleneksel aile tanımı üzerinden giderken, diğer katılımcılar ailenin duygusal yönüne vurgu yapmışlardır. A, resmiyetin getirdiği kurumsallığın önemini ve çocukla aynı soyadını taşımanın bütünleştiriciliğine, aile bağına değinmiştir:

Bence evlilikle aile olunur. Yani ben yine de nikâhsız birliktelik kabul görmüş olsa bile evlenmediğim birinden çocuk sahibi olmak istemem. Çünkü aile bağı. Fiilen bir aile olunabilir mi? Evet tabi ki görüntüde aile gibi yaşanabilir ama bilmiyorum. Bunun bir zorunluluk olduğunu düşünüyorum. O resmiyet bence çok gerekli yine de. Ama tabi ki o çocuğunu sahiplenecek sorumlulukta biri olsa bile bilmiyorum yani ben çocuğumla aynı soyadını taşımak isterim mesela şu an aklıma gelen şey (A/40 yaşında/ Memur).

Katılımcı J, aile kurumunun çocuk ve daha fazla sorumluluk getirdiğine ilişkin ifadeler kullanmıştır:

Hayır aile gibi hissettiğimizi düşünmüyorum. Aile kavramı, yani hiç bugüne kadar öyle bir şey düşünmedim ama aile kavramı sanki çoluk çocuk daha fazla sorumluluk bu şekilde görüyorum (J/59 yaşında/ Hemşire).

B katılımcısı ise aile kurumunun toplumsal yönüne değinmiş ve çocuk özelinde ailenin önemine vurgu yapmıştır. B, aile kavramına ilişkin yapmış olduğu yorumda yaş kapsamında ikili ayrıma giderek, çocuk ihtimalinin olduğu genç yaşlarda ailenin resmî olarak kurumsallaşmasının önemli olduğunu ancak ilerleyen yaşlarda çocuk potansiyelin olmaması sebebiyle evliliğin gerekli olmadığını ifade etmiştir:

Evlilik düzeni sağlar. Ondan sonrasında bir toplumsal düzen yani küçük bir aile kavramını geliştirir, her çocuğun bir evim, ailem diyeceği bir yapısı olsun diye düşünürüm. Gençlikte kurumsallık var ve onu mesela çocuk olasılığı var, çocukların korunması lazım. Ondan sonrasında bir görev dağılımı söz konusu kadının erkeğin kendine göre. Çocukların korunması anlamında da yani korunması, ruhsal bütünlüklerinin sağlanması anlamında yani aile anne, baba, çocuk veya çocuklar. Bu küçük ailenin korunması lazım. Toplumsal dengenin olabilmesi için de gerekli olduğunu düşünüyorum ama bizim yaşta kişiler için bunun hiç de gerekli olduğunu düşünmüyorum açık ve net (B/60 yaşında/ Doktor).

Katılımcı I önceki evliliğinde resmî nikâhlı evli olmasına rağmen aile olarak hissetmediğini, sürekli şiddet gördüğünü ve huzursuz bir ortamın aile olmak için uygun

olmadığını bununla birlikte katılımcı I ve C aile olmak için çocuğun olmasının şart olmadığını, tarafların karşılıklı uyum, saygı ve sevgi içerisinde olmasının aile olmak için yeterli olduğunu, ifade etmişlerdir:

Tamamen iki kişinin hayattan bekledikleri aynı ise ve o bekledikleri hayatın içerisindeki sorumlulukları eşit olarak paylaşabilirlerse çok güzel bir aile oluverirler ve evliliklerini devam ettirebilirler. İki kişinin birbirine saygısının sevgisinin yeterli olması, bunu devam ettirmeyi ve bu konuda devam ettirmek için gerekli olan her şeyi birlikte yapmayı istemeleri ve bunu başarmaları. Aileyi bu şey yapar. Çocuk veya o olmasa olmaz değil aile öyle illa çocuk olmasına da bağlı değil. Kendi aramızda evet aile olduk (C/49 yaşında/ Memur).

Ben daha önceki evliliğimde hiç aile olduğumu düşünmüyorum. Çünkü dayak yiyordum, hakaret işitiyordum, kapılara atılıyordum. O ailelik değil yani. Dediğim gibi saygı, sevgi olmadıktan sonra yani o aile aile değil ki. Çocuklarım da istersen on tane çocuğun olsun ama evde küfür, hakaret, şiddet varsa o aile olmaz ki. Ben şu an kendimi aile olarak hissediyorum. (I/50 yaşında/ Ev Kadını).

Katılımcı E'nin "*Çocuğumuz yok sadece ortak, onun dışında aileyim, kesinlikle*" ifadesinden aile olmak için müşterek çocuğun da olması ailenin olması için gerekli unsur olarak nitelendirdiğini söylemek mümkündür. Katılımcı E, D ve G ailenin, aile üyelerinin birbiriyle sağlıklı iletişim kurabildiği, kendilerini rahatça ifade edebildikleri, sevgi ve saygıyı barından bir kurum olduğu bunu resmî nikâhla sağlamanın mümkün olmadığını ifade etmişlerdir:

Ben önce aile değildim. Kızlarımın babasıyla bir aile olmadım hiçbir zaman. Ben ve iki kızdık. Beraber olmak. Maddi manevi her anlamda verdiğin kararlarda, bir yere gideceksen, bir şey yapacaksan, ya onunla vakit geçirmekten hoşlanmak gerekiyor. Tabi ki onun rahatsız olduğum huyları da var, eşimin de benden rahatsız olduğu şeyler var. Bunları söyleyebilmek, bunları konuşabilmek, bunları düzeltebilmek, beraber bir şeyler yapabilmek. Benim gözümde aile bu zaten. İyi günde kötü günde deniyor ya aslında çok önemli. O şey nikâh yapılırken çok önemli, iyi ve kötü günün ne olduğunu bilmek önemli olan. Aile de budur diye düşünüyorum. Değilse nikâhın hiçbir şeyi yok. Gönül bağı dedim ya sevmek önemli olan (E/44/ Düzenli işi yok).

Aile evlilikle olmaz. Bence biz aileydik. Aileyi aile yapan şey birbirine karşı insanların saygılı davranması ve sevgileri de. O çok önemli. Ama biri birisinin yani sevmediğin hareketlerini az çok biliyorsun ama insanlar hep şunu düşünüyor, özellikle genç kızlar, "ay ben bunu değiştiririm". Hayır hiçbir şey kimsenin değiştirilmiyor. Onu olduğu gibi kabul edebiliyorsanız, o da sizi olduğunuz gibi kabul edebiliyorsa işte o zaman bir aile olunuyor (D/56 yaşında/ Esnaf).

Birlikteliğimizde biz aile olduk. Nikâh aile olmayı sağlamaz. Aile sevgiyle olur, özveriyle, fedakarlıkla olur. Yani aile olmak çok farklı bir şey. Ben önceki hayatıma göre şey yapıyorum şöyle düşünüyorum ben önce hiç aile olmadım. Ben şu anda aile oldum. Her şeyi paylaşmak, her şeyi açıkça konuşmak. Aile olduğunuzu nasıl anlıyorsunuz biliyor musunuz böyle başınıza bir şey geldiği zaman düşünüyorsunuz ya işte o zaman başınızı okşayan bir el, başınızı yaslayabileceğiniz bir göğüs, oturup konuşabileceğiniz birisi. Yani her şey yiyip içme gezip tozma para pul değil aile olmak bence bu kadar basit bir şey amam başaramadığımız bir şey (G/37 yaşında/ Emlakçı).

H katılımcısı aile olmak için sevgi ortamının olması ve bunun davranışlara yansımaları gerektiğini, nikâhla aile olunmayacağını ifade etmiştir. İlişkisinde aile olup olmadığı sorulduğunda ise aile gibi hissettiğini bunda partnerinin yüzük takması ve kendisini “eşim” olarak tanıtmalarının etkili olduğunu söylemiştir. Katılımcı her ne kadar nikâhla aile olunmayacağı yönünde beyanda bulunmuşsa da nikâhın gerekleri doğrultusunda aile olarak hissettiğini ifade etmesi nikâhla aile arasında bir bağ kurduğu yönünde yorumlanabilir:

Hani seni seviyorum deyip geçmeyecek bunu gösterecek, sevgiyi gösterecek aile olabilmek için soğuk durmayacak. Aile o kadar güzel bir bağlılıktır ki bunu karşıdakinden hissedebilmektir önemli olan. Hissetmiyorsan aile olamazsın zaten. Sadece defterde imzadır, nikâhtır, aile olmak değildir. İmzayı atmışsın aynı şeyleri yapıyorsan bence o aile değildir, aile olamaz. Aile olduğumuzu tabi ki de hissediyorum. Birazcık hem onun şeyinden eşim diye tanıtıyor arkadaşlarına. O parmağına yüzüğünü takıyor, ben takmıyorum, öyle diyeyim. Şu anda onun parmağında yüzük var benim parmağında yok. O kendini tamamen evliyim gibisine kaptırdı zaten kendini. Her arkadaşına eşim diye tanıtıyor (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

Bu alt tema analizinde katılımcılar aile tanımının huzurlu, sevgi bağının olduğu yer olarak tanımlanmıştır. Çoğunluk evlilik akdiyle ailenin gerçekleşmeyeceğini, aileyi aile yapan şeyin sağlıklı bir birliktelik, güvenli ve huzurlu bir ortam olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında katılımcılardan aile için evliliğin gerekli olduğunu, toplumsal düzeni sağladığını, aile olmak için gerekli olduğunu ifade eden katılımcılar da olmuştur.

2.7.2.5. Çocuk ve Evlilik ilişkisi

Kültürel bağlamda evlilik, antropologlara göre birçok toplulukta kadından doğan çocuklara erkek üzerinden toplumsal statü kazandırmak için gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle koca, evlilikte belirli bir kadının cinselliğini tek başına kontrol etme hakkına sahip kişi olarak tanımlanmıştır. Nitekim erkek tarafından tanınmayan çocuğun sosyal konumunun da belirlenmediği, bilhassa doğan çocuğun annesinin de evli olarak nitelendirilmediği belirtilmektedir. Bell’e göre (1997: 238) bahsi geçen bu antropolojik bulgular, günümüz toplumlarında nikâh akdiyle resmiyet kazanılan evlilik kurumundaki kan bağı ilişkilerine benzer şekilde bazı hukukî düzenlemelerde yer almaktadır.

Günümüzde de bekar anneliğe ya da evlilik dışı çocuk sahibi olmaya birçok toplumda müsamaha gösterilmemekte, özellikle bu durum kadınların damgalanmasına veya baskı görmesine sebep olmaktadır. Jordal vd. (2013: 1) tarafından yapılan bir çalışmada bekar annelerin çoğunlukla kendini suçladıkları, mağduriyet yaşadıkları veya cinsellik normlarını ihlal ettikleri düşüncesiyle intihara teşebbüs ettikleri belirtilmiştir. İlgili çalışmada aynı zamanda katılımcı kadınların kendileri ve çocuklarının toplumsal kabulü için istemedikleri

yaşam koşullarına dahil olmak zorunda kaldıkları ve bu yüzden bazı haklarından da feragat ettikleri görülmektedir.

Bu bağlamda meşru bir evlilikten doğan çocuklar genellikle erkek üzerinden tanınan vatandaşlık haklarına kendiliğinden sahip olabilirken, evlilik dışı doğan çocuklar çoğunlukla kadın üzerinden tanımlanarak “gayrimeşru” kabul edilmektedir. Günümüzde de birçok toplumda evlilik içinde anneliğe değer verilirken, evlilik öncesi ya da evlilik dışı cinsel ilişki içinde annelik utanç verici bir durum olarak karşılanmaktadır (Jordal vd., 2013: 2). Patriarkal anlayış kadının doğal kaderinin anne olmak olduğunu iddia etmekle birlikte, evlilik dışı çocuğu olan kadınları kabul edilebilir bulmamaktadır. Evlenmeden çocuk doğuran kadınlar annelik içgüdüsüne göre davranmış olmazlar aksine “sorumsuz” ve “ahlaksız” olarak nitelendirilirler. Dolayısıyla patriarkal ideolojiye göre anne “evli kadın” olmalıdır (Gittins, 2011: 90-133). Bu nedenle evlenmemiş olmanın damgalanmış doğası içinde anne olmak, bekar kadınların kamusal yaşam içinde ve sosyal politika uygulamalarında görmezden gelinmesine yol açmaktadır (Jordal vd., 2013: 2).

Ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermesinin yanında, 1970’lerden sonra birlikte yaşamının yaygınlaşmasıyla birlikte yaşama içinde çocuk doğumu daha sık görünür hale gelmiştir. Örneğin, Norveç ve Fransa’da, 1995 ve 2004 yılları arasında tüm doğumların yaklaşık yarısı birlikte yaşayan annelerde meydana gelirken, Birleşik Krallık ve Hollanda’da doğumların yaklaşık yüzde 25 ila yüzde 30’u birlikte yaşama içinde gerçekleşmiştir. Bunun yanında birçok Doğu Avrupa ülkesinde ise birlikte yaşayan annelerin doğum oranları, tüm doğumların dörtte birinden azdır (Gassen ve Harris, 2015: 433). OECD’nin evlilik dışı doğum oranlarına ilişkin yapmış olduğu araştırma sonucunda elde edilen verilerine göre OECD ülkelerinin genelinde ortalama olarak, doğumların %41’i evlilik dışı gerçekleşmektedir. On bir OECD ülkesinde (Şili, Danimarka, Estonya, Fransa, İzlanda, Meksika, Hollanda, Norveç, Portekiz, Slovenya ve İsveç) çocukların %50’den fazlası evlilik dışında doğmaktadır ve oranlar özellikle Meksika (%69), İzlanda (%71) ve Şili (%74)’de yüksektir. Diğer dört OECD ülkesinde (İsrail, Japonya, Kore ve Türkiye), aksine, çocukların %10’dan azı evlilik dışında doğmaktadır. Japonya, Kore ve Türkiye’de oran %2-3 aralığındadır. Türkiye’deki evlilik dışı doğum oranı OECD’nin 2018 verilerine göre %2,9 oranındadır (OECD, 2020: 1).

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğunluğu ilişkilerinde çocuklarının olması ya da çocuk sahibi olma düşüncesi halinde evlilik fikrinin kendilerinde oluşacağını ifade etmişlerdir. Bu düşünce oluşmasında çocuğun toplum içinde olumsuz bir duruma düşmesini engellemeyi amaçladıklarını vurgulamışlardır. Katılımcılarla yapılan görüşmede katılımcılara “Resmî nikâh yapmaksızın çocuk sahibi olmayı düşünür müydünüz?”, “çocuk sahibi olma

düşüncesi sizi evlenmeye sevk eder miydi” diye sorulmuştur. Katılımcı C, her ne kadar evlilik dışı doğan çocuklar babasının soy ismini alabiliyor olsa da toplumsal olarak sorun yaşayabileceğini bu sebeple hamilelik düşüncesi veya durumu olduğunda resmî nikâh yapmak yönünde talebi olacağını şu şekilde ifade etmiştir:

E mecburen. Toplumdaki çünkü babasız çocuk olması veya şey olması o zaman resmî nikâh en azından olmak zorunda kalırdı. Aslında resmî olarak, kanuni olarak çok net de bilmiyorum ama çocukların şu an, evlilik dışı doğan çocuklar annelerinin ve babalarının soy isimlerini alabiliyor tabi baba da kabul ettiği şeyde. Ama yine de toplumda o çocuğun yıpranmaması için, annelik içgüdüsü, çocuğun bir şekilde zorlanmaması için. (C/49 yaşında/ Memur).

Katılımcı F de, çocuğun aile ortamında büyümesinin çocuğun gelişimi için önemli olduğuna vurgu yaparken, tek ebeveynli ailede çocuk büyütmenin zorluğuna da değinmiştir. Ayrıca baba, her ne kadar çocuğu tanısa maddi olarak çocuğun sorumluluğunu üstlense de bunun çocuğun itibarını sağlamayacağını ifade etmiştir:

Yok istemezdim çocuğum için. Çünkü çocuk anne baba ile sevgi, saygı ortamında büyümesi gerekiyor. Birlikte sağlıklı bir ilişki varsa o ilişkinin ürünü çocuk olmalı, çocuk birbirini seven saygı gösteren anne babalı bir ortamda büyümeli. Yoksa çok sağlıklı bulmuyorum (F/45 yaşında/ Esnaf).

Maldonado’ ya göre (2011: 345) evlilik dışı dünyaya gelen çocukların haklarını koruma amaçlı tüm hukukî düzenlemelere rağmen EBBYM ve bu ilişkilerde dünyaya gelen çocukların halen yasal ve toplumsal olarak ayrımcılığa uğradığı belirtilmiştir. Nitekim hukukî olarak kazandırılan “gayri meşruiyet” tanımının, aynı zamanda toplumsal damgalama ve ayrımcılık mekanizmalarını da ortaya çıkardığı ve desteklediği ifade edilmektedir. Katılımcı F de benzer şekilde, çocuk evlilik dışı doğsa dahi babasının hukuken ona bakmakla yükümlü olacağını ifade etse de çocuğun bakım dışında toplumsal olarak itibarını korumak adına evlilik dışı çocuk dünyaya getirmek istemeyeceğini söylemiştir:

Gebe kaldığımı anlar anlamaz hadi resmî nikâh yapalım derdim. Gerçi resmî nikâh yapsam da yapmasam da o onun çocuğu, o ona bakmak zorunda bana bakmasa bile çocuğuna bakmak zorunda ama çocuğumun da bir itibarı olsun. Kendim değil çocuğum için isterdim (F/45 yaşında/ Esnaf).

Katılımcı H’nin ifadesinden çocuğun büyümesi için en uygun, en güzel ortamın aile ortamı olduğunu anlıyoruz. Katılımcı durumu şu sözlerle anlatmıştır:

Yok yaparım o zaman çocuğum için. Okullarda şeylerde duyuyoruz kötü sözler. Ben o çocuğa onu yaşatmak zorunda değilim. Ben onu dünyaya getiriyorsam en güzel şekilde getirmek isterim, en güzel şekilde büyütme isterim (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

Katılımcı A, konuya daha farklı bir açıdan bakarak, hamilelik halinin taraflarda evlilik baskısı yaratabileceği yönüne dikkat çekmiştir:

Benim korktuğum şeylerden bir tanesi bu. Evlilik olmadan ben hamilelik aşamasına bile geçilmemesi gerektiğini düşünüyorum. Hem bunu insanların daha çok evlilik baskısı olarak algılayacağını düşünüyorum, o yüzden ben böyle bir şey istemiyordum. Ben evlenmeyi isterdim ama karşı taraf bunu istemeyebilirdi, o zaman daha çok sıkıntı da yaşanabilirdi (A/43 yaşında/ Memur).

Katılımcı G de, katılımcı A'ya benzer bir yorumda bulunarak tek başına çocuk büyütmenin toplumsal, hukuksal ve ekonomik tüm zorluklarını göze alarak hamilelik durumunun gerçekleştirilmesi gerektiğini, hamilelik durumunun partneri evliliğe zorlamak için araç olarak kullanılmaması gereken bir durum olduğunu ifade etmiştir. Ancak Katılımcı A'dan farklı olarak hamilelik durumunun kendisini evliliğe sevk etmeyeceğini belirtmiştir:

Etmezdi. Çünkü bir çocuk bir yuva kurmaya mecburiyet değildir. Eğer isteyerek yaptıysanız sonucunu göze ala ala yapıyorsanız zaten karşıdaki insanı zorlamak için bir araç olarak kullanılmaması gereken bir şey. Şöyle söyleyeyim. Çocuk oldu diyelim ve biz bu hayatı devam ettirmeye devam ediyoruz, arada nikâh olsun olmasın karşıdaki kişiyle hala berabersiniz niye olmasın. Sonuçta biliyorsunuz o kişi sizin yanınızda devam ediyor hayatınızda (G/37 yaşında/ Emlakçı).

Katılımcı J, hamilelik durumunda çocuğun babasının soy ismini alması için kendisinde evlenme düşüncesi oluşacağını ifade ederken, partnerinin evlenme isteğinin olmaması halinde çocuğa soy ismini vermesinin yeterli olduğunu anlatmıştır. “Çocuk fikriniz ya da hamile kalma durumunuz olduğunu düşünelim. Böyle bir durum sizi evlenmeye sevk eder miydi?” sorusuna şu şekilde şu şekilde cevap vermiştir:

Ederdi. Yani ederdi derken sadece benim isteyeceğim bir şey değil bu. Yani karşı tarafın da istemesi gerekirdi. Tabi ki çocuğumun bir soyadına sahip olması için böyle bir şey isterdim. Yoksa eğer yok istemiyorum ama ben soyadımı veririm, çocuğu da babalığını kabul ederim şeklinde bir yaklaşımı olsaydı yine de ille de evleneyim düşüncesi olmazdı (J/59 yaşında/ Hemşire).

Katılımcı A, G ve J'nin ifadelerinden hamilelik durumunun partner için evlilik baskısı yaratabileceği, bu sebeple sakıncalı gördüklerini, evliliğin özgür iradeyle sevgi temelli bir karar sonucunda gerçekleşmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Kadınlar çoğunlukla ilk evliliğinde yaşadığı sorunları sonraki ilişkilerinde de yaşamamak için birlikteliklerde daha güçlü ve karar verici konuma sahip olmak istemektedir (Pyke ve Coltrane, 1996: 65). Katılımcı B ilişkisinde hakimiyet kurma isteğinde olmakla birlikte bunu gerçekleştiremediğine ancak ilişkilerinde yaşanan olumsuzlukların çocuk gibi bağlayıcı bir faktörün olması halinde yaşanmayabileceğine değinmiştir. Çocuk sorumluluğunun olmaması ilişkide tarafların daha rahat hareket etmesi, tavırlarında bir değişiklik yaratmaması sonucunu doğurduğunu, bu durumun da ilişkinin sonlanmasına neden olduğunu ifade etmiştir.

Çok şey değişebilirdi aslına bakarsanız. Yani eğer bir çocuk meselesi olsaydı, hani böyle tekne kazıntısı olabilirdi. O zaman belki daha başka bir hakimiyet kurabilirdim. Şimdi saldım çayıra tarzında ilişki devam etti, aynen öyle. Ben onu ikna edemedim alkol konusunda, o tavırlarını, davranışlarını değiştirmede kıskançlık konusunda o şekilde yani giderek çöken bir ilişki oldu. Tabi bir çocuğumuz olsa bunu düşünürdüm, yani evlenmeyi düşünürdüm. Birlikte yaşamaya başladığımızda 48-49 yaşlarında filan herhâlde. Yani bir çocuk beklentisi olmayınca, bir çatının gerekli olduğuna inanmadım açıkçası (B/60 yaşında/ Doktor).

Günümüz toplumlarında özellikle Batı toplumlarında giderek yaygınlaşan yeni aile türü olarak tek ebeveynli ailede genel olarak ebeveyn olarak anne görülmektedir. Boşanmaların artması ve boşanmaların büyük bir kısmında çocukların anneye verilmesi, eşin vefatı, evliliğe alternatif birlikteliklerin artması sonucunu artan evlilik dışı çocukların artması gibi nedenlerle tek ebeveynli ailelerde anneyi görmek daha olası bir durumdur. Bunun yanında az sayıda olsa da “tek anne olmayı seçme” durumunu da görmek mümkündür. Tek anne olmayı seçme kavramı, evlenmeden ya da bir erkeğin desteği olmadan çocuk sahibi olan kadınları kapsamaktadır. Bu kavramının kadının sosyo-ekonomik durumuyla yakından ilgili olup, tek anne olmayı seçme eğilimi kentli, eğitilmiş ve ekonomik durumu iyi olan kadınlarda daha fazladır (Zeybekoğlu Dünder, 2012: 54). Katılımcı D’yi de tek anne olmayı seçen kadınlar arasında saymamız mümkündür. D, çocuklarını tek başına büyütüştür. Kızına da çocuğunu tek başına büyütmesi yönünde tavsiyede bulunmuştur. Tek ebeveyn tarafından çocuk yetiştirmenin avantajlarına değinmiş, çocuk yetiştirirken ebeveynler arasında yaşanan anlaşmazlıkların çocuk gelişimini olumsuz etkilediğini anlatmıştır:

Ben kızıma da mesela evlenmemesini tavsiye ettim. Çocuk olabilir, çocuğunu doğur, kendin bak ama tek başına insanın çocuk büyütmesi bile daha muhteşem oluyor. Yani iki taraf anlaşamıyorsa şayet, birinin ak dediğine öbürü kara diyorsa zaten o çocuklardan da hayır bekleme çocuklarımı tek başıma büyüttüğüm için iki tane ayakları yere basan iki tane çocuğum var. Yani en azından bir aileyle yaşasalardı bu noktada olmazlardı. Çünkü birimizin ak dediğine öbürü kara diyecekti. Ben alma diyecektim o şımartacaktı alacaktı. Erkeklerde beni daha çok sevsin diye parasal olarak alma zevki var. Yani çocuğum beni daha çok sevsin. Hele bir de oğlansa. Soyadlarını yürütecek hesabı (D/56 yaşında/ Esnaf).

Katılımcı E, hamilelik durumunda bu durumun kendisini evlenmeye sevk etmeyeceğini ifade ettikten sonra okul dönemine ilişkin bir tereddüt yaşamış sonrasında okullarda çok sayıda görülen boşanmış aile örneklerinden dolayı sorun yaşanmayacağını, dolayısıyla evlenmenin yönünde bir talebinin olmayacağını ifade etmiştir:

Hamile olduğumu öğrensem bu durum beni evlenmeye sevk etmez. Okul dönemine kadar sevk etmez ama okulda da sıkıntı olmaz yoo okulda zaten çok fazla takmıyorlar, benim iki çocuk var ya hani anne babanın adını soyadını yazmak yeterli. Yok hiç sevk etmez (E/44 yaşında/Düzenli işi yok).

I katılımcısı, birlikteliğinden çocuğu olan tek katılımcıdır. Evlilik talebinde bulunup bulunmadığı sorulmuş “Kızım karnımdaydı o zaman 7-8 aylık olmuştu. Resmî nikâh kıyalım dedim şey yapmadı sesini çıkarmadı” diye cevap vermesi üzerine neden o zaman nikâh istediği sorulmuş katılımcı şu şekilde cevaplamıştır:

Ev vardı araba vardı o zaman. Ne olur ne olmaz ortada kalmayayım diye istedim. Hani Allah korusun bir şey olur araba satılır bir para olur diye. Ev vardı iki tane bide kardeşleriyle yarı yarıya bölecektiler o evleri de gidip sattılar parayı bankaya atıyorlar bankaya attıktan sonra kardeşi gidip borsa oynuyor borsa oynayınca o paralar da uçuyor o yüzden hiçbir şekilde hiçbir şeyi kalmadı yani. Çok istedim olmayınca, yapmayınca ben de bir daha da üstelemedim yani, şimdi de hiçbir şey yok zaten o yüzden istemedim yani gerek duymuyorum (I/ 50 yaşında/ Ev Kadını).

Jessie Bernard (1973) kadınların ve erkeklerin evliliği tercih etmelerinde farklı ihtiyaç ve beklentilerin etkili olabileceğine değinmiştir. Kadınlar kendi maddi imkanlarıyla hayatını idame ettirememeleri ya da aileleriyle daha fazla birlikte yaşamak istememeleri sebebiyle evliliği tercih edebilirken; erkekler ise hizmet, cinsel tatmin ya da statü elde etmek için evliliği tercih edebilmektedirler (Gittins, 2011: 98). Katılımcı I kendi ve çocuğunun hayatını tek başına idame ettirebilecek durumda olmaması sebebiyle ekonomik kaygılar yaşamaktadır. Partneriyle aralarında resmi nikah bulunmaması sebebiyle partnerinin ölümü durumunda mirasçılık ya da sosyal haklar gibi ölüme bağlı hiçbir haktan yararlanamayacak olması katılımcının resmî nikâh talep etmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Katılımcı I'ya, “Çocuğunuz okula gidiyor mu, okulda herhangi bir sıkıntı yaşadınız mı?” diye sorulmuştur:

Çocuğum okula gidiyor. Okulda da hiçbir sıkıntı yaşamadık. Hiçbir sıkıntı yok yani, öyle çok aileler var çünkü, çok ayrılan çiftler var, benim gibi yaşayan insanlar çok. Sonuçta bir anne babayız. O yüzden hiçbir problem yaşamadık (I/ 50 yaşında/ Ev Kadını).

On katılımcının altısı (A, B, C, F, H, J) çocuk olması halinde çocuğun toplumda sorun yaşamaması için bu durumda evlenme yönünde düşünceleri olacağını belirtmişlerdir. Kadınlar açısından da hala evlilik dışı çocuk sahibi olmanın sakıncalı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte diğer üç katılımcı (D, E, G) çocuğun evlenmek için bir sebep olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcı (I) birlikteliğinden çocuğu olan tek katılımcıdır. Birlikte yaşamı evliliğe hazırlık olarak gören beş katılımcıdan (A, F, G, H, J) G hariç hepsi çocuk düşüncesinin kendilerini evliliğe sevk edeceğini ifade etmiştir. Birlikte yaşamı evliliğe alternatif olarak gören katılımcılardan (B, C, D, E, I), B ve C çocuk düşüncesi halinde evlilik yönünde hareket etmek isteyeceklerini ifade etmişlerdir. I katılımcılar arasında birlikteliğinden çocuğu olan tek katılımcı, onun resmî nikâh talebi hamilelikle birlikte gelmiş ancak diğerlerinin toplumsal

gerekler doğrultusundaki evlenme fikrinden farklı olarak çocuğunu ekonomik olarak güvence altına almak istemiştir, talepte bulunmasında önceki evliliğinde yaşadığı ekonomik problemlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ailesi, çocukları ve eşi dışında sosyal bir çevresi olmadığını ifade eden katılımcı I, evlilik dışı çocuk sahibi olması sebebiyle bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Sosyal bir etkileşimde bulunmamasının da bu konuda önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Katılımcılar tarafından evlilik dışı dünyaya gelen çocuk, babası tarafından tanınmış olsa dahi bu hukuki tanımın çocuğu toplumsal olarak olumsuz yargıdan kurtarmak için yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Huntington’a göre (2015: 167-170) aile hukuku düzenlemelerinde çoğu zaman yer verilmesine rağmen evli olmayan ebeveynlerden doğan çocuklar için farklı ve takdir edilmeyen bir yaklaşım bulunmaktadır. Nitekim bu durum aile hukukunun resmî nikahlı evliliği yasal düzenlemenin en temeline yerleştirmesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. Ebeveynlik ve çocuk bağlantısı da yine resmî evlilik ya da boşanma durumuyla ilişkilendirilen medeni durumları kapsamaktadır. Böylelikle resmî nikahlı evlilik olmaksızın çocuğun meşruiyet kazanamayacağı da ifade edilmektedir. Dolayısıyla Huntington’a göre (2015) bu sorunun çözülmesi ve EBBYM’de dünyaya gelen çocukların resmî nikahlı evliliklerdekine benzer meşruiyet kazanması için hukukî düzenlemelerin ebeveynlik ilişkisi ile resmî nikahlı evliliği ayrı tutması gerekmektedir. Palikoff (2008: 132) da evlilik veya cinsel ilişkilere dayalı olsun ya da olmasın, hukukun tüm aile biçimlerini tanınması ve değer vermesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun sağlanması için bizatihi evliliğe referans vermek yerine çok katmanlı *evlilik modelleri*’ne vurgu yapılmasını önermektedir. Böylece evlilik, birlikteliğe eşlik eden bir dizi hukukî sonuçlardan ziyade birliktelikleri öznel deneyimlerle tanımlayan ve ilişkinin işlevine tabi tutulmuş yasalar içermiş olacaktır. Örneğin çocuk yetiştirmeyi kolaylaştırmak amacıyla tasarlanmış hukukî bir düzenlemenin “evde çocuk yetiştiren her türlü birlikteliği” dahil etmesi gerekmektedir (akt. Barker, 2012: 200). Palikoff (2008: 133) günümüzde evliliğin belirli yasalara erişmek için ne gerekli ne de yeterli olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda tüm evliliklerin aynı özellikleri paylaşmadığı düşünüldüğünde aynı hukukî sonuçları da paylaşmaması gerektiğini vurgulamıştır.

2.7.3. Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Toplumsal Yönü

Evlilik benzeri birlikteliklerin toplumda daha fazla görünür olmasıyla aile içinde de yeni ilişki biçimleri ve toplumsal cinsiyet algıları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte geleneksel anlamda süreklilik arz eden aile yapısı ve akrabalık ilişkileriyle sağlanan sosyal destek ağları da aile kurumunun çözülme sürecinde giderek soluklaşmaktadır (England ve Shafer, 2007: 62).

Birlikte yaşamanın resmî nikâhlı birlikteliklere kıyasla daha istikrarsız olduğu düşünüldüğünde (Bumpass ve Lu 1999; Bumpass vd., 1991) resmî nikâhlı evliliğe göre daha az kurumsallaştığı görülmektedir (Nock, 1995). Bu yönüyle EBBYM'yi tercih eden bireylerin bir yandan akrabalık ilişkilerinde daha az destek sunma yükümlülüğü bulunmaktadır. Diğer taraftan bu birlikteliklerde bireylerin geleneksel anlamda geniş akrabalık ilişkileriyle karşılayabileceği destek ağlarından da mahrum kaldıkları öne sürülmüştür (Eggebeen, 2005; England ve Shafer, 2007).

2.7.3.1. Aile İlişkileri

Genellikle akrabalık kodlarıyla ve kan bağlarıyla tanımlanan evlilik kurumu, aynı zamanda bireylerin belirli bir toplumsal aidiyet ve kimlik altında konumlanmasına sebep olmaktadır (Demez, 2012: 94). Günümüzde ise bireyselleşme ile evlilik kurumuna ilişkin geleneksel bakış açısı soluklaşmakta, eskiden aile üzerinde söz sahibi olan akraba toplulukları ve otoriter yapıların evlilik üzerindeki etkisi giderek azalmaktadır. Beck ve Beck-Gernsheim'a göre (2009: 16) modern toplumlarda evlenme ve birlikte yaşama biçimleri yalnızca erken yaşam dönemlerinde gerçekleşen *tek tip* bir deneyim alanı olmaktan uzaklaşmış, akrabalık ilişkilerinden arınarak bireysel tercihlerin daha ön planda olduğu deneyimlere dönüşmüştür.

Akrabalık bağlarında aile ve evliliğe ilişkin normatif beklentiler, yaşam dönemiyle birlikte de değişkenlik gösterebilmektedir. Katılımcı B'ye göre ailesinin partneriyle birlikte yaşama şekline daha az müdahale etme nedenlerinden birisi de yaşının ileri olmasıdır: *Evet, yaş da fazla kemale erince aile çok fazla karışmıyor (B/60 yaşında/Doktor)*. Benzer biçimde Katılımcı F'ye göre de yaş ilerledikçe nikâhlı ya da nikâhsız birlikteliklerin yaşanması toplum ya da aile tarafından daha az önemslenmektedir: *Belli bir yaştan sonra tepki gösteren olmuyor, evlenirken de ayrılırken de (F/45 yaşında/ Esnaf)*.

Katılımcı C ve A için yaşadığı birlikteliği aile ve akrabalarına söylememe sebebi, ilişkinin kabul edilmeyeceğini bilmek veya anlamayacaklarını, beklentilerini karşılamayacağını düşünmek olarak bildirilmiştir:

Aile zaten hiçbir şekilde anlatamam. Babam 87, annem 75 yaşında ve onların yetiştiği kültür, yetiştikleri şey ya da onların bakış açıları çok çok farklı. Onlar çünkü kabullenmeyecekler, üzülecekler, ben de üzüleceğim, gerek yok. Her şeyi herkesin bilmesine gerek yok. Hayat bana bunu öğretti. Diğer insanlara söylememekte, o insanlar benim için önemli olsaydı zaten yakın arkadaşlarım olurdu ve bilirlerdi. Önemli değil, benim için önemsiz olan insanların da bilmesine gerek yok (C/49 yaşında/ Memur).

Hayır tanıştırmadım. Hiçbir zaman evlilik aşamasına yaklaşmadığımız için tanıştıırıp kafalarını yormak istemedim. Çünkü ailelerin de böyle bir beklentisi var. Birlikte yaşamayı bırak, erkek arkadaşım diye

tanıştırırsam bile bir an önce ne zaman evleneceksiniz diye soruyorlar. O strese girmek istemediğim için tanıştırmadım (A/43 yaşında/ Memur).

Geleneksel toplum algısının aile içinde de uygulanması genellikle “baba” aracılığıyla hayata geçmektedir. Bourdieu’ya göre (2014: 93) baba hakimiyeti, geleneksel kuralların ve hukukun aile içerisinde bedenselleşmesini sağlayan meşru sembolik şiddet tekeliyi yansıtmaktadır. Nitekim Katılımcı J, sosyal çevresinde ve akrabalık ilişkilerinde yaşadığı evlilik benzeri birlikteliğinden en çok rahatsızlık duyan kişinin babası olduğunu belirtmiştir. Katılımcı H ise arkadaşlarının, yaşadığı birlikteliği olumlu karşıladığını ancak ebeveynlerinin ilişkisine hoşgörüyü yaklaşmadığını ifade etmektedir:

Babam dışında tepki gösteren olmadı. Babam tepki gösterdi sadece. Yani birlikte yaşam bizim örf adetlerimize uygun olmadığı bunun uygun bir davranış olmadığı yönünde. Benimle konuşmadı bir süre. Gittik geldik, aynı eve gittik geldik ama kırgın tavrı belliydi. Yani görüştük yine. Biz onlara gittik. Konuşuyordu ama kırgın, belli bir mesafeyle (J/59 yaşında/ Hemşire).

Arkadaşlarım yapmıyor en güzelini yapıyorsun diyorlar da tabi aile de öyle olmuyor. Onlar nikâh istiyor (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

Daha önce resmî nikâhlı evlilik yaşamış ve boşanmış Katılımcı D, partneriyle yaşadığı ilişkinin fiili olarak resmî nikâhlı birliktelikten farklı olmadığını, önceki evliliklerinden olan çocuklarının da partnerini “baba” olarak gördüklerini belirtmektedir. Katılımcı E ise, partneriyle evlilik benzeri birlikteliğinden dolayı çocuklarından tepki almadığını ancak anne ve babasının, partnerinin bazı sosyo-demografik özelliklerinden kaynaklı o kişinin olumsuz karşılandığını ifade etmiştir:

Birlikteliklerde aileler o kadar çok karışmıyorlar. Mesela kızım kendi düğününe babasını davet etmedi ama partnerimi davet etti. Oğlumsa ona baba dedi, hala da babasıdır. Yani onlara karşı da ilişkileri çok iyiydi, annemlerle iyiydi (...) Her bayram Ankara’ya gidip onun ailesinde kalırdı. Normal bir evlilikte göreceğin her şey var fakat sadece nikâh yok, öyle söyleyeyim. (D/56 yaşında/ Esnaf)

Hiçbir sıkıntı çıkarmadılar. İlk bir görüşmeye başladığımız zaman büyük kızım ne gerek vardı dedi. Ama sonra onun da duygusal şeyleri başladığı için onun da erkek arkadaşı oluyor, anlıyor bunları. Hani çok böyle aman iyi ki beraberiz diye bayılmıyorlar ama negatif de değiller (...) Ya onlar şeyden daha çok işte çocukları büyümüş, evlenmiş, ekonomik olarak durumu daha iyi olan birisi olsaydı. Bu nikâh konusunu ben çok taktıklarını düşünmüyorum (E/44 yaşında/ Düzenli işi yok).

Katılımcıların birlikteliklerine ilişkin ailelerin tepkileri farklılık göstermektedir. Kimi aileler olumlu ya da nötr dururken, kimisi olumsuz tepki göstermiştir. Kimi katılımcı da olumsuz tepkiyle karşılaşacağı düşüncesiyle birlikteliğini ailesinden saklama gereği duyduğu görülmektedir. EBBYM aileler nazarında resmî nikâh gibi bir muamele görmemekte ancak

katılımcıların yaş faktörünün yarattığı etkiyle ailelerin birlikteliklere çok müdahalelerinin olmadığı söylenebilir.

2.7.3.2. Çevre Baskısı

Bütün toplumlar kadın, erkek ve çocuk davranışları ile ilgili tanım ve idealler çerçevesinde organize edilmiştir. Patriarkal ideoloji tüm sosyo-ekonomik ve siyasi kurumlara, hatta kullanılan dile dahi nüfuz etmiştir. Böylelikle insanları belli şekilde davranmaya yönlendirmekte, insanları belirli norm ve kalıplarda yaşaması yönünde baskılamaktadır. Bunlar genellikle toplumun temeli olarak görülen aile çerçevesinde sunulmakta ve tanımlanmaktadır. Dolayısıyla sosyal davranışların çoğu aile ideolojisiyle yoğrulmuş ve bu ideoloji kapsamında değerlendirilmektedir. Aileye ilişkin oluşturulan idealler yasal, siyasal, dini ve ekonomik sistemlerde gizlenmiş ve bunlara uymayanların cezalandırılmasını ve dışlanmasını sağlamıştır (Gittins, 2011: 52-95). Toplumsal ve yasal olarak belirlenen norm ve kalıplar dışında birliktelik yaşayan katılımcılar çevre baskısıyla karşılaşmışlardır. Görüşmelerde birlikte yaşamın dezavantajlarından biri olarak çevre baskısının bulunduğunu ifade eden katılımcılar birlikteliklerinin gündelik hayatta nasıl karşılandığına/karşılanacağına dair bazı tedirginliklerini şöyle belirtmişlerdir:

Toplumsal dezavantajı var. Arkadaşlarımla görüşmeyi ben tercih etmiyordum. Bunun sakıncalı olduğunu kendim de biliyordum. Yani benim için kesinlikle sakıncalıydı. O yüzden istemedim. Prestij azalması diye düşündüm, açıklama yapma gereği diye düşündüm. Bu dedikodu meselesidir, ondan sonrasında aa biliyor musun şu şununla yaşıyormuş falan yani bu gibi şeylerdir. Bunu da olabildiğince kendimce saklamaya çalıştım. Bunlara gerek olmadan bu şekilde devam ettim. (B/60 yaşında/ Doktor).

Dezavantajı aslında çok fazla. Çünkü toplumumuzda bu tarz ilişkiler hoş karşılanmıyor. Dolayısıyla toplumda bunları saklamak gereğinde bulunuyorsunuz. Özellikle ailelerden saklamak gereği duyuyorsunuz. Bu sebeple dezavantajı daha fazla bizim toplumumuzda ya da benim yaşadığım aile çerçevesinde (C/49 yaşında/ Memur).

Hep eleştiri aldık, yani olur mu öyle şey nasıl yapabiliyorsunuz böyle bir şeyi. Yani anlatmaya çalışıyorsunuz insanlara, hep bir at gözlüğüyle baktığı için insanlar sizi anlayamıyor. Ve bu da sizi rahatsız ediyor psikolojik olarak ve bir süre sonra saklamak durumunda kalıyorsunuz insanlardan. Bu dezavantajı oluyor imam nikâhının ama öbür türlü resmî nikâhlı olduğunda hiç kimse hiçbir şey söylemeye şeyi kalmıyor. Resmî nikâh olduğu zaman herkese açık ve net konuşabiliyorsunuz. Herkes biliyor sizi, herkes görüyor ve milletin konuşacak bir şeyi kalmıyor. Öbür türlü insanlar çok konuştuğu için tabi resmî nikâh daha baskın kalıyor (G/37 yaşında/ Emlakçı).

Resmî nikâhlı birlikteliğin EBBYM'e göre gündelik hayatta daha rahat hissettirdiğini düşünen Katılımcı G gibi Katılımcı F'de, resmî nikâhlı birliktelikle gerçekleşen "eşin soyadını alma" durumunu örnek vererek, toplum içinde resmî nikâhlı birlikteliğin evlilik benzeri

birlikteliklerden daha özgür hissettirdiğini ifade etmiştir. Partneriyle farklı soyadını taşımasını, yaşadığı birlikteliğin durumunu ifşa eden bir unsur olarak nitelendirmekte ve bu durumun kendisini olumsuz etkilediğini belirtmektedir:

Resmî nikâhlı evliliğimde kendimi daha özgür hissediyordum. Toplum içinde daha özgür oluyorsun. Düşünsene eşinle otele tatile gitmişsin kimlik veriyorsun senin soyadın başka. O resepsiyondaki şöyle bir bakış atacak eşi mi sevgilisi mi diye. Bir kere öyle otele gittik yüzüğü neredeyse resepsiyoncunun gözüne sokacaktım göstere göstere. Benim yüzüğüm, aslında biz evliyiz. Çok utandım. Resmî nikâh olsaydı yüzük takmasam da olurdu (F/45 yaşında/ Esnaf).

Diğer taraftan Katılımcı D, bireysel tercihlerinin ve kararlarının daha ön planda olduğunu belirtmekte, toplumsal baskı görmekten tedirgin olmadığını/olmayacağını ifade etmektedir. Katılımcı I ise, sosyal çevresinin bulunmadığını ve ailesinin birlikteliğini nasıl karşıladığını daha çok önemsemektedir:

Birlikte yaşamanın avantajları bana göre çok fazla, dezavantajı hiç yok bana göre. Toplum baskısı diye düşünüyorsan, toplum baskısı beni hiç ilgilendirmiyor. Çünkü toplumda sen bir birey olarak kendin bir yerlere gelmişsen, kimin ne dediği de beni ilgilendirmiyor. Beni kabul eden böyle eder etmeyen zaten çeksin gitsin, gibi bir tavrım var. Yani toplumla alakalı bir şeyim yok. Hani ayy ne derler falan. Yaşım 55'e gelmiş, zaten o zaman 42 yaşındaydım. Yani hiç de öyle toplumun baskısını takacak halim yoktu (D/56 yaşında/Esnaf).

Benim çevrem de hiç kimsem yok. Bir çocuğum var bir de eşim var. Arkadaşım falan hiç kimsem yok. Dışarı çıkmıyorum, evimdeyim çocuğumla ilgileniyorum. Ondan sonra ekstradan eşimin kızı da var yanımda 20 yaşında ona bakıyorum o da benim yanımda. Öyle geçinip gidiyoruz işte (I, 50 yaşında/ Ev Kadını).

Katılımcıların ifadelerinden EBBYM'nin toplumsal olarak hala kabul edilebilir bir birliktelik olmadığı, bu sebeple toplumsal yargılamalarla karşılaştıkları görülmektedir. Katılımcı ifadelerinden kadının soyadına ilişkin hukuki düzenlemelerin de toplumda önemli yansımalarının olduğu görülmektedir. EBBYM'de partnerlerin farklı soyadları taşıyor olmaları birlikteliğin niteliği, partnerlerin medeni durumu hakkında kadının soyadı üzerinden üçüncü kişilere bilgi veriyor olması kadının etiketlenmesi ve toplumsal yargılanmayla karşılaşması sonucunu doğurabilmektedir.

2.7.3.3. Tarafların Birlikte Yaşamaları ve Ekonomik Katkısı

Birlikte yaşamanın doğal sonucu olarak partnerlerin ikametlerinin aynı olması ve eve ekonomik olarak katkı sağlama ve birbirlerine destek olma yükümlülükleri bulunmaktadır. Nitekim görüşmelerde katılımcıların hepsi partnerleriyle ilişki boyunca aynı evi paylaşmış ya da paylaşmaya devam etmektedir. Katılımcılar ortak ikamet unsurunu taşıdıkları anlaşılacakla

birlikte, ilişkide partnerlerin eve ekonomik katkısının ne ve nasıl olduğu, evin sorumluluklarının ne ölçüde paylaşıldığı, ortak mülk edinip edinmedikleri sorulmuştur.

Katılımcı A, ilişkisinde partnerinin ve kendisinin eve ekonomik katkısını şu şekilde anlatmışlardır:

Bir ihtiyacımız yoktu. Bir ev alalım, birlikte yatırım yapalım gibi bir şeye gerek duymadık. İkimizde orta gelir düzeyine sahip insanlar olarak birlikte tükettik. Ayrıca birikim yapma gereği duymadık, yapmadık. Zaten bir ev sahibi olmak gibi bir isteğimiz de yoktu (A/43 yaşında/ Memur).

England'a göre (2010: 150), tarihsel süreçte istihdam şartları bakımından kadınların erkeklere göre toplumsal koşullarının daha fazla değişmesi, onların kamusal alanda eskisinden daha fazla "erkek" alanlarına görünür olmasını sağlamıştır. Modernleşme sürecinde görülen bu değişimler, aile kurumu gibi geleneksel yapılarda da kendini gösteren asimetrik ilişkilere yol açmıştır (England, 2010: 151). Hane-içi sorumlulukların paylaşılmasında ekonomik geçimi üstlendiğini belirten Katılımcı B, birlikteliği boyunca evin geçimini üstlendiğini şu ifadelerle bildirmiştir:

Valla parası çabucak bitiyordu, yani ekonomik katkı daha çok benden. Evde kira da vermiyordu dolayısıyla, bakınca bizim cepheden baya şey ama bu benim yine de harcamalarımı engellemedi, araba almamı bilmem neyi falan filan o tarz şeylerimi engellemedi ama bir ev taksiti ödeniyor. Bir market alışverişi yapılıyor erkekler bu noktada çok ekonomikler, marketlerini kendi alışverişlerini 35 liraya halledebiliyorlar, bizim alışverişler 350 lira oluyor. Yani erkeklerin böyle bir market sepetleri var. İlişki bitince de rahatlama hissettim, hiç yaşamadım sıkıntı. Yani sanırım kendi bütçeme sahip olduğum için, harcamaların çoğu alkol ve sigaraydı, ben de dikkat edince oh be dedim. Baya bir rahatlardım. Hem ekonomik açıdan hem ruhsal açıdan çok iyi hissettiğimi biliyorum, söyleyebilirim. Kendisi de biliyor ona da söyledim (B/60 yaşında/ Doktor).

Katılımcı C ise maddi durumunun yeterliliğini *herkesin zaten (kendine) yetecek kadar mülkü var* ifadesiyle açıklamakta ve birlikteliğiyle partneriyle ortak mülk edinme ihtiyacının olmadığını belirtmektedir. Katılımcı D, E ve J için de birlikteliklerinde partnerlerinin ekonomik durumu önemli bir unsur olarak görülmemiş, harcama ve giderlerin ortak karşılandığı ifade edilmiştir:

Benim evimde yaşadığımız için çok fazla ben ondan ekonomik destek almıyorum. Ya evin ihtiyacı mutfakta suyu buydu alınacak şeyler alınması gerekiyorsa şunları alabilir misin diyorum ya da canı başka bir şeyler yemek istedi onu alıp geliyor. Ama öbür türlü bilfiil faturaydı şeydi onları almıyorum. Ortak mülk edinmedik, düşünmedim de. Herkesin zaten yetecek kadar mülkü var. Benim düşünceme göre daha fazla mülk edinmek gereksiz. Yani yaşamak önemli, bir şeylerin tadını almak, tanımak daha önemli. Yok şu kadar arsa sahibi olayım yok şu kadar mülk sahibi olayım, ne yapacağım onları ben. Bir tane oturacağım evim var, e onun da var, yeter. Herkesin şeyi kendine göre. Ben öyle mal mülk isteyen bir

insan değilim zaten. Arabam da var. Gerekli olmadığı için de böyle bir şey düşünülmemiş olabilir (C/49 yaşında/ Memur).

Partnerim kendi dükkanından kazandığıyla kendisi yağını kavuruyordu. Yetmediği yerde birbirimize yardım ediyorduk. Atıyorum markete alışverişi yapılacak gider yaparız, onlar hiç sorun bile olmadı. Bugün bende varsa ben verdim, benim kredi kartım doluysa o verdi. Yani öyle bir sıkıntımız hiç olmadı (D/56 yaşında/ Emekli Esnaf).

Eşim ekonomik olarak diğerinden çok çok daha az kazanıyor, ben de daha az kazanıyorum önceye göre. Ama şöyle biz para hesabı yapmıyoruz mesela, o para hesabı yapıyordu. Eve bir şey getirmiyordu. Şimdiki eşim hiç onun hesabını yapmıyor. Gidiyor alışverişini yapıyor ya da beraber yapıyoruz, beraber yiyoruz, içiyoruz. Yani ekonomik olarak hiçbir şeyi yok kesinlikle çok daha mutluyum, çok daha huzurluyum böyle (E/44 yaşında/ Düzenli işi yok).

İki taraf da katkıda bulunuyordu. Bununla ilgili hiç işte ben şunu yapıyorum sen de şunu yap şeklinde bir pazarlığımız olmadı. Ne gerekiyorsa o anda kimin elinde ne varsa, iki tarafında da ortaktır diye düşünüyorum. Yani bir taraf diğer tarafın üzerinden geçinmedi hiçbir zaman (J, 59 yaşında/Hemşire).

Katılımcı E, birlikteliğinde ekonomik durumun önemli olmadığını, partnerlerin karşılıklı “sevgilerini” sürdürmesinin önemli olduğunu ifade ederek ailenin ekonomik unsurlarını birlikteliğinde daha arka planda tuttuğunu vurgulamıştır:

Şu anda bir şeyler biriktirsek yaparız, o tutumlu çünkü. Ben de savurgan değilimdir ama. Bizim şartlarımız gereği anca idare ediyoruz. Aldığımız şey ortak olur herhalde, ortak olur, müşterek olur diye düşünüyorum. Hani onu bir şekilde öğrenip. Ya da bir şey alıyorsak onun ya da sonraki benim ya da önce bana alırız sonra ona öyle olabilir. Dedim ya bir insan karşısındakini seviyorsa, birbirini seviyorsa, bunlar problem olmaz. Bu kavgalar şeyden çıkıyor. Güvenmiyor işte mesela “sen satarsın”, ben ona güvenmiyorum ya o satarsa yani. Bu da artık aradaki o bağın koptuğunu gösteriyor. Orda aslında evlilikler bitmiş oluyor (E/44 yaşında/Düzenli işi yok).

Katılımcı F, partnerinden az kazandığı için evin ekonomik geçimine katkı sağlayamadığını belirtmiştir:

Benim eve hiçbir katkım yoktu, borcum derdim vardı onları ödüyordum, eve her şeyi o alıyordu. O 12 bin kazanıyor ben 3 bin lira kazanıyorum. Ha ben istiyordum ki tamam hanım kapat dükkânı sen ne istiyorsan alayım otur evde dedim ama hiç öyle yapmadı(gülüyor) (F/45 yaşında/Esnaf).

Katılımcı E ise çalışma yaşamında da partneriyle ortak iş yerine sahip olduğunu ancak ekonomik gelirlerinin düşük olması sebebiyle ortak mülk edinemediklerini ifade etmektedir:

Maddi durumlarımız el vermediği için yapamadık ama düşündük güven açısından benim ona güvenim onun bana güveni açısından düşündük ama yapamadık. Maddi durumumuz elverseydi yapacaktık. Bu iş ortak, daha önceki iş yerimiz de ortak (G/37 yaşında/Emlakçı).

Kendine ait bir geliri bulunmayan Katılımcı H, birlikteliğinde evin ekonomik geçimini partnerinin üstlendiğini belirtmekte ve partnerinin onun çalışmasına izin vermediğini ifade etmektedir:

Onun daha çok tabi o çalışıyor, beni çalıştırmıyor. Ortak mülk edinmeyi bir ara düşünmüştük para yetişmedi olmadı. Öyle de bir şey olmayacağına göre. Şu anda öyle durumları da yok (H/54 yaşında/Ev Kadını).

Yapılan görüşmeler kapsamında katılımcıların evin ihtiyaçlarını genellikle partnerleriyle birlikte karşılamaktadırlar. Katılımcı H ise, partnerinin talebi üzerine işi bırakmış ve çalışmıyor olması sebebiyle maddi bir katkı sağlayamadığını belirtmiştir. Katılımcı I, çocuğunun bakımıyla ilgilendiği için, F ise maddi olarak imkânı olmadığı için eve somut olarak bir ekonomik katkı sağlayamadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ilişkilerinin ekonomik katkı yönünden değerlendirildiğinde evlilik sürecinde yaşanan ekonomik durumlara benzer özellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen katılımcıların çoğunlukla *gerek görmediği* ya da *maddi nedenleri* gerekçe göstererek mülk edin(e)medikleri dikkat çekmektedir. Kısaca katılımcılar ve partnerleri tarafından, maddi imkânların olumlu ve olumsuz etkileri sonucunda ortak mülk edinilmemiştir. Kimi katılımcılar maddi yetersizlik sebebiyle ortak mülk edinemezken, kimi katılımcılar da mevcuttaki mülkleri sebebiyle ortak mülk edinmeyi düşünmemişlerdir. Ancak yapılan görüşmelerde katılımcıların aralarında evlilik akdinin olmamasının ortak mülk edinmelerine engel ya da uzak durmaları için bir sebep olmadığı tespit edilmiştir. Bu anlamda mülk edinme durumunu EBBYM ile bağdaştıran ve bu sebeple mülk edinmek istemediğini bildiren katılımcı bulunmamaktadır.

Kurumsal yaklaşımların benimsendiği akademik çalışmalarda, çoğunlukla evlilik kurumunun bozulması ve kadınların çalışma yaşamına dahil olması arasında güçlü bir bağ olduğu düşünülmektedir. Parsons özellikle üst düzey işlerde kadın istihdamının, karı-koca arasında dayanışmadan çok rekabet ortamı yarattığını belirtmekte ve bu durumun evliliği aşındırdığını iddia etmektedir. Nitekim gelir getiren işlerde çalışan kadınların büyük bir kısmı bekar, dul ya da boşanmıştır. Bu nedenle ailenin geçimini sağlayan kişi olarak kadınların “kocanın” yerini alamayacağını ileri sürmüştür (Parsons ve Bales, 1955: 5).

Diğer taraftan gelir sağlayan bir işte çalışmayan kadınlar için ekonomik bağımsızlıkları, medenî durumlarını etkileyen önemli bir unsur olmaktadır. Kadınların ev-içi ücretsiz emekleri boşanmayla birlikte ekonomik açıdan karşılıksız olmakta, ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınlar geçimlerini karşılayamamaktadır. Örneğin Katılımcı H, ilkokul mezunu, 54 yaşında bir ev kadınıdır. Daha önce iki evliliği olmuş, birinci eşi vefat etmiş, ikinci eşiyle bir yıllık evliliğinden sonra boşanmıştır. İlk eşini yirmi yedi yaşında kaybettiğini belirten Katılımcı H, o

zamanlarda çocuklarını büyütebilmek için farklı farklı işlerde çalıştığını ifade etmektedir. Daha sonra kırk beş yaşında ikinci evliliğini yapmış ve bir yıl sonra eşinden boşanmıştır. Boşandıktan sonra yaşadığı ekonomik sıkıntıları anlatan Katılımcı H, eski eşine kendisine destek olmasını talep ettiğini şu cümlelerle anlatmaktadır:

Nikâhlı olduğumuzda anlaşmalı boşanma protokolüne yazmadım nafaka falan. Ama bir süre bana yardımcı olur musun dedim tamam olurum dedi. Bana baya destek çıktı. Ben ayağa kalkıncaya kadar. Bununla da öyle ayrılık yaşasak söylerim, isterse verir istemezse vermez. Ben bir iş bulana kadar bana yardımcı ol dedim o oldu, belki bu da olur. Ama mahkemece yine de nikâhlansak vermeyecekse vermiyorlar. Mahkeme yoluna gidiliyor uzuyor da uzuyor (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

Görüşmeler sırasında herhangi bir işte çalışmadığını belirten Katılımcı H'ye göre resmî nikâhlı evliliklerde de EBBYM ye benzer biçimde erkek partnerler kendi istek ve tercihleri doğrultusunda eski eşlerine destek olmaktadır. Ona göre uzayan mahkeme süreçleri ve hukukî prosedürler kadınların bu süreçteki mağduriyetlerini çözmemekte, bu nedenle ayrıldığı eşinin “isteği” doğrultusunda ancak bu desteği alması mümkün görülmektedir. Katılımcı I ise, ilkökul mezunu, 50 yaşında, ev kadınıdır. Katılımcı I da birlikteliği öncesinde bir işte çalıştığını belirtmekte ve EBBYM'nin olumlu ve olumsuz yanlarını şu şekilde anlatmaktadır:

Olumlu tarafı en azından bana bakan biri var. Olumsuz olması tek başıma yaşaması biraz zor olacak, çalışma imkânım yok sonuçta, yani zor olacak benim için. Şu an iyiyiz çok şükür. Çalışıyor, çabalyor, getiriyor. Yani kimseye muhtaç olmuyoruz sonuçta. Ben daha önce çalışıyordum, hamile kaldıktan sonra bıraktım işi. Çalışmayı çok düşündüm çok istedim ama şimdi benim kızım beş yaşında olduğu için onu kimseye bırakıp gidemiyorum, kimsem yok burada çünkü. Kimsem olmayınca mecbur çocuğuma ben bakıyorum (I, 50 yaşında/ Ev Kadını)

Kendilerini ev kadını olarak tanımlayan iki katılımcının ifadelerinden, kişisel geliri olmayan kadınların evlilik benzeri birlikteliklerinde de karşılıksız ev-içi sorumlulukları üstlendikleri sonucu çıkarılmaktadır. Bu yönüyle EBBYM'nin resmî nikâhlı evlilikle gerçekleşen aile yapısından farklılaşmadığını söylemek mümkündür. Zira kadının herhangi bir gelire sahip olmaması durumunda ailenin sembolik şiddet tekeli yine erkek olmaktadır. Örneğin Katılımcı H'nin partneri çalışmasına izin vermeyerek, I ise çocuğundan kaynaklı olarak ekonomik özgürlüklerini kaybetmiş durumdadır. Dolayısıyla evlilik benzeri birlikte yaşam modelleri, kendine ait geliri olan kadınlar için resmî nikâhlı evliliklere göre “özgürleştirici” bir durum olarak ifade edilirken, geliri bulunmayan kadınlar için halen ataerkil aile yapısının tezahür ettiği bir birlikte yaşam biçimi olmaktadır.

Literatürde, EBBYM'ye hukukî koruma sağlanması gerektiğini savunan ve karşı çıkan görüşler mevcuttur. Savunan görüşler arasında zayıf olanı koruma düşüncesi hakimdir. Kadınların bu tarz birlikteliklerde daha zayıf konumda olduğu ve korunması gerektiği görüşü

savunulmuştur. Şöyle ki kadın birliktelik öncesi çalışıyor olsa dahi birliktelikle beraber işi bırakmak zorunda kalabilmekte ve birlikteliğin bitmesiyle birlikte özellikle eğitim ve sosyo-ekonomik durumu daha düşük kadınların iş hayatına geri dönmesi çok daha zor olabilmektedir. Bu durum birlikteliğin bitmesiyle birlikte kadının daha da yoksul bir duruma düşmesi sonucunu doğuracaktır (Öztürk, 2016: 49-50).

2.7.3.4. Karşılıklı Bağlılık ve Özen Gösterme

Therborn'a göre (2007) modern toplumlarda değişen aile yapısı, kurumsal çizgisinden giderek sıyrılarak "birlikte yaşamın" amaçlandığı yeni bir modele doğru gelişim göstermektedir. Kurum olarak aile, partnerler tarafından görevlerin ve sorumlulukların değişmez biçimde tanımlandığı, bireysel yaşamların katı denetim altına girdiği ve aile içi-dışı ayrımının keskin biçimde çizildiği bir "müessese" olarak tanımlanmaktadır. Diğer taraftan günümüzde bu aile yapısının yerini karşılıklı sevgi ve aşka dayanan birlikte yaşam isteği ve "mahremiyetin paylaşımına dayalı" aile modeli almıştır. Sancar (2007: 112)'a göre Therborn'ın yaklaşımı, bu değişimin basitçe akrabalık ve kandaşlık sisteminden çekirdek aile'ye geçiş olmadığını, toplumsal yaşamın her uzamında sabit bir aile yapısının günümüzde geçerli bir argüman oluşturmayacağını yansıtmaktadır.

Bu temada katılımcılara evlilikte mi birlikte yaşamda mı tarafların birbirlerine karşı daha özenli olduğu sorulmuştur. Katılımcılar şu şekilde cevaplamıştır:

Birlikte yaşamda insanın hem kadın için hem erkek için resmî bir güvence yok aralarında, her ikisi de her zaman, her an bu işin bitebileceğini biliyorlar ya da bunun korkusuyla yaşıyorlar. Her an beni gönderebilir şeklinde, o yüzden biraz daha özenli olabilir, özen gösterebilir daha fazla saygılı olabilir. (C/49 yaşında/Memur).

Katılımcıların neredeyse hepsi, resmî nikâhlı evlilikleri sonlandırmanın daha zor olduğunu vurgulamakta ve her iki tarafın da bu evliliklerde daha rahat davranabildiklerini ve özensiz olduklarını beyan etmektedir. Örneğin Katılımcı D, resmî nikâhlı evliliğe göre birlikte yaşamın kolaylıkla bozulup tekrar kurulabileceğini şu şekilde ifade etmiştir:

Birlikte yaşamda daha özenli oluyorsun, herkesin gitme korkusu var. Kaybetme korkusu daha fazla. Evlilik dediğin şey her iki taraf için de şey, insanları bağlayıcı. Ama öbür türlü her iki tarafta da gitme korkusu olunca insanlar çok daha güzel yaşıyormuş. Mesela ben 12 yıl boyunca hiç kavga etmedim, o da hiç kavga etmedi. Kızdığımız zaman ayrı ayrı odalara geçtik ama ondan sonra tekrar kalk hadi iki tane bira içelim muhabbetiyle o işi de kapatarak devam ettik. Yani o kavga olmadı yani (D/56 yaşında/ Esnaf).

Katılımcı E'ye göre, resmî nikâhlı birlikteliklerde kişiler partnerlerini kendilerine ait bir mülk olarak görmekte bu nedenle duygusal bağlılık daha arka planda kalmaktadır. Diğer

tarafından evlilik benzeri birlikteliğinden örnek vererek, bu ilişki biçimlerinde partnerlerin duygusal açıdan birbirlerine daha bağlı olduklarını ifade etmektedir:

Resmî nikâhta insanlar birbirinin sahibi zannediyor bence kendini, öyle bir duygu da oluşuyor. Aslında belki birbirimize daha çok bağlıyız ama öyle bir şey var yani, kapıyı çekip gitse hani normalde resmen benim eşim değil ve ben onun gitmesini hiç istemem. Ben onu dedim ya altı aydır aynı evde yaşıyoruz kırmamak için elimden geleni yapıyorum, o da beni kırmamak için elinden geleni yapıyor. Belki de hani şeydir bir büyü bile olabilir, resmî nikâh güzelliğin bu büyüsunü bozuyor bile olabilir (E/44 yaşında/ Düzenli bir işi yok).

Katılımcı G'ye göre evlilik benzeri birlikteliklerde partnerlerin birbirlerine karşı daha saygılı davranmasının temel sebebi, bu ilişkinin her an bozulabileceği korkusu olarak değerlendirilmiştir. Katılımcı H'de benzer biçimde her an ilişkinin sonlanması korkusunu birlikte yaşamda partnerlerin karşılıklı özen göstermesiyle bağdaştırmaktadır:

Birlikte yaşamda karşıdaki kişi size saygı duymasını biliyor. Şöyle, şimdi ben bunu yaparsam karşıdaki kişiyi incitip onu elimden kaçırabilirim düşüncesi oluyor. Ama evli olduğunuz zaman katlanmak zorunda. Yaşamak zorunda. Sen bana ayak uydurmak zorundasın ben sana değil kelimeleri karşınıza çıkıyor (G/37 yaşında/ Emlakçı).

Git dediğim zaman gidebiliyor, hiçbir bağım yok. Hiçbir bağlantım yok. Bana gidecek gözüyle bakıyor, daha şey yapıyor. Ne diyeyim eve gelip gitmesi bir başka birinin olmaması, elinden gitme korkusu oluyor adamda. Böyle daha özenli oluyor. Öbür türlü nasılsa benim tapulu malım diyor affedersin, istediği işkenceyi yapıyor. Ama bu şekilde yapamıyor fazla (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

Bu tema analizinde sahiplik düşüncesi, katlanma zorunluluğu, kaybetme korkusu gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Evlilikte tarafların birbirinin sahibi olduğu düşüncesi, tarafların katlanma düşüncesi olduğu ancak birlikte yaşamda bunun mümkün olmaması, her an kaybetme korkusunun tarafların evliliğe oranla birbirine karşı daha özenli olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

2.7.3.5. Ev iç roller

Avustralya'da 1996-1997 yıllarında *de facto* birliktelik yaşayan ve evli olan kadınların ve erkeklerin ev içi emeklerini incelemek için yapılan araştırma sonuçları; kadınların erkeklere göre ev işlerinde daha fazla zaman harcadıklarını ve ev işlerinin daha büyük bir bölümü yaptıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, roller en çok evli erkekler ve kadınlar arasında gelenekseldir. De facto birliktelikler kadınlar, ev işi yapmak için daha az zaman harcarlar ve ev içi etkinliklerinde daha az oranda yer alırlar. Fiili ilişkilerdeki erkekler, evli erkeklere göre daha büyük oranda ev içi aktivite ve daha düşük oranda dışarı işleri yaparlar. Veriler ayrıca, evlilikten önce birlikte yaşayan çiftlerin, evlilikten önce birlikte yaşamayanlara göre daha eşitlikçi iş

bölümüne sahip olduğunu göstermektedir. İlgili araştırmada, fiili ilişkinin daha eşit rolleri müzakere etmek için göreceli bir özgürlük sağladığı öne sürülmüştür (Baxter, 2005: 300).

Katılımcı A, birlikteliğinde partnerinin ev-içi belirli sorumlulukları üstlendiğini ve “normalde” evlilikte beklenen rollerin kendi ilişkisinde yaşanmadığını şu cümlelerle ifade etmiştir:

Ben aslında bu süreçte bir şeyler yaptığımı biliyordum, zannediyordum. Ama o gittikten sonra anladım ki ben muhteşem bir ev erkeğine sahipmişim. İki yıla yakın zaman mesela hiç çamaşır makinesi kullanmadığımı fark ettim. Yemeklerin çoğunu o yapardı. O tabi biraz da memleket yemeklerinin özlemini duyduğundan dolayı. Benim yemeklerimi de yiyordu tabi ama yöresel yemekler yapıyordu. Esnek çalıştığı için bana göre hafta sonu daha rahat vakit geçirebilmemiz için bütün temizliği o yapıyordu. Evde hiçbir şekilde bu süreçte tamirci ihtiyacımız olmadı. Balkon yıkamaktan, pencere cam silmekten hiçbir şekilde çekinmezdi. Alıp eline bezi bir şeyler yapmaya başlıyordu. Çok titiz bir insandı. Yani bırakın kendi yükünü kaldırmayı, beni de kaldırıyormuş. Ben onu daha sonra fark ettim. Evlenmiş olsak da aynı olurdu diye düşünüyorum. Karakterle ilgili. Sonradan yayılmazdı yani. Aynı şekilde olurdu, tarzı oydu. Çünkü yıllardır yalnız yaşamaya çok alışmış biri olduğu için kendiyle ilgili her şeyi evde tek başınayken yapabildiği için, bir yandan bana da bakmış oldu diyelim (A/43 yaşında/Memur).

Katılımcı B ise birlikteliğinin ilk yıllarında ev-içi işlerin ortaklaşa yapıldığını ancak ilişki ilerledikçe partnerinin geri çekildiğini ve kendisinden yapmasını beklediğini belirtmektedir:

İlk başta herkes birbirini önemsiyor fakat ondan sonrasında kendisini evli gibi sanıyor. Cidden böyle düşünüyorum. Son beş yıl o yüzden bence kötüydü. Yani her şey benden beklenir olmuştu. Ama ilk başta yemekler birlikte yapılıyor, programlar birlikte yapılıyor yani gayet hoş bir ortamda gidiyordu. Ondan sonrasında yok, yani “lönk” diye çökmek. Aynen bunun tıbbi anlamlı başka bir şeyi yoktur (B/60 yaşında/Doktor).

Katılımcı C için ev içi sorumlulukların paylaşılması birlikteliğin nasıl yaşandığına bağlı bir mesele olarak görülmemiştir. Resmî nikâhlı evlilik ya da EBBYM’yle ilgili olmadığını, kadın-erkek arasındaki ev-içi iş bölümünün erkeğin “kendisine bağlı” olduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır:

O konuda güzel, rahatım. Çünkü o da kişisine bağlı. Ben daha önce öyle yapan bir insana etrafımda çok fazla rastlamadım. Başka arkadaşlarımın eşi ya da akrabalarım da şeylerde falan evde yardımcı olan erkeğe çok fazla rastlamamıştım. Özellikle yemek hazırlarken genelde birlikte hazırlarız. O çok yorgun veya uykusuz değilse birlikte hazırlarız. Çoğunlukla da zaten şey yapmıyorsa da benim yapabileceğim bir şeyse de yanımda oturmayı tercih eder, yanımda bulunup sohbet etmeyi tercih eder. Mesela balkon yıkamayı genelde o yapar. Güç gerektiren şeyleri zaten o yapar. İhtiyaç olduğunda yardım istediğimde temizliğe de yardım eder. Süpürür ya da siler. O konuda hiçbir sıkıntım yok. Kişinin kendisine bağlı olduğunu düşünüyorum ben bunun, evlilikle ya da evli olmamakla ilgili olduğunu düşünmüyorum. Kaldı

ki bizim ilişkimiz de uzun süredir olan bir ilişki tamamen kişilikle ilgili diye düşünüyorum (C/49 yaşında/ Memur).

Katılımcı H'ye birlikte yaşam kadını özgür kılar mı sorusu sorulduğunda cevap olarak ev işlerini yapıp yapmamakta rahat olduğunu, bu ilişkide kendini daha özgür hissettiğini ifade etmiştir. Ona göre ev işlerinin yapılmasında kadın-erkek partnerlerin ortak ve eşit sorumluluklar almasından ziyade ev işlerinin daha “özgürce” yapılması daha ön planda tutulmuştur. Katılımcı I'da benzer biçimde ev işlerini ve sorumluluğunu üstlenmeyi içselleştirmekte, zaten bu işlerin kendisi ya da kadınlar tarafından yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Kendilerini ev kadını olarak tanımlayan bu kadınların toplumsal cinsiyete dayalı geleneksel rol ayrımlarını benimsediklerini ve ev-içi emeklerini içselleştirdikleri söylenebilir:

Özgürce, özgürce dediğim ben zaten ben normalinde de evimi temizliyordum. Hani şeyim yok, kaygım yok. A evliyim işte kocam gelecek şunu yapmam lazım, şunu yapmazsam kızar bunu yapmazsam kızar. Hani rahat davranıyorum. Öbür türlü değildim, rahat değildim. Bir korku diyeyim ben size, bir şey vardı içimde (H/54 yaşında/ Ev Kadını).

Olumlu tarafı en azından bana bakan biri var. Olumsuz olması tek başıma yaşaması biraz zor olacak, çalışma imkânım yok sonuçta, yani zor olacak benim için. Şu an iyiyiz çok şükür. Çalışıyor, çabılıyor, getiriyor. Yani kimseye muhtaç olmuyoruz sonuçta. Ben daha önce çalışıyordum, hamile kaldıktan sonra bıraktım işi. Çalışmayı çok düşündüm çok istedim ama şimdi benim kızım beş yaşında olduğu için onu kimseye bırakıp gidemiyorum, kimsem yok burada çünkü. Kimsem olmayınca mecbur çocuğuma ben bakıyorum (I, 50 yaşında/ Ev Kadını).

2014 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yayımlanan araştırmaya (TAYA, 2014: 76) göre erkekler, kadının ev içi görev ve sorumlulukları yerine getirilmemesini boşanma gerekçesi olarak belirtmişlerdir. Ev içinde belli görevlerin cinsiyet temelli ayrıştırılarak belli bir cinsiyete rol olarak yüklenmesi ve boşanma nedeni olarak ileri sürülmesi toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiğini göstermektedir (Akkoç, 2020: 92). Resmî nikâhlı evlilik ile EBBYM arasındaki temel ayrım sadece yasal olarak tanınma durumunun aksine, bir noktada hukukî olarak belirlenmemiş aile içi iş bölümüne ve birçok yönden toplumsal cinsiyet ideolojilerine dayanmaktadır (Barker, 2012: 154). Gavigan (1988) tarafından yapılan çalışmada yargı kararlarında yer verilen “kötü eş” veya “kötü anne” olma gibi kullanım örneklerine dikkat çekilerek toplumsal cinsiyet ideolojilerinin yargı kararları üzerindeki etkisine değinilmiştir. Dolayısıyla yasal olarak eşlere eşit hak ve yükümlülükler tanınmış olmasına rağmen geleneksel rollerin evlilikte ve yargı kararlarında etkisini ve varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

2.7.3.6. Birlikte Yaşam Kadını Daha Özgür Kılar Mı?

Birlikte yaşamın belirli hususlarda kendisini daha rahat ve iyi hissettirdiğini ifade eden Katılımcı C için partnerinin kıskançlığı, sosyal yaşamını olumsuz yönde etkileyen ve kısıtlayan bir unsur olarak görülmüştür:

Yok, kılmaz, karşıdaki insana bağlı. Çok kıskanç biri karşımdaki. Çok fazla her şeyi irdeleyen, şey yapan. Biraz biraz rahatladım şimdi, o da şu an hatta düşündürüyor aksine beni. Bu kadar rahatlamamım sebebi yoksa sevgisinin bana azalmış olmasından dolayı mı diye düşünmüyorum değilim. Hatta şeyde bile Face'de (sosyal medya sitelerinde) ne işin var, napıyorsun messenger'ın aktif, face aktif yok whatsapp'ta aktifsin, o senin resmini niye beğendi ya da senin paylaştığın şunu niye beğeniyor, bu neden sana mesaj yazıyor. Yani benim açımdan benim ilişkimde bu bir avantaj olmadı, bir özgürlük şeyi falan olmadı. Hatta ve hatta ben daha öncesinde sürekli seyahat edebilen, gezebilen, bir yerlere gidebilen bir insandım ama bu ilişkiyle birlikte onun işinden dolayı ya da ekonomik bazı sıkıntılarından dolayı bir yerlere gitmiyoruz, ben kendi başıma da kalkıp gidemiyorum (C,49 yaşında/ Memur).

Kadının kamusal alanda çalışması, özgürlüğü için güvence niteliğindedir. Kadının ekonomik özgürlüğe sahip olması onu toplumda ve aile içerisinde alınan kararlarda daha etkin bir pozisyona getirir (Aktaş, 2013: 63). Bu bağlamda Katılımcı D, birlikte yaşama biçimindeki farklılıklardan ziyade kadının ekonomik bağımsızlığını her koşulda özgürlüğü için mücadele edebileceği bir araç olarak nitelendirmiştir:

Kadını ekonomik özgürlüğü özgür kılıyor. Ekonomik özgürlüğün varsa her şey çok güzel. Ama birine bağımlı yaşıyorsan hayatta her şey çok kötü. Kadının kendini var etmesi için gerekli olan şey çalışması ve ekonomik özgürlüğü tek bir şey yani. Çalışıp kendi kendini var edebiliyorsa sıkıntı yok. Öbür türlü birisine bağımlı yaşıyorsanız her dakika onun kölesi gibisiniz ve bunu çok güzel erkekler kullanıyor (D/56 yaşında/ Esnaf).

Herhangi bir geliri olmayan katılımcı H ise, önceki evliliğinde üzerinde daha çok baskı hissettiğini belirtmekte, resmî nikâhlı evliliklerde kadının kendisini rahat ifade edemediğini ve çaresiz kaldığını düşünmektedir. Ona göre bu birlikteliği kendisini daha özgür hissettirmiştir:

Beraber olduğum tarafla daha özgür hissediyorum kendimi. Şimdi bir şey diyebiliyorum ama öbürkünde diyemiyordum. Evlisin bir şey yapamıyorsun çaresizsin. Tartışmalarda şeylerde şimdi daha iyi bir özgürüm çünkü ne derse ben bir şey söyleyebiliyorum. Yapıdan da geliyor bu, ben biraz çekingen bir insanım. Şimdi kendimi daha rahat hissediyorum böylesi daha rahat bence (H/ 54 yaşında/ Ev Kadını).

Ya tamam resmî nikâhımız olmayabilir ama ben kendimi gayet iyi ve güzel, düzgün bir aile olarak görüyoruz. Yani o bana bir şeyler danışıyor, ben ona danışıyorum yani biz böyle birbirimizin sıkıntısını birbirimize söylüyoruz, gideriyoruz. Ama eski eşime hiçbir şekilde bir kelime dahi konuşamıyorduk. Konuştuğum an dayak konuştuğum an hakaret (I/50 yaşında/ Ev Kadını).

Daha önce resmî nikâhlı evlilik deneyiminin olmadığını belirten Katılımcı J açısından evlilik aynı zamanda sorumlulukların yüklenildiği bir kurum olarak algılanmaktadır. Bu

yönüyle evlilikte sorumluluk ve mecburiyetlerin birlikte yaşama göre daha fazla olduğunu ve birlikte yaşamın daha “özgürleştirici” imkanları barındırabileceğini vurgulamıştır:

Şimdi evliliği bilmediğim için yani tek bir pencereden bakış açısı olacak ama yani evli olmayan bir insanın evlilikteki sorumluluklardan daha az sorumluluk yüklendiğini düşünüyorum. Bazı şeyleri üzerine almayabilir. Sonuçta bu birlikte yaşam ortak bir yaşam birliği, evlilikte biraz daha sorumluluğun daha yüksek olduğu, mecburiyetlerin daha fazla olduğu bir şey gibi görüyorum evliliği. Ama birlikte yaşamda böyle değil biraz daha özgür davranma, düşünme, yaşam şeyi olabiliyor kişinin diye düşünüyorum (J, 59 yaşında/Hemşire).

Katılımcı ifadelerinden EBBYM’de resmî nikâhlı evliliklere oranla düşüncelerini daha rahat ve özgürce ifade edebildikleri görülmüştür. Bunu yanında kıskançlık gerekçesiyle kısıtlamaların EBBYM’de de görüldüğü anlaşılmaktadır. EBBYM ya da resmî nikâhlı evlilik fark etmeksizin kadını ekonomik bağımsızlığının özgür kılacağı ifade edilmiştir.

2.8. Tartışma

Feminist mücadele sayesinde toplumsal yaşamın birçok alanında etkili olan bazı gelişmeler, günümüzde evlilikten daha esnek unsurlar taşıyan EBBYM’nin tercih edilmesinde etkili olmuştur. İkinci dalga feminist hareketin “özel olan politiktir” düsturuyla birlikte evlilik kurumu üzerine yapılan tartışmalar feminist çalışmalarda önemli bir yer tutmaktadır (Firestone, 2015). Bu kapsamda evlilik, hiyerarşik toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üretildiği ve yeniden üretildiği temel kurumlardan birisi olarak nitelendirilmiştir (Komter, 1989: 187; Smart, 1984). Diğer taraftan EBBYM ise, bazı kadınlar ve erkekler tarafından geleneksel evlilik normlarına uymayan uzun süreli heteroseksüel ilişkiler yaşamayan yeni yollarından birisi olarak ortaya çıkmıştır. Cinselliğin artan kabulü, sosyal baskının giderek zayıflaması, kadınların üreme üzerindeki kontrolünün artması ve birlikteliklerde çiftlerin kendi tercihlerini daha ön planda tutmasıyla birlikte kadınların ve erkeklerin evlilik ve aileye ilişkin algıları da zaman içinde değişim göstermiştir. Bu gelişmelerle birlikte kadınların kamusal alandaki konumları da güçlenmiş, evlilik ve aile ilişkilerinden beklentileri farklılaşmıştır (Carmichael, 1995: 51-52). Bu bakımdan Elizabeth’e göre (2000: 88) geleneksel evlilik normları karşısında EBBYM, bir çeşit evliliğe karşı koyma stratejisi olarak gelişim göstermektedir. Bireyler geleneksel evlilik kurumunda reçete edilmiş bazı finansal düzenlemelerin ve ev-içi sorumlulukların paylaşılması gibi unsurları EBBYM’de kendi aralarında daha basit belirleyebilmektedirler. Dolayısıyla EBBYM, resmî evliliklere kıyasla daha katmanlı ve çeşitlilik gösteren biçimlerde ortaya çıkmaktadır (akt., Elizabeth, 2000). EBBYM’yi tercih eden bireylerin oranlarındaki artış dünyanın pek çok yerinde hukuksal düzenlemelerde de değişikliğe gitme ihtiyacı doğurmuştur.

Bunun sonucunda bazı ülkelerde evliliğe alternatif bu birlikteliklerin hukuksal olarak tanınması için yeni hukukî düzenlemelere yer verilmiştir (Öztürk vd., 2017: 1).

EBBYM, evlilik, boşanma ve diğer tüm medenî durumlar gibi ailenin toplumsal yapısını anlamlandırabilmek açısından önem arz etmektedir. Turner'e göre (2015: 363-365) aile, cinselliğin meşrulaştırıldığı ve üreme süreçleriyle cinsel birlikteliklerin düzenlendiği, bu bağlamda insan türünün devamlılığını ve yeniden üretimini sağlayan bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Bu işlevlerinin yanı sıra ailenin tarihsel süreçte diğer birçok işlevsel yönü de bulunmaktadır. Aile aynı zamanda ekonomik üretimin örgütlenmesi, mülkiyetin dağıtımı, kültürün aktarımı ve devamlılığını sağlayan, çocukların toplumsallaşması ve yaşlı bakımı gibi bireysel ihtiyaçların da tedarik edilebildiği sosyal bir kurumdur (Turner, 2015: 363). Aile üzerine yapılan güncel çalışmalardan bazıları, ailenin modern toplumlarda yok olmaya yüz tuttuğunu iddia etmektedir. Aksine Turner'a göre (2015: 366) geleneksel aile yapısında bazı önemli toplumsal değişimlerin görüldüğü kabul edilse bile ailenin yok olduğuna dair ikna edici bir kanıt bulunmamaktadır. İşlevsel açıdan rutinleşmiş ve amacına uygun varoluşuyla geleneksel aile yapısının yanında EBBYM, devlet ya da ataerkil yapının üzerinde karar veremediği anlık, akışkan ve ön görülemez unsurlar içermektedir. Bu nedenle EBBYM ile evlilikler karşılaştırıldığında aileye ilişkin algılar hem benzerlik hem de belirli farklılıklar göstermektedir. Silva ve Smart (1999: 7)' göre resmiyet, kan bağı ve evlilik ilişkilerinden ziyade aile kavramında önemli değişiklikler birlikteliklere yüklenen öznel anlamlarla ortaya çıkmaktadır. Böylece aile ve evlilik, bireylerin partnerleriyle arasında kurduğu birlikteliklere yükledikleri geniş yelpazedeki anlamları kapsamaktadır. Barlow ve James'e göre (2004: 157) bireyler çoğunlukla EBBYM'i sadece evliliğe alternatif bir yaşam biçimi olarak tercih etmemektedir. Bilhassa "birbirine sahip olma" hissiyatının yaşanmaması amacıyla resmî evlilikler yerine EBBYM ile birlikteliklerini sürdürmek istediklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla nikahsız birliktelikleri tercih eden bu bireyler, çoğunlukla EBBYM ve resmî nikahlı evlilik arasında ahlaki ya da hukukî yönden herhangi bir farklılığın bulunmadığını vurgulamaktadırlar (Barlow ve James, 2004: 157-161).

Bu çalışmada katılımcı kadınların EBBYM fenomenine oldukça farklı türde anlamlar yükledikleri görülmektedir. Katılımcı kadınlardan bazıları, EBBYM'i evliliğe benzer biçimde tanımlarken, bazı katılımcılar için EBBYM bireysel tercihlerin daha ön planda tutulduğu ve resmî nikâhlı evlilikten ayrıştığı unsurlara dikkat çekmiştir. Genel olarak katılımcı kadınlar arasındaki farklı sosyo-ekonomik statü (SES) ve eğitim seviyesi, EBBYM ve evlilik arasındaki benzerlik düzeyini etkilemekte, katılımcıların EBBYM'e yükledikleri anlamları değiştirmektedir. SES ve eğitim seviyesi arttıkça, katılımcı kadınların resmî nikâhlı evliliklere

daha eleştirel yaklaştıkları, EBBYM'nin kadını daha güçlü kılacağı yönünde ifadeler sundukları görülmüştür. Özellikle bu kadınlar birlikteliklerinde hukukî olarak karşılaşılabilecekleri risklerden haberdar olduklarını, buna rağmen resmî nikâhlı evlilik yerine EBBYM'i tercih ettiklerini sıklıkla belirtmektedirler.

EBBYM'yi tercih eden katılımcıların yanıtları etrafında çalışma bulguları üç ana başlıkta sunulmaktadır. İlk olarak *Evlilik Benzeri Birlikte Yaşamın Görülme Şekli ve Tercih Nedenleri* başlığı altında katılımcıların EBBYM'i tercih etme nedenlerine odaklanılmakta ve bu birlikteliklerine hangi anlamlar yükledikleri irdelenmektedir. Katılımcıların *önceki evlilik deneyimleri* ya da *evlilikle ilgili ön yargıları* EBBYM'nin görülme şekli ve tercih nedenlerinde belirleyici faktörlerdir. Bulgular, genel olarak EBBYM'nin resmî nikâhlı evliliklerin haricinde değerlendirilemeyeceğini yansıtmaktadır. Nitekim bu birliktelikleri deneyimleyen kadınların dolaylı ya da doğrudan resmî nikâhlı evlilikle EBBYM'i ilişkilendirdikleri görülmüştür. Görüşmelerde katılımcıların bu birlikteliği tercih etme nedenleri arasında evliliğe karşı olduklarını ifade eden gerekçelere rastlanmamıştır. Bilhassa bazı katılımcılar resmî nikâhlı evliliğin önemini vurgulayan ifadeler kullanmaktadır. Bazı katılımcıların ise EBBYM'i erkeğin baskısından kurtulmak veya nikâh akdinin getirdiği hukuksal prosedürlerden kaçınmak için alternatif bir yol olarak tercih ettikleri görülmektedir. Katılımcılardan daha önce evlilik deneyimi olmayanlar evliliğe daha olumlu tutum sergilerken, evlilik deneyimi olanların evliliğe pek sıcak bakmadıkları ve EBBYM'i tercih ettikleri belirlenmiştir. Dolayısıyla EBBYM yaşam deneyimleri Adak'ın da belirttiği üzere (2012: 224) yalnızca *bekarlığa* değil *yeniden evlenmeye* de alternatif olarak tercih edilebilmektedir.

Daha önce evlilik deneyimi olmuş kadınlar için hukukî prosedürler ve boşanma süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar, EBBYM'nin tercih edilmesinde belirleyici olmaktadır. Kadınlar, boşanma sürecinde yaşamış oldukları zorlukları resmî nikâhlı evlilikten caydıran bir gerekçe olarak nitelendirmektedir. EBBYM'i evliliğe alternatif olarak tanımlayan katılımcıların ise çoğunlukla önceki olumsuz evlilik deneyimlerine vurgu yaptıkları dikkat çekmektedir. *Mahkeme süreçlerinin uzaması, boşanma davalarının uzun sürmesi ve nafaka ödemelerinde sürecin erkek lehine işlemesi* gibi meselelerden mustarip olmuş kadınlar, resmî nikâhlı evlilik ve boşanma süreçlerindeki hukukî prosedürleri yeni bir evlilikle tekrar deneyimlemek istememiştir.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda evliliğe ve boşanmaya ilişkin hakların büyük bir kısmı ve mal rejimleri eşler arasında eşitlik ilkesi göz önünde bulundurularak düzenlendiği görülmektedir (Uygur ve Özdemir, 2021: 125). Ancak katılımcıların EBBYM'yi tercih nedenleri dikkate alındığında bu eşitlik hükümlerinin maddi anlamda tam olarak karşılık

bulmadığı söylenebilir. Bu kapsamda feminist hukuk yaklaşımlarından liberal anlayışın şekli eşitlik anlayışı eleştirisi yapmak yerinde olacaktır. Kadınlar aile hukukunun birçok alanında erkeklerle eşit haklara sahiptir, ancak genel olarak toplumdaki konumlarının eşit olmamasından ve kadınların aile içinde ekonomik kaynaklar üzerinde erkeklere göre daha az kontrolü bulunmasından dolayı kadınlar çoğunlukla boşanmaya ilişkin kararlarda dezavantajlı durumdadır. Ancak sistem mahkemenin eşler arasındaki anlaşmazlığı tarafsız, iki eşit kişi arasındaki bir anlaşmazlık olarak ele almasını öngörmektedir (Ullrich, 1986: 42). Dolayısıyla kadının toplumsal konumunun göz ardı edilerek şekli eşitlik anlayışıyla hareket edilmesi kadınları aleyhine sonuçlar doğurabilecektir. MacKinnon (2020: 268-279)'a göre liberal anlayışta hukuk kuralının soyut, tarafsız ve yüceltilmiş olması erkeğin kadın üzerindeki iktidarı, iktidardaki eril anlayışı meşrulaştırır ve erkek dünyasını pekiştirir Nesnel hukuk düzenlemeleri ile cinsel eşitliğin sağlanması mümkün değildir. Çünkü cinsiyet eşitsizliği sorunu aynılık/farklılık sorunu değil toplumsal cinsiyet hiyerarşisidir. MacKinnon, aile içi şiddetin varlığını da kadın erkek arasındaki bu güç eşitsizliğine dayandırmaktadır (Bartlett, 1987:1160).

Katılımcı ifadelerinde şiddetin boşanma sürecinde hakların kullanımı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Zira, katılımcılardan bazıları evliliklerinde şiddet gördüklerini, eski eşlerinin kendilerine tekrar zarar verebilme ihtimalinden korktukları için nafaka, tazminat talebinde bulunmadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında bazı katılımcılar ise hukukî prosedürlerin daha çabuk ve zahmetsiz ilerleyebilmesi için eski eşleriyle anlaşma yoluna gitmek istediklerini ancak erkeklerin çoğunlukla anlaşmaya yanaşmadıklarını bildirmişlerdir. Bilhassa bazılarının nafaka gibi yasal haklarından *feragat ederek* eski eşlerini anlaşmalı boşanmaya ikna etmeye çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla kadınlar boşanma hakkını kullanabilmek adına diğer yasal haklarından feragat etmek zorunda kalmışlardır. Önceki evlilik sürecinin kötü geçmesi, resmî nikâhın hukuksal olarak sağladığı haklar ve korumalardan yararlanamamış olmaları, boşanma sürecinde yargı aşamasında karşılaştıkları olumsuzluklardan dolayı katılımcıların resmî nikâha ilişkin güvenlerinin zedelendiği anlaşılmaktadır. Nitekim kadınların hukuksal olarak edindiği hakların uygulamada yetersiz kaldığı bazı süreçler, onların sahip oldukları haklardan faydalanabilmesinin önüne geçmektedir. Kısaca elde edilen bulgular neticesinde boşanma ve boşanma sürecindeki hukukî prosedürlerin resmî nikâhlı evlilikleri tercih etmeyen katılımcılar tarafından caydırıcı sebep olarak görüldüğü ifade edilebilir.

Şiddetin EBBYM'nin tercih edilmesinde de etkili olduğu görülmektedir. EBBYM'i tercih eden bazı katılımcı kadınlar daha önceki evliliklerinde *şiddet mağduru olduklarını*, bu nedenle resmî nikâhlı evliliğe sıcak bakmadıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan görüşmelerde

dört katılımcı, önceki evliliğinde fiziksel şiddete maruz kaldığını, bir katılımcı ise ekonomik şiddete maruz kaldığını belirtmektedir. Bu katılımcılar, boşanma sürecinde de eski eşleri tarafından taciz edilmiş ve şiddet görmüşlerdir. Hukuksal süreçlerin uzamasıyla birlikte bu kadınların şiddete maruz kalma süreleri ve riskleri de artış göstermektedir. *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu*'nun 2021 yılı verilerine göre, Eylül ayında öldürülen yirmi altı kadından onu, boşanmak istedikleri, barışmayı, evlenmeyi ya da ilişki kurmayı reddettikleri gerekçesiyle partnerleri tarafından öldürülmüştür. Katılımcıların şiddet ve resmî nikâhlı evliliğe ilişkin ifadelerinde “sahip olma”, “tapulu malı gibi görme” kullanımı öne çıkmaktadır. Katılımcı kadınlar açısından erkeklerin bu tutumu, evliliklerde şiddetin görülme olasılığını da arttıran bir unsurdur. Gittins’a göre (2011: 72), erkeğin mülkü olarak gördüğü kadınlara ve çocuklara şiddet uygulaması, halen modern dünyada patriyarkal yapının devam ettiğinin göstergesidir.

Kucur ve Kelebek tarafından yapılan bir araştırmada (2021: 231-232) eşinden şiddet gören, aile ve çevre baskısına maruz kalan kadınların çoğunlukla boşanmayı erteledikleri, haklarını bilmedikleri ya da çocuklarını mağdur etmek istemedikleri için boşanma süreçlerinde mağduriyet yaşadıkları belirlenmiştir. Diğer taraftan çeşitli baskı unsurları altında evliliğini sonlandırma mücadelesi veren kadınların boşanma süreçlerinin uzamaması adına çoğu zaman haklarından feragat edebildiği de görülmüştür (Kucur ve Kelebek, 2021: 261). Örneğin Uğur tarafından yapılan bir çalışmada (2014), boşanmak isteyen kadınların bazı durumlarda eski eşleriyle iletişim kurmamak için nafaka talebinde de bulunmadıkları belirtilmektedir. Benzer biçimde bu tez çalışmasında da katılımcı kadınlar boşanma ve mahkeme süreçlerinin uzamaması adına çoğu zaman haklarından feragat ettiklerini ya da boşanma davalarının uzun sürmesi sebebiyle mağdur olduklarını ifade etmektedir. Bu açıdan yargılama ve adalete erişim süreçlerinde temel hukukî düzenlemelerin kamu/özel alan arasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yeteri kadar yer vermediği düşünülmektedir. Şöyle ki, ceza yargılamasında zorunlu müdafilik uygulaması varken medeni yargılamada adli yardım desteği ihtiyari ve ulaşılması zordur. Mossman’a göre (1990: 363), mağdurlarının kadın olduğu, erkeklerin sanık olarak yargılandığı “özel” alandaki şiddetin “kamu alanında” adli yardım temsili ile sonuçlanırken adli süreçlerde çoğunlukla kadınların temsil ve koruma talepleri yine “özel” alanda kalmaktadır. Dolayısıyla kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olsa bile, karşılaştırma kriterleri cinsiyetçi yapılar içermektedir. Bu bağlamda adalete erişim süreçlerinde hukukî düzenlemelerdeki eşitliğin, başta toplumsal cinsiyet ayrımı olmak üzere toplumdaki farklı eşitsizlik biçimleriyle bozulduğu düşünülmektedir (Hatipoğlu Aydın, 2015: 86). Bu açıdan en az hukukî düzenlemeler kadar adalete erişim bağlamında da kadınların haklarına sahip çıkma

bilincinin gelişmesi, cinsiyet ayrımına karşı kadın haklarını savunan sivil toplum örgütlerinin, akademik çalışmaların ve sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılarak toplumsal duyarlılığın artırılması önem arz etmektedir (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998: 89-90).

Bu tez çalışmasının ikinci tematik başlığında ise *Evlilik ve Evlilik Benzeri Birlikte Yaşama İlişkisi* katılımcıların yanıtları üzerinden karşılaştırılmıştır. Nitekim katılımcıların birlikte yaşamı tercih etmesinde yaş önemli bir belirleyicidir. Evlilik, katılımcılar tarafından yaşamın erken dönemlerinde gerçekleşmesi gereken bir durum olarak nitelendirilmiştir. Özellikle yaşın ilerlemesi, katılımcılar tarafından resmî nikâhlı evlilik yapmanın gerekli görülmediği bir süreç olarak yorumlanmaktadır.

Yaş, evlilik ve EBBYM üzerine katılımcı görüşlerinde iki konu başlığı öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi *doğurganlık* diğeri ise *bakıma muhtaçlık* meselesidir. Yaşın ilerlemesi ve çocuk ihtimalinin azalmasıyla, katılımcı tercihlerinde evlilikten EBBYM'e doğru bir geçiş olduğu görülmektedir. Katılımcılar, evliliğin getirdiği kurumsallığı, başka bir anlamda evlilikle oluşan *aileyi*, çocuğun da var olması durumunda gerekli bulduklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle katılımcılar, çocuk ihtimalinin olması durumunda evlenmenin de gündeme geleceğini ifade etmektedir. EBBYM'yi evliliğe alternatif ya da evliliğe hazırlık olarak gören on katılımcıdan yedisi birlikteliklerinde hamilelik durumu ya da düşüncesi olması halinde bu durumun evlenme düşüncesini de yaratacağını belirtmişlerdir.

İleri yaşla bağlantılı bir diğer önemli unsur ise yaşlılık döneminde bakım muhtaçlık konusudur. Katılımcılar, bakıma muhtaçlık durumunda evliliğin EBBYM'e göre daha güvenli bir ortam sağladığını belirtmektedir. EBBYM'de partnerler arasında resmî bir bağın bulunmaması, onların bakım sorumluluğunu üzerine almaktan daha kolay kaçınacakları şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla katılımcılar EBBYM ile kurdukları birlikteliklerin bakıma muhtaçlık durumunda güvence sağlamayacağını düşünmektedir. Bakıma muhtaçlık meselesi gibi bazı ihtiyaçların aile-içi ilişkilerle karşılanması, katılımcılar tarafından evlilik kurumunun önemiyle ilişkilendirilmektedir. Nitekim katılımcıların *aileyi aile yapan unsurlara* verdikleri yanıtlar, evlilik kurumuna atfettikleri anlamları da göstermiştir. *Düzen, çocuk sahibi olma* ve *sorumluluklar* ailenin temel unsurları olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan katılımcıların çoğunlukla evlilik kurumunu bahsi geçen *üç temel unsur* dikkate alarak gerekli gördüklerini söylemek mümkündür.

Diğer taraftan dinî nikâh, EBBYM'i tercih eden katılımcılar açısından birlikteliği meşrulaştırdıkları bir unsur olarak nitelendirilmiştir. Bilhassa dinî nikâhın gerekli olduğunu düşünen katılımcılar, resmî nikâhı *kâğıt üzerinde yapılan bir sözleşme* olarak tasvir etmektedir. Katılımcılardan bazıları, dinî nikâhın var olması durumunda partnerleriyle yaşadıkları ilişkinin

evlilikten farklı olmadığını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise herhangi bir nikâh şeklinin önemli olmadığını, önemli olanın eşlerin birbirlerine karşı duydukları *sevgi* ve *saygı* olduğunu vurgulamışlardır.

Bu tez çalışmasının üçüncü tematik başlığında ise *Evlilik Benzeri Birlikte Yaşamın Toplumsal Boyutuna* ilişkin bulgular irdelenmiştir. Katılımcılar, EBBYM tercihlerinin çoğunlukla yakın akrabaları tarafından uygun görülmediğini belirtmiştir. Diğer taraftan bazı katılımcılar yaşlarından dolayı ilişkileri hakkında daha az olumsuz yorumla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Malî açıdan partneriyle sorun yaşadığını bildiren herhangi bir katılımcı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, ekonomik bağımsızlığın EBBYM’i tercih eden kadınlar açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Nitekim birlikteliklerine dair yasal düzenlemenin olmaması, ekonomik olarak eşlerine bağımlı olan kadınların EBBYM’nin bozulması halinde partnerlerinden haklarını talep etmesini engellemektedir. Bu kadınların, ilişki sürecinin partner ölümü veya ayrılmasıyla sonlandığı durumlarda mülkiyet anlaşmazlıklarını çözmek ve gelir düşüşlerini önlemek için savunmasız bir duruma girme riski bulunmaktadır (Gassen ve Harris, 2015: 432). Dolayısıyla bu uyuşmazlıkların ortaya çıkması durumunda kadınların haklarını elde etmek için ihtiyaç duyacakları yasal kurallara veya devlet yardımlarına erişim sağlaması oldukça güçtür. Nitekim katılımcılardan iki tanesinin bu birlikteliğe başladıktan sonra partnerlerinin talebi doğrultusunda işlerini bıraktıkları, dolayısıyla ekonomik olarak partnerlerine bağımlı olarak yaşamlarını sürdürmeye başladıklarını belirtmiştir. Bu durum olası bir ayrılık veya partner ölümü durumunda evlilik benzeri birlikteliği seçen kadının sosyal güvenlik kapsamında hiçbir hak talep edemeyecek olmaları sebebiyle resmî nikâhlı evli kadınlara göre daha büyük bir mağduriyet yaşayabileceklerini göstermektedir. *Kadının işi* olarak görülen çocuk bakımı ve ev işleri, kadınların kamusal alanda ücretli bir işte çalışmasının önündeki engellerden biridir. Diğer taraftan evin sorumluluklarını üstlenen kadınların karşılıksız emeği, EBBYM gibi kayıtsız birlikteliklerde kadını daha çok mağdur etme riskini barındırmaktadır. Çalışma bulgularında da çocuğuna bakacak bir yakının veya çocuğunu bırakacak bir yerinin olmaması sebebiyle herhangi bir gelir getiren işte çalışmadığını bildiren katılımcılar yer almaktadır. Kadının iş yaşamına katılımının desteklenmesi için çocuk ve yaşlı bakımlarının kurumsal hizmetle sağlanması gerekmektedir. Diğer taraftan bu yönde geliştirilecek sosyal politikaların, EBBYM bağlamında kadının karşılıksız emeğini de dikkate alması önem arz etmektedir.

Birliktelik statüsünün rolü ya da insanların evli, birlikte yaşıyor ya da hiç evlenmemiş olup olmadığı, refah devleti araştırmalarında nadiren tartışılmaktadır. Bununla birlikte, birçok refah devlet politikası evliliğe odaklandığından, EBBYM tercihleri arka planda kalmıştır. Bu

yasal düzenleme eksikliği, devlet desteğine ihtiyaç duyulduğu durumlarda birlikte yaşayanları savunmasız konuma getirmektedir. Avrupa genelinde birlikte yaşama oranlarının artış göstermesiyle, bu birlikteliklerin statüsünün refah devleti politikalarındaki rolünü anlamak giderek daha önemli hale gelmiştir (Gassen ve Harris, 2015: 431).

Katılımcılar özgürlüklerini temel alarak partnerleriyle olan ilişkilerini değerlendirirken özgürlüğe farklı anlamlar yüklemektedir. Kadınlar EBBYM’de ilişkiye devam edip etmeme kararını daha rahat verebildiklerini ve bu ilişkilerinde kendi düşüncelerini partnerleriyle rahatça paylaşabildiklerini belirtmişlerdir. Bunun gibi birçok gerekçe, kadınların EBBYM ile kurdukları birlikteliklerinde daha özgür hissettikleri şeklinde yorumlanmıştır. Özellikle herhangi bir işte çalışan ya da kendine ait geliri olan kadınlar açısından bu unsurlar, EBBYM’yi tercih etme nedenleri arasında sayılmaktadır. Diğer taraftan eğitim seviyesi düşük ve geliri olmayan kadınlar için özgürlük olgusu farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu katılımcı kadınların ev-içi karşılıksız emeği içselleştirdikleri, EBBYM tercihlerinde de ev kadını olarak çalışmaya devam ettikleri görülmektedir. Katılımcı kadınların ifadelerinden de anlaşıldığı üzere çoğunlukla resmî nikâhlı evliliklerde erkek otoritesi ve baskısının sonucunda kadınların kendi düşüncelerini rahatlıkla ifade edemedikleri belirtilmektedir. Diğer taraftan evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin daha esnek ve bireysel tercihe bağlı kolaylıkla bozulup-kurulabilmesi, katılımcı kadınlar açısından çoğunlukla olumlu bir özellik olarak nitelendirilmiştir.

Katılımcıların ifadeleriyle sevgi, saygı ve partnerlerin karşılıklı birbirlerine özen göstermesi durumu resmî nikâhlı evliliklerin rutinleşmesiyle ortadan kalkmaktadır. Oysa bu birliktelikleri deneyimleyen katılımcı kadınlar açısından EBBYM’de partnerlerinin daha fazla “kendilerine” ve “partnerlerine” özen gösterdikleri vurgulanmıştır. Bu durum kadınlar açısından evliliğin kolaylıkla sonlandırılmaması, sınırlayıcı olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Katılımcılar bu birlikteliklerde ilişkinin sonlanma durumunun tarafların istek ve arzuları doğrultusunda anlık olarak gerçekleşebileceğini vurgulayarak partnerlerin birbirlerine olan bağlılığı ve hassasiyetlerinin de arttığını ifade etmektedir. Bu yönüyle EBBYM katılımcı kadınlar için resmî nikâhlı evlilikten daha cazip görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini tercih eden kadınların bu birlikleri tercih etme nedenlerini ve nasıl deneyimlediklerini, bu deneyimlerinin hukuksal ve toplumsal yansımalarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılarak dinî nikâhlı ya da dinî ve resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşayan on kadınla mülakat yöntemiyle görüşülmüştür. Görüşmeler doğrultusunda konu “Evlilik Benzeri Birlikte Yaşamamanın Görülme Şekli ve Tercih Nedenleri”, “Evlilik ile Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin İlişkisi” ve “Evlilik Benzeri Birlikte Yaşam Modellerinin Toplumsal Yönü” olmak üzere üç ana tema altında analiz edilmiştir. Katılımcılar tarafından verilen yanıtlar toplumsal cinsiyet bağlamında ve feminist hukuk perspektifi doğrultusunda tartışılmıştır.

Katılımcıların birlikteliklerini evliliğe hazırlık veya evliliğe alternatif olarak nitelendirdikleri görülmüştür. Bu birlikteliklerin tercih edilmesinde özellikle önceki olumsuz evlilik deneyimlerinin etkili olduğu görülmüştür. Evliliğe hazırlık olarak nitelendiren katılımcıların birlikteliğin “tanıma” fonksiyonuna değinmişlerdir. Birlikteliği evliliğe alternatif olarak nitelendirenler ise resmî nikâh üzerinden yorum yaparak, resmî nikâhın hukukî düzenlemelerle sağladığı haklara ilişkin güvencenin gerçek hayatta tam olarak karşılığını bulamadığı ve aksine kendileri için daha fazla sorun yarattığını bu sebeple resmî nikâh yerine birlikte yaşamı tercih ettiklerini ifade etmişler. Buna gerekçe olarak gerek evlilik süresince gerekse boşanma ve dava sürecinde yaşadıkları her türlü şiddet, kötü muamele gibi sıkıntıları gösterirken, birlikte yaşamamanın devamında veya son bulmasında karar verici pozisyonda olmalarının kendilerini rahatlattığını ve daha güvende hissetmelerine olanak sağladığını belirtmişlerdir.

Geleneksel olarak aile evlilikle oluşan bir müessesedir. Ancak modernleşmeyle birlikte bireyselliğin artmasıyla farklı aile türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların evliliğe atfettikleri anlam aile üzerindeki düşüncelerini de şekillendirdiği görülmüştür. Evliliğin kurumsal yönüne vurgu yapan katılımcılar ailenin oluşabilmesi için resmî olarak evliliğin gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ailenin daha sevgi ve bağlılık yönüne vurgu yapan katılımcılar ise resmî nikâhın ailenin gerçekleşmesi için yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Katılımcıların çoğunluğu birliktelikte çocuk konusunun gündeme gelmesi durumunda “toplumsal kabul” açısından kaygı duyduklarını ifade etmişlerdir. Çocuğun toplum içinde olumsuzluklar yaşayabileceğine değinerek, bu tarz birlikteliklerin halen toplumsal olarak kabul edilebilir olmadığına ilişkin düşünceye sahip oldukları görülmüştür. Yapılan görüşmelerde bu

birlikteliklere toplumda çok olumlu bakılmadığı, dinî ve resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşamdan ziyade dinî nikâhlı birlikteliğin toplumda daha kabul edilebilir nitelikte olduğuna işaret edilmiştir.

Katılımcıların tercih sebepleri göz önüne alındığında daha çok resmî nikâhın getirdiği prosedürlerden kaçınmak için bu birliktelikleri tercih ettikleri görülmekte, katılımcıların hukukî süreçlere ilişkin yorumlarından hukuka duydukları inanç ve güvenin zedelendiği anlaşılmıştır. Bunun sonucu olarak da bu birlikteliklerin hukuken tanınması, bu birlikteliklere hukukî haklar tanınması yönünde doğrudan talepleri bulunmamaktadır. Ancak Türk hukukunda genel olarak düzenlemelerin resmî nikâhla gerçekleşen aile üzerinden şekillendiği düşünüldüğünde, özellikle geleneksel rollerin sürdürüldüğü birlikteliklerde sosyo-ekonomik açıdan zayıf olan kadın tamamen korunmasız kalmaktadır. Hukuka inancı zayıflamış kadınların özellikle önceki evlilik deneyimlerinde şiddet gören kadınların evliliğe sıcak bakmadığı, hukuken korunamadıkları düşüncesinden hareketle bir ölçüde kendilerini korumak adına resmî nikâhtan uzak durdukları görülmektedir. Dünyada ve Türkiye’de evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin yaygınlaştığı ve toplumsal bir gerçeklik olduğu bilgisinden yola çıkarak bu gerçekliğin yarattığı ihtiyaçlar doğrultusunda yeni hukukî düzenlemelere yer vermek önem arz etmektedir. Bununla birlikte katılımcılarla yapılan görüşmelerden evlilik birliğini sona erdirmeye amacından kaynaklı boşanma, nafaka davaları gibi davaların yargılama süreçlerindeki uzunluk, nafakaların tahsili ve sürekliliği gibi hususlarda yaşanan aksaklıklar kadınların maddi ve manevi olarak mağduriyetlerini attırmaktadır.

Evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin hukukî olarak tanınması, bu çalışma kapsamında yapılan görüşmeler göz önüne alındığında tek başına yeterli bir çözüm yolu olarak görülmemiştir. Zira evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini tercih eden katılımcılar, çoğunlukla resmî nikâhlı evlilik yoluyla elde edecekleri haklardan ziyade, resmî nikâhlı evliliklerle doğan hukukî prosedürlerin yıpratıcı süreçlerinden mustarip olduklarını belirtmişlerdir. Resmî nikâhlı evlilik her ne kadar eşit şartlarda ve cinsiyetler arası ayrımcılık gözetmeksizin hak temelli düzenlemeler barındırsa da özellikle evliliklerin sonlandırılmasında ve diğer alanlarda uygulamaya yönelik noksanlıklar barındırmaktadır. Feminist perspektiften bakıldığında ise kadın ve erkek için eşit haklar tanınmasının tek başına reformist bir etki yaratmadığı, toplumsal yaşamda halen ataerkil değerlerin aile üzerinden yeniden üretildiği dikkat çekmektedir. Bu sebeple, kadınların resmî nikâhlı birlikteliklerinde yaşadıkları güçlükler, onların evlilik benzeri birlikte yaşam modellerini tercih etmelerinde önemli bir belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu tartışmalar dikkate alındığında, kapsamlı ve kadının toplumsal konumunu güçlendirecek sosyal politikanın etkili olabilmesi için bu

düzenlemelerin kadının kendi bağımsızlığını destekleyen unsurlar içermesi gerekmektedir. Diğer yandan Türkiye gibi halihazırda ataerkil değerlerin henüz tamamıyla ortadan kalkmadığı bir toplumda aile kurumunun karara kapalı ve sorgulanamaz bir biçimde ele alınması yeni kırılganlıklara zemin hazırlamaktadır. Türkiye’de aile yapısı hem modern hem geleneksel değerleri içerisinde barındırabilmekte, bu yönüyle tek yönlü sosyal politikaların geliştirilmesi yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla aileye ilişkin sosyal politikalarda, partnerler arasındaki ekonomik, sosyal ve hukukî bağımlılıklar dikkate alınmalı ve birlikteliklerin çözülmesi durumunda kadınların dezavantajlı durumlarına dikkat çekilmeli, kadınları özgürleştirici uygulamalara yer verilmelidir. Bunun için öncelikli olarak kadınların çalışma alanına katılabilmeleri için üzerlerinde olan bakım yükümlülüğünün alınması, kreş olanaklarının artırılarak kadınlar ekonomik olarak bağımsız olmasına olanak sağlamak gerekmektedir. Yargılama süreçlerinde hızlı ve etkili çözüm yolları üretilerek boşanma, nafaka gibi davaların kısa sürede sonuçlandırılarak maddi ve manevi olarak yaşanan mağduriyetlere son verilmelidir. Evlilik benzeri birlikte yaşam modellerinin toplumsal bir olgu olduğu kabul edilerek geleneksel aile kavramının genişletilerek yorumlanması ilgili hukuk mevzuatlarında ve sosyal hizmet politikalarında bu yönde yeni düzenlemelere yer verilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak evlilik ve aile kavramlarında yaşanan dönüşüm ve çeşitlilik dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de etkisini göstermektedir. Geleneksel aile yapıları varlığını sürdürmekle birlikte yeni aile yapılarının da görünürlüğü artmıştır. Toplumsal yapıda oluşan bu hareketliliğinin hukuksal alanda karşılık bulması, yaşanacak olası problemlerin çözümsüz kalmaması açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akgökçe, N. ve Çakır, S. (1995). *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Akkoç, H. B. (2020). *Boşanma, Erkeklik Krizi ve Babalık*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Amato, P. R., Booth, A., Johnson, D. R. ve Rogers, S. J. (2007). *Alone Together*. Harvard University Press.
- Andree, M. (1993). *Feminizm*. (Çev. Ş. Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Barker, N. (2012). *Not The Marrying Kind: A Feminist Critique of Same-Sex Marriage*. Palgrave Macmillan, New York.
- Barnett, H. (1998). *Introduction To Feminist Jurisprudence*. Cavendish Publishing Limited, London:
- Beck, U. ve Beck-Gernsheim, E. (2012). *Aşkın Normal Kaosu*. (Çev. N. Ermiş). İmge Kitabevi, Ankara.
- Bernard, J. (1973). *The Future of Marriage.Souvenir*. Souvenir Press,London.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. (Çev. B. Yılmaz) Bağlam Yayınları: İstanbul.
- Bulut, I. (1993). “*Ruh Sağlığının Aile İşlevlerine Etkisi*”. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara.
- Connell, W. R. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (Çev. C. Soydemir) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Devichi, J. R. (1988). *Les Concubinages, Approche Socio-Juridique*. French Edition, Paris.
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. (Çev. A. Bora, M. Gevrek ve M. Sayılan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ege, E. ve Baş, E. (2021). *Kadınların Adalet Erişimi-Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Yasalarının Uygulanmasında Baro Adli Yardım Bürolarının Rolü*. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, İstanbul.
- Eichler, M. (1997). *Family Shifts: Families, Policies, and Gender Equality*. Oxford University Press, Toronto.
- Fineman, M.A. (1991) *The Illusion Of Equality: Rhetoric And The Reality Of Divorce Reform*. University of Chicago Press, Chicago.
- Firestone, S. (1970). *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*. Farrar, Straus & Giroux, New York.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları, İstanbul.

- Gittins, D. (2011). *Aile Sorgulanıyor*. (Çev. T. Erdem) Pencere Yayınları, İstanbul.
- Goldman, E. (2006). *Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir*. (Çev. N. Bayram). Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Güriz, A. (2011). *Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk*. Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2015). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Harding, S. (1992). *Rethinking Stand Point Epistemology: What is “Strong Objectivity?”* Routledge Press, New York, London.
- Karadağ, N. (2007). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku Kapsamında Cinsel Azınlık Hakları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kessler, G. (2004). *Les Partenariats Enregistrés en Droit International Privé*. L.G.D. J., Paris.
- Kötel, M. A. (1991). *Evliliğin Hukukî Niteliği ve Evlilik Dışı Beraberlikler*. Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul.
- Lind, G. (2008). *Common Law Marriage: A Legal Institution for Cohabitation*. Oxford University Press, Oxford- Newyork.
- Lindgren, J. R., Taub, N., Wolfson, B. A. ve Palumbo, C. M. (2011). *The Law of Sex Discrimination*. Wadsworth Press, Boston.
- MacKinnon, A. C. (2020). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. (Çev. T. Yöney ve S. Yücesoy), Metis Yayınları, İstanbul.
- Merriam, B. S. (2018). *Nitel Araştırma, Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (Çev. Ed. S. Turan), Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Mill, J. S. (1869). *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive: Being a Connected View of the Princilples of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*. Harper and Brothers Press.
- Millett, K. (1969). *Sexual Politics*. Rupert Hart-Davis, London.
- Mohs, A. (2010). *Choice vs Equality: The Legal Recognition of Unmarried Cohabitation in Canada*. Doctoral Dissertation, University of British Columbia.
- Neuman, W. L. (2011). *Social Research Methods*. Pearson Education, Boston.
- Okin, S. M. (1989). *Justice, Gender and The Family*. Basic, New York.
- Okin, S. M. (2013). *Women in Western Political Thought*. Princeton University Press, United Kingdom

- Öztürk, N. (2016). *Milletlerarası Özel Hukukta Aile Kurma Amaçlı Evlilik Benzeri Yaşam Modelleri*. Adalet Yayınevi, Ankara.
- Parsons, T. ve Bales, R. F. (1955). *Family: Socialization and Interaction Process*. The Free Press, Glengoe: Illinois.
- Polikoff, N (2008). *Beyond (Straight and Gay) Marriage: Valuing All Families under the Law* Beacon Press, Boston.
- Popenoe, D. (1996). *Life Without Father: Compelling New Evidence That Fatherhood And Marriage Are Indispensable For The Good Of Children And Society*. Simon and Schuster Press.
- Ramazanoglu, C. ve Holland, J. (2002). *Feminist Methodology*. London: Sage Publication.
- Ruspini, E. (2013). *Diversity in family life: Gender, relationships, and social change*. Policy Press, Bristol, UK.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Saxton, L. (1982). *Marriage The Nature of Marriage, The Individual, Marriage, and the Family*. Wadsworth Publishing Company Belmont, California.
- Scales, A. (2019). *Hukukî Feminizm*. (Çev. F. C. Akçabay), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Smart, C. (1984). *The Ties That Bind: Law, Marriage and The Reproduction of Patriarchal Relations*. Routledge and Kegan Paul, London.
- Smith, D. E. (1987). *The Everyday World as Problematic: a Feminist Sociology*. Open University Press, Milton Keynes.
- Smith, D. E. (1990). *Texts, Facts, and Femininity: Exploring the Relations of Ruling*. Routledge Publication, London.
- Smith, P. (1993). *Feminist Jurisprudence*. Oxford University Press: Oxford.
- Süzgün Şahin, F. (2006). “Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tekdoğan, I. S. (2014). “Evlilik Dışı Birlikte Yaşam Modellerine Uygulanacak Hukuk”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2014, Ankara.
- Turner, B. S. (2014). *Klasik Sosyoloji*. (Çev. İ. Çetin). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Uygur, G. ve Özdemir, N. (2021). *Adalet Erişiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II*. Ceid Yayınları, Ankara:

- Wiesner-Hanks, M. E. (2020). *Tarihte Toplumsal Cinsiyet*. (Çev. M. Ç. Şenerdi). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Wilson, E. (1977). *Women and the Welfare State*. Tavistock, London.
- Woolstonecraft, M. (2012). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. (Çev.D. Hakyemez). Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Yüksel, M. (2003). *Feminist Hukuk Kuramı ve Feminist Düşünce Teorileri*. Beta Yayınevi, İstanbul.

Makaleler

- Abadan Unat, N. (1982). “Legal Problems Concerning Unmarried Couples, the Non-Married Couple and Society: Socio-Juridical Aspects of Cohabitation”. *Seha L.Meray’a Armağan*, C. 2, 805-830.
- Adak N. Elmas, Ç. ve Kuşoğlu, G. C. (2021). Does Marital Status Affect Violence Against Women? A Perusal on Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (54), 1-10.
- Adak, N. (2012). “Evlilik mi Birlikte Yaşam mı?”. N. Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile-Sosyolojik Tartışmalar*. Siyasal Kitabevi, Ankara, 221-246.
- Akın, M. H. ve Aydemir, M. A. (2007). “Cinsiyet Rolü Tutumları Bağlamında Aile ve Evlilik Kurumlarına Bakışları (Selçuk Üniversitesi Örneği)”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0 (18): 43-60.
- Aksan, G. (2016). “Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi”. M. Aydın (Ed.), *Sistemik Aile Sosyolojisi*. Çizgi Kitabevi, Konya, 145-166.
- Aktaş, G. (2013).” Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak”. *Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters*, 30 (1): 53-72.
- Altınbaş, D. (2010). Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 0 (9), 21-52.
- Arat, N. (2006). Feminist Hukuk. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 0(9), 53-65.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Atan, M. (2015). “Radikal Feminizm: “Kişisel Olan Politik” Söyleminde Aile”. *The Journal Of Europe Middle East Social Science Studies*, 1(2), 1-21.
- Auchmuty, R. (2012). “Law and The Power of Feminism: How Marriage Lost Its Power to Oppress Women”. *Feminist Legal Studies*, 20(2), 71-87.

- Baer, J. B. (2008). "Feminist Theory and Law". K. E. Whittington ve R. D. Kelemen- G. A. Caldeira (drl.), *The Oxford Handbook of Law and Politics*. Oxford University Press, New York, 437-451.
- Bağlı, M. ve Sever, A. (2005). "Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği". *Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2 (8):9-21.
- Bartlett, K. (1999). "Feminisim and Family Law". *Family Law Quarterly*, 33(3), 475-500.
- Bartlett, K. T. (1987). "Mackinnon's Feminism: Power On Whose Terms". *California Law Review*, 75, 1559-1570.
- Basu, S. (2020). "The End(s) of Marriage: Feminists, Antifeminists and Indian Law". *Feminist Anthropology*, 1(2), 184-191.
- Baxter, J. (2005). "To Marry or Not to Marry". *Journal Of Family Issues*, 26(3): 300-321.
- Bell, D. (1997). "Defining Marriage and Legitimacy". *Current Anthropology*, 38(2), 237-253.
- Bowman, C. G. ve Schneider, E. M. (1998). "Feminist Legal Theory, Feminist Lawmaking, and the Legal Profession". *Fordham Law Review*, 67(2), 249-271.
- Bumpass, L. L., Sweet, J. A. ve Cherlin, A. (1991). The Role of Cohabitation in Declining Rates of Marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 913-927.
- Bumpass, L. L. ve Lu, H. (1999). "Trends in Cohabitation and Implications for Children's Family Contexts in the US". *Madison, WI: Center of Demography and Ecology*, University of Wisconsin-Madison, 95-115.
- Can, Y. ve Aksu, N. B. (2016). Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 887-902.
- Carbone, J. R. (1994). "A Feminist Perspective on Divorce", *The Future of Children*, 4 (1),183-209.
- Carmichael, G. A. (1995). "Consensual Partnering in the More Developed Countries". *Journal of the Australian Population Association*, 12, 51-87.
- Curry-Sumner, I. (2005). "Uniform Patterns Regarding Same Sex Relationships". *International Law Forum du Droit International*, 7(3), 186-194.
- Çağlar, F. İ. (2002). "Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş". H. Ökçesiz (Ed.), *HFSA-Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*. İstanbul Barosu, İstanbul, 82-104.
- Çağlar Gürgey, F. İ. (2014). "Feminist Hukuk Teorisi Nedir?" *Hukuk Kuramı Dergisi*, 1(5): 28-44.
- Devers, A. (2017). "Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü Uygulanacak Hukuka İlişkin Fransa'daki Bazı Görüşler". (Çev. B.Tiryakioğlu ve N. Öztürk), *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 37(2), 1285-1321.

- Doğancı, H. K. ve Tuncay, T. (2020). “Tarihsel Süreçte Kadının Aile İçindeki Konumunun Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı Temelinde Değerlendirilmesi”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1324-1351.
- Dubler, R. A. (1998). “Governing Through Contract: Common Law Marriage in the Nineteenth Century”. *The Yale Law Journal*, 107(.6), 1885-1920.
- Dündar Zeybekoğlu, Ö. (2012). “Değişen ve Değiş (e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri”. N. Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile-Sosyolojik Tartışmalar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 39-64.
- Eggebeen, D. J. (2005). Cohabitation and Exchanges of Support. *Social Forces*, 83(3), 1097-1110.
- Elizabeth, V. (2000). “Cohabitation, Marriage, and the Unruly Consequences of Difference”. *Gender and Society*, 14(1): 87-110.
- England, P. ve Shafer, E. F. (2007). Everyday Gender Conflicts in Low-income Couples. *Unmarried Couples with Children*, 55-83.
- England, P. (2010). The Gender Revolution: Uneven and Stalled. *Gender & Society*, 24(2), 149–166.
- Gassen, N. S. ve Harris, B. P. (2015). “The Increase in Cohabitation And The Role Of Union Status In Family Policies: A Comparison Of 12 European Countries”. *Journal of European Social Policy*, 25(4): 431–449.
- Gökçe, B. (2011). “Türk Toplumunda Aile Yapısı”. A. Kasapoğlu ve N. Kalkıner (Ed.), *Aile Sosyolojisi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir: 50-83.
- Güçlü, S. (2012). “Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar”. N. Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile-Sosyolojik Tartışmalar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 65-91.
- Güleç, G. (2012). “Aile ve Evlilik”. Ç. Yenilmez (Ed.), *Aile Yapısı ve İlişkileri*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 62-80.
- Güneş, F. (2011). “Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane”. A. Kasapoğlu ve N. Kalkıner (Ed.), *Aile Sosyolojisi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 28-49.
- Güneş, F. (2017). “Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (2), 245-256.
- Güneş, H. N. (2018). “Feminist Akımlarda Aile”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (3), 142-153.
- Haraway, D. (1991). “Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective”. *Simians, Cyborgs, and Women*. London: Free Association Books, 183-251.

- Harding, S. (1987). "Is There a Feminist Method?". Harding, S. (Ed.), *Feminism and Methodology*. Bloomington: Indiana University Press.
- Harnois, C. ve Hirsch, J. (2008). "Note On Developments In Internal Law And Private International Law Concerning Cohabitation Outside Marriage, Including Registered Partnerships". Preliminary Document, (11).
- Hatipoğlu Aydın, D. (2015). "Kadınların Adalet Erişimi". *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 79-107.
- Heper, A. (2014). "Feminizm ve Hukuk". *Hukuk Kuramı Dergisi*, 1(5), 11-27.
- Hunter, N. D. (1991). "Marriage, Law, and Gender: A feminist inquiry". *Law & Sexuality: Rev. Lesbian & Gay Legal Issues*, (1), 9.
- Huntington, C. (2015). "Postmarital Family Law: A Legal Structure for Nonmarital Families". *Stanford Law Review*, 167-240.
- İlkkaracan, I.ve İlkkaracan, P. (1998). "Kuldan Yurttaş: Kadınlar Neresinde?" *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş Doğru*, 77-90.
- Jaggar, A. M. (1989). Love and Knowledge: Emotion in Feminist Epistemology. *Feminist Inquiry*, 32(2), 151-176.
- Jordal, M., Wijewardena, K. ve Olsson, P. (2013). "Unmarried Women's Ways of Facing Single Motherhood in Sri Lanka—A Qualitative Interview Study". *BMC Women's Health*, 13(1), 1-12.
- Karacan, O. (2018) "Catharine Mackinnon'un "Tahakküm Yaklaşımı" Çerçevesinde Boşanma Davalarında Affetme". G.Uygur ve N.Özdemir(Ed.), *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Seçkin Yayınları, Ankara, 507-559.
- Karataş, K. (2001). "Toplumsal Değişme ve Aile". *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 12 (2), 89-98.
- Kavas, S. ve Gündüz Hoşgör, A. (2011). "It Is Not a Big Deal, I Can Do It, Too": Influence of Parental Divorce on Professional Women's Marital Experience in Turkey. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(8), 565-585.
- Koyuncuoğlu, T. (2014). "Başka Bir Aile Mümkün (Feminist Politika Deneyimi)", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (111), 493-531.
- Köse, B. (2012). "Geçmişten Günümüze Aile". *Değişen Toplumda Değişen Aile-Sosyolojik Tartışmalar*, N.Adak (Ed.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 15-38.
- Kuçuradi, İ. (2006). "Etik İlkeler ve Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları". *Felsefe Söyleşileri III-IV*. Maltepe Üniversitesi, 99-106.

- LaViolette, N. (2002). "Waiting in a New Line at City Hall: Registered Partnerships as an Option for Relationship Recognition Reform in Canada". *Canadian Journal of Family Law*, (19), 115-172.
- Lillard, L. A., Brien, M. J., & Waite, L. J. (1995). "Premarital Cohabitation and Subsequent Marital Dissolution: A Matter of Self-Selection?" *Demography*, 32(3), 437-457.
- Littleton, C. A. (1987). "Reconstructing Sexual Equality". *California Law Review*, 75, 1279-1337.
- Maldonado, S. (2011). "Illegitimate Harm: Law, Stigma, and Discrimination Against Nonmarital Children". *Florida Law Review*, 63(2), 345-394.
- Matysiak, A. (2009) "Is Poland Really "immune" to the Spread of cohabitation?". *Demographic research*, 21(8), 215-234.
- McCorkel, J., Schmitt, F. E. ve Hans, V. P. (2002). "Gender Law and Justice", *Handbook of Justice Research in Law*, 301-341.
- Mossman, M. J. (1991). "'Shoulder to Shoulder': Gender and Access to Justice". *Windsor Yearbook of Access to Justice*, 10, 351-363.
- Müller-Freienfels, W. (1987). "Cohabitation and Marriage Law– a Comparative Study". *International Journal of Law, Policy and the Family*, 1(2), 259-294.
- Nock, S. L. (1995). A Comparison of Marriages and Cohabiting Relationships. *Journal of Family Issues*, 16(1), 53-76.
- O'Brien, C. R. (1995). "Domestic Partnership: Recognition and Responsibility". *San Diego Law Review*, 0(32), 163-220.
- Önal, S. (2013). Kadının Değeri: Felsefi Bir Deneme. *Aile ve Kadın Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 16 Mayıs 2013, Kırıkkale, 30.
- Özar, Ş. ve Yakut-Cakar, B. (2013). "Unfolding the Invisibility of Women Without Men in the Case of Turkey". *Women's Studies International Forum*, Vol. 41, Pergamon, 24-34.
- Özkiraz, A., Arslanel, M. N. ve Şengül, T. (2016). "Gaziosmanpaşa Üniversitesi Öğrencilerinin Aile Kurumuna Bakışı". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(2), 243-268.
- Özsunay, E. (2011). "Nordik Hukukta, Sosyalist Hukukta ve Anglo/Amerikan Hukukunda Evlilik Olmaksızın "Birlikte Yaşama"nın Güncel Sorunları". *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 13 (16), 57-75.
- Öztürk, A. B. (2014). "Eşine Şiddet Uygulayan Erkeklerin Evlilik Yaşantıları ve Şiddet". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25 (2), 61-74.

- Öztürk, N., Yazar, G. ve Arslan, Ş. (2017). Avrupa Birliği Konseyi 2016/1104 Sayılı Tüzük Hükümleri Çerçevesinde Kayıtlı Birliktelik Kurmuş Çiftlerin Malvarlığına Uygulanacak Hukuk: Yetkili Mahkeme ve Tanıma-Tenfiz Meseleleri. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi-İÜHFD*, 8(2).
- Pyke, K ve Coltrane, S (1996) “Entitlement, Obligation and Gratitude in Family Work”. *Journal of Family Issues*, Vol 17, 60-82.
- Rolfe, A. ve Peel, E. (2011). “It’s a Double-Edged Thing’: The Paradox Of Civil Partnership And Why Some Couples Are Choosing Not To Have One”. *Feminism & Psychology*, 21(3), 317–335.
- Rutten, S. (2011) “Gayri resmî Evliliklerde, Eşlerin İnsan Hakları Yoluyla Korunması, Küresel Bakış”. (Çev: A.Taşkın), *Çeviri Hukuk Dergisi*, 2011, 1(1), 193-214.
- Smock, P. J.ve Manning, W. D. (2004). “Living Together Unmarried in the United States: Demographic Perspectives and Implications for Family Policy”. *Law & Policy*, 26(1), 87-117.
- Sunar, D. ve Fişek, G. (2005) “Contemporary Turkish Families”. U. Gielen & J. Roopnarine (Ed.), *Families in Global Perspective*. Boston: Allyn & Bacon/Pearson, 169-183.
- Tekdoğan Bahçivancı, I. S. (2018). “Evlilik Dışı Birlikte Yaşam Modellerine Uygulanacak Hukuk”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (33), 623-684.
- Therborn, G. (2007). Is There a Future for the Family? *Public Policy Research*, 14(1), 41-46.
- Treuthart, P. M. (1990). Adopting a More Realistic Definition of “Family”. *Gonz. Law Review*. (26), 91-124.
- Turğut, F. (2017). “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*. 1(1), 93-116.
- Uddin, I. (2020). “Reformulation of Islamic Matrimonial Law: British Muslims, Contemporary Understandings and Normative Practices”. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 40(1), 6-25.
- Uğur, S. B. (2014). “Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma”. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 293-326.
- Uluğ, Ö. M. (2015) “Soyadım Kimliğimdir, Evlenince Kaybolmamalıdır”: Hegemonik Erkeklik ile Medeni Kanunu’nun 187. Maddesi Arasındaki İlişkiye Eleştirel Bir Bakış”. *Fe Dergi* 7, (2), 48-58.
- Uygun, O. (2017). “Feminist Hukuk Teorisi ve Özen Ahlakı”. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1(1), 127-148.

- Uygur, G. (2011). “Hukuk”. Y. Ecevit ve N. Karkiner (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*” T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 154-177.
- Uygur, G. (2015). “Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir” *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 121-132.
- Voss, T. R. (2001). “Institutions” N. J. Smelser ve P. B. Baltes (Ed), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Whitman, C. B. (1991): “Review Essay- Feminist Jurisprudence.” *Feminist Study*. 17 ,493-507.
- West, R. (2019). “Research Handbook On Feminist Jurisprudence”. R. West (Ed.), *Research Handbook on Feminist Jurisprudence*, Edward Elgar Publishing, Northampton,1-22.
- Yücel, C.ve Aksu, N. B. (2016). “Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (58), 889-902.
- Yükselbaba, Ü. (2016). “Feminist Perspektiften Hukuk”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 74(1), 123- 138.
- Zielinski, D. (1998). “Domestic Partnership Benefits: Why Not Offer Them to Same-Sex Partners and Unmarried Opposite Sex Partners”. *Journal of Law and Health*, (13), 281-324.

İnternet Kaynakları

- GreenPaper (2006). Commission of the European Communities, COM (2006) 400 final GreenPaper on Conflict of Laws in Matters Concerning Matrimonial Property Regimes, Including The Question Of Jurisdiction and Mutual Recognition, Brussels, 17.07.2006. <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0400:FIN:EN:PDF>, (Erişim Tarihi: 11.04.2020).
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Eylül 2021 Raporu (b.t.). kadincinayetleriniurduracagiz.net/veriler/2992/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-eylul-2021-raporu, (Erişim tarihi:23.11.2021).
- OECD Family Database (2020). https://www.oecd.org/els/family/SF_2_4_Share_births_outside_marriage.pdf, (Erişim Tarihi:21.12.2021).
- 10.06.2015 tarih 29382 sayılı Resmî Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150610.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2022)

EK 1- DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SORULARININ İÇERİĞİ

Bu çalışma dâhilinde, derinlemesine görüşme soruları iki başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, katılımcının demografik verilerine dair sorulardır. Bu bölümde katılımcılara şu sorular sorulacaktır:

Doğum tarihi:

Eğitim durumu:

Mesleği:

Partnerinizin eğitim durumu:

Partnerinizin mesleği:

Partnerinizin yaşı:

Nerelisiniz:

Çocuk sayısı:

İlişki süresi:

İkinci soru grubunda ise;

1. Daha önce evliliğiniz oldu mu?
2. Buna benzer başka ilişkiniz oldu mu?
3. Aranızda dini nikah ya da benzeri bir şey yapıldı mı?
4. İlişkiniz devam ediyor mu?
5. Partnerinizle beraber yaşamaya ne zaman ve nasıl karar verdiniz?
6. Neden bu birlikteliği tercih ettiniz?
7. Ne kadar zamandır aynı evi paylaşıyorsunuz?
8. Sizce birlikte yaşamamanın avantajı ve dezavantajları nelerdir?
9. Evde iş bölümü yapıyor musunuz ve nasıl?
10. Evde tarafların ekonomik katkısı nedir?
11. Arkadaşlarınıza partnerinizi nasıl tanıtıyorsunuz, eşim, sevgilim vs.
12. Ailenizin birlikteliğinizden haberi var mı?
13. Varsa yorumları ne oldu?
14. Aileniz ve arkadaş çevrenizin ilişkinizle ilgili yorumları nasıl?
15. Sosyal çevreniz tarafından evlenmeniz yönünde baskı gördüğünüze inanıyor musunuz?
16. Evlenmeyi düşündünüz mü ya da düşünüyor musunuz?
17. Aranızda evlilik konusu hiç konuşuldu mu?
18. Konuyu kim açtı?
19. Resmi nikah dışında dini nikah konusunda ne düşünüyorsunuz?
20. Evlilik ve aile konusunda ne düşünüyorsunuz?

21. Sizce aileyi aile yapan unsurlar nelerdir?
22. Çocuk sahibi olmayı düşünüyor musunuz, böyle bir düşünce sizi evlenmeye sevk eder mi?
23. Bu ilişki süresinde ortak bir mülk edindiniz mi, edinmediyseniz niçin?
24. İlişkiniz son bulduğunda sosyal, ekonomik ve hukuki problemlerle karşılaştınız mı?

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Derya COŞKUN ELMAS
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Burdur Anadolu Öğretmen Lisesi (2002-2006)
Lisans Diploması	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi (2007-2012)
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
Çalıştığı Kurumlar	Avukat 2014-

